

Experiències de Mobilització del Coneixement

Xarxa Experta PEU-UJI

Experiències de Mobilització del Coneixement

Xarxa Experta PEU-UJI

EXPERIÈNCIES DE MOBILITZACIÓ DEL CONEIXEMENT

XARXA EXPERTA PEU-UJI

UNIVERSITAT JAUME I

Edita

Publicacions de la Universitat Jaume I

Coordinador publicació

Xavier Ginés Sánchez

Textos

Pau Ginés Sánchez, Pau Caparrós i Gironés, Marta Urban, Esther Díaz, María Segura Gras, Albert López Monfort, Xavier Ginés Sánchez, Hèctor Beltran, María José Ruá Aguilar, Ángel M. Pitarch Roig, Patricia Huedo Dordá, Blas Agut Capdevila, Anabel Ejarque Peñaroya

Maquetació

LLAR Digital

© *fotografies*

Pau Ginés, Pau Caparrós

Correcció lingüística

Servei de Llengües i Terminologia UJI i Núria Dobon

Dossiers d'Extensió Universitària, 11

ISSN

1578-5904.2022

DOI

<https://doi.org/10.6035/1578-5904.11>

Dipòsit legal

CS 392-2008

Publicacions de la Universitat Jaume I és una editorial membre de l'UNE, cosa que en garanteix la difusió de les obres en els àmbits nacional i internacional. www.une.es

Reconeixement-CompartirIgual 4.0 Internacional (CC BY-SA 4.0)
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0>AUTORS I AUTORES

Índex

007 Pròlegs

Carmen Lázaro Guillamón
Santi Pérez Peñarroya

015 01

Introducció al concepte “mobilització del coneixement”

Xavier Ginés Sánchez

029 02

Gestió comunitària de l'energia: la comunitat energètica de Sot de Ferrer

2.1. L'energia i el desenvolupament local

Esther Díaz

2.2. Dinàmica participativa a Sot de Ferrer

Pau Caparrós i Gironés

2.3. Les Comunitats Energètiques Locals com a element d'autonomia comunitària en la ruralitat

Hèctor Beltrán

053 03

Tradicció i coneixement com a eix de noves estratègies agrícoles

3.1. L'abandó de terres i els efectes en el desenvolupament local

María Segura i Gras

3.2. Dinàmica a les Coves de Vinromà i Orpesa

Pau Caparrós i Gironés

3.3. La nova agricultura com a resultat de la combinació de coneixement tradicional i científic

Blas Agut Capdevila

069 04

Joves i migració rural

4.1. El paper de la gent jove en les dinàmiques de desenvolupament de la comunitat rural

Anabel Ejarque

4.2. Dinàmica de joves a Forcall

Pau Ginés

4.3. Joves i ruralitat

Anabel Ejarque

093 05

Problemes del mercat d'habitatge rural

5.1. El factor de l'habitatge

Marta Urban

5.2. Dinàmiques per al diagnòstic dels problemes del mercat de l'habitatge a Cabanes

Pau Ginés

5.3. Dinàmiques per al diagnòstic dels problemes del mercat de l'habitatge a Canet lo Roig

Pau Ginés

5.4. Anàlisi de l'habitatge a l'entorn rural.
Factors associats que poden contribuir a
millorar la qualitat de vida
dels seus residents

María José Ruá Aguilar
Ángel M. Pitarch Roig
Patricia Huedo Dordá

137 06

Reflexió final

Albert López Monfort

Figures i taules

- 33 Figura 1: Material informatiu per a la convocatòria de la primera dinàmica
- 34 Figura 2: Material informatiu de la segona convocatòria de Sot de Ferrer
- 37 Figura 3: Emissions anuals de CO2 per regió del món. Our World in Data. CC-BY-SA-4.0
- 38 Figura 4: PNIEC Plan Nacional Integrado de Energía y Clima 2021-2030
- 40 Figura 5: Esquema energètic d'un autoconsum col·lectiu en què es pot basar una CEL
- 40 Figura 6: Principals diferències entre una CEL i una instal·lació d'autoconsum compartit a l'ús
- 41 Figura 7: Diferències en el flux monetari entre un autoconsum col·lectiu i una CEL
- 43 Figura 8: Vista panoràmica de la localitat de Sot de Ferrer (Castelló)
- 44 Figura 9: Cobertes municipals disponibles a l'escola (esquerra) i centre de jubilats (dreta)
- 46 Figura 10: Vista satel·litària del poble amb radi de 500 m centrat en el saló dels jubilats
- 94 Figura 11: Territori del Grup d'Acció Local Maestrat-Plana Alta Leader 1420 (Castelló)
- 122 Figura 12: Esquema metodològic de l'estudi
- 126 Figura 13: Edificació residencial de més de cinquanta anys a Canet Lo Roig (esquerra) i a Cabanes, en el nucli urbà (dreta)
- 126 Figura 14: Edificació residencial de més de cinquanta anys als nuclis cap al litoral de Cabanes

-
- 128 Figura 15: Categoria Medi Construït, Canet lo Roig
- 129 Figura 16: Traçats parcel·les cadastrals (Canet lo Roig, esquerra i Cabanes nucli urbà, dreta)
- 130 Figura 17: Ofertes de venda Canet lo Roig
- 131 Figura 18: Ofertes de venda a Cabanes. Font: a partir de dades d'idealista, març 2022
- 131 Figura 19: Exemple de fitxa de mostra d'habitatge en venda a Canet lo Roig
-
- 70 Taula 1: Evolució demogràfica de la comarca dels Ports
- 123 Taula 2: Categoria Territori
- 123 Taula 3: Categoria sociodemogràfica
- 124 Taula 4: Categoria econòmica
- 125 Taula 5: Categoria Medi Construït, Canet lo Roig
- 127 Taula 6: Categoria Medi Construït, Cabanes

Pròlegs

Carmen Lázaro Guillamón
*Vicerectora de Cultura, Llengües
i Societat. Universitat Jaume I*

El llibre que teniu entre mans, més enllà d'un recull de dades i reflexions sobre aspectes que afecten al rural, és el resultat d'un llarg procés de treball que va començar al segle passat, just en el moment que un grup de persones encarregades de dissenyar la que seria la primera universitat de les comarques de Castelló, van pensar en crear un Servei d'Activitats Socioculturals i un programa d'Extensió Universitària.

La creació del Servei d'Activitats Socioculturals (SASC) va suposar una aposta ferma per una universitat amb vocació de servei públic, i estretament connectada amb el teixit sociocultural del seu entorn. Incloure a l'estructura del SASC el Programa d'Extensió Universitària (PEU) ofereix un model de gestió cultural que el col·loca en primera línia de treball i ha esdevingut, amb el temps, una experiència singular i innovadora en el conjunt d'universitats de l'Estat.

El model Extensió Universitària de la Universitat Jaume I va assumir la filosofia de l'extensionisme tradicional sorgit a finals del segle XIX a les universitats de Cambridge i Oxford, i que a principis de segle es va introduir a Espanya a partir de les teories i projectes de Rafael Altamira a la Universitat d'Oviedo. L'objectiu d'aquest programa era fer accessible el coneixement científic i acadèmic als sectors socials amb dificultats per accedir als ensenyaments universitaris. Entre aquests col·lectius es troben els habitants de les àrees rurals.

La Universitat Jaume I va reconèixer la vigència dels valors fundacionals de l'Extensió Universitària i els va tindre en compte a l'hora de crear una universitat pública a Castelló, no obstant això, revisant i adequant alguns dels seus principis. El model que va impulsar l'UJI va introduir una nova forma de treballar, ja no servia el treballar per a i es va emfatitzar en el treballar amb. La relació de la universitat amb els destinataris de la formació va passar de considerar-los com a receptors passius a implicar-los en el procés. Amb el temps, aquest procés va transformar la tradicional relació jeràrquica de la universitat amb el territori, generant models horitzontals de treball col·laboratiu que són marca d'exclusivitat PEU-UJI.

Seguint aquest full de ruta, el PEU-UJI ha mantingut el seu compromís amb el territori, amb les persones, amb els professionals, i amb les institucions que mantenen vius els nostres pobles. A més, també s'ha treballat per a implicar a totes les persones que formen part de la comunitat universitària en aquest procés: l'estudiantat ha pogut plantejar els seus Treballs Fi de Grau amb perspectiva rural, s'han ofert beques per a participar en projectes com ara el Museu Pedagògic de Castelló amb una forta presència al rural, i s'ha convidat als equips investigadors a mirar cap al rural i implicar-se en un nou model de fer, de mobilitzar el coneixement generant nous escenaris on el treball col·laboratiu amb els agents socials del territori és un repte que esdevé oportunitat per a crear coneixement compartit i cultura més enllà dels llindars del campus.

Santi Pérez Peñarroya
*Diputat de Desenvolupament
 Rural de la Diputació de Castelló*

TREBALLAR EL TERRITORI

Des de fa uns quants anys, l'UJI i la Diputació de Castelló col·laboren en diferents àmbits amb l'objectiu d'estar més a prop del territori. Són diverses les iniciatives que al llarg del temps s'han portat endavant, però en aquest treball que es presenta volem visibilitzar els últims projectes d'investigació i innovació que s'han realitzat i que aborden algunes de les problemàtiques que hi ha a la nostra província, als nostres municipis, sobretot als de les zones rurals.

Crec que el treball conjunt i la suma de sinergies de la Diputació, l'UJI i els municipis, mitjançant la participació de persones i tècnics del territori, poden aprofundir el coneixement sobre com es poden afrontar i corregir desequilibris, i ajudar-nos a encarar els reptes que tenim. Aquest treball que es presenta s'ha portat a terme comptant amb el territori, amb una escolta activa i la participació de la gent, de la societat, en diferents àmbits d'actuació que representen els reptes que hem d'abordar:

- **Habitatge.** Aquest és, sens dubte, un dels principals problemes que té actualment el nostre interior. Com podem contribuir des de les administracions a la disponibilitat d'habitatge més econòmic als nostres pobles i que això consolide població? Com s'afronta el canvi en la tipologia d'habitatge amb la venda d'habitatges sumament grans i la recuperació de les llars que queden abandonades als nostres pobles, que en moltes ocasions es posen a la venda per preus desorbitats inassolibles per a joves que volen accedir-hi, cosa que provoca problemes posteriors de cases caigudes no rehabilitades?
- **Agricultura.** Cal una agricultura més sostenible en tots els aspectes: la necessària recuperació d'abancaments erms que mantinguen el mosaic agroforestal, essencial, com hem vist, en els incendis d'aquest estiu; l'elaboració i transformació de productes agraris que puguin aportar un valor afegit i assentar més població; el menor ús de fertilitzants químics i fitosanitaris, o el relleu generacional, són alguns dels objectius o reptes que tenim al davant en aquesta àrea, per tal d'assolir una agricultura que siga rendible per a qui treballa la terra.

- **Alternatives energètiques** adreçades cap a la implantació d'energies renovables que puguen afavorir l'aposta per l'autoconsum als municipis, ja que els petits municipis poden aconseguir una millor implantació d'aquestes. Així mateix, poden aconseguir la conscienciació de la societat com també, d'altra banda, que la gent que aposte per viure a les zones rurals pugui tindre una vida més sostenible amb menys cost d'energia, creada d'una manera sostenible al mateix territori.
- **Joventut.** Com es produeix l'abandonament dels municipis d'interior? De quina manera podem fer que la joventut participe en tots els àmbits de la vida del poble? Hi ha la necessitat de retenir el talent de joves que cada vegada estan més formats i s'ha de valorar què es pot fer perquè puguen quedar-s'hi i assentar població.

Aquestes són breus pinzellades d'alguns dels reptes que s'aborden en aquest llibre: la mobilització del coneixement de l'UJI i el diàleg amb el territori i els seus agents; la mirada centrada cap a uns problemes que són arreu del territori de la província, però que s'agreugen més al nostre interior.

No hi ha dubte que el treball ha de ser conjunt, des de totes les institucions: el coneixement, l'experiència, el territori i la veu de la seua gent. Amb una mirada transversal per a un desenvolupament rural sostenible en el temps, que assente població al nostre interior. Una nova manera de treballar de la Diputació i l'UJI que crec que és la senda a seguir.

Continuem, per tant, en aquest camí; sembrem coneixement i participació dels actors del territori. Treballem pel territori!

**EXPERIÈNCIES DE MOBILITZACIÓ
DEL CONEIXEMENT**

01

Introducció al concepte «mobilització del coneixement»

Xavier Ginés Sánchez
Coordinador de la Xarxa Experta.
Professor del Departament
de Filosofia i Sociologia de l'UJI

El concepte *mobilització del coneixement* el fa servir per primera vegada el 2008 el Consell d'Investigacions en Ciències Socials i Humanes del Canadà (Levin 2008; Naidorf i Alonso 2018) per a referir-se al procés pel qual el coneixement científic adquireix sentit per la capacitat que té de resoldre problemes de la ciutadania. La mobilització de coneixement implica una acció de contacte entre científics i població, que es converteix en destinatària primera del procés de generació de coneixement. D'aquesta manera, s'entén que el coneixement està orientat a resoldre problemes de la ciutadania, per la qual cosa el món acadèmic ha de trencar l'escandreg a través del qual sovint observa la realitat analitzada i incorporar al procés científic la percepció de necessitats per part de la població així com les formes de transferir els coneixements adquirits.

Tot i que pot semblar el contrari, la preocupació per la falta de contacte entre les necessitats reals de la ciutadania i la producció científica sorgeix en les ciències humanes i socials. No és que aquestes, com les altres, no intenten resoldre problemes socials, més prompte el que ocorre és que els problemes que en moltes ocasions centren el seu treball tenen un biaix molt rellevant que està forçat per dos factors. El primer és la necessitat peremptòria de trobar reconeixement en l'acadèmia a través de la inclusió de treballs en revistes ben posicionades, que pot passar a ser la finalitat última del procés investigador. Cal pensar que l'obtenció de com més citacions millor, en la major part dels casos, és el propòsit de la creació científica, i aquestes depenen de l'interès que el sistema científic tinga en una matèria. Aquest fet no ha de tenir per força una relació directa amb l'interès del conjunt de la societat, ni encara menys amb l'interès de parts de la societat minoritàries o sense el poder suficient per a marcar l'agenda.

Aquesta és la segona raó del possible allunyament de l'activitat de les ciències socials pels problemes *socials*. Una bona part de les problemàtiques que presenten els sectors socials bandejats és que no ocupen l'agenda científica ni política, i precisament per això passen a ser problemes estructurals sobre els quals la ciència sovint passa de llarg. Es produeix, per tant, un excés d'estudis centrats en problemes mediàtics, o

fins i tot circumstancials, que estan determinats pels sectors socials amb major capacitat de finançament o, fins i tot, de determinació de l'agenda comunicativa i política, mentre que altres problemes, que podríem qualificar sense embuts com a més dramàtics, no reben a penes atenció per part de la comunitat científica.

Un dels exemples més palmaris és la poca atenció que reben i han rebut els problemes rurals històricament i l'elevadíssima atenció que des de fa uns pocs anys sí que ha rebut el despoblament (Molino 2016; Taibo 2021, per exemple).

Des dels anys vuitanta, i especialment en els noranta del segle xx, la ruralitat ha sigut analitzada per l'acadèmia amb resultats molt destacables (Alonso i Furió 1997; Aparici 1990; Baigorri 1995; Camarero 1992; Camarero, Mazariegos, i Rodríguez 1993; Entrena 1999; García 1991; García 1996; García-Bellido 1986; Gibbs i Cromartie 1994; González Pérez 1987; Lefebvre 1973), en què la despoblació és tractada com un símptoma concret d'un període ja passat. Els grans problemes de la ruralitat no es deriven de la baixa densitat poblacional, element característic de la nostra ruralitat interior (Camarero i del Pino 2016; Camarero 2017; Collantes i Piniella 2022), sinó del tractament polític que s'atorga a aquesta situació pel que fa al reconeixement de drets propis de la ciutadania, reconeguts per l'estat de benestar.

Tanmateix, el sistema mediàtic es va posar en estat d'alarma davant del llibre de Sergio del Molino, *La España vacía* (2016), i va provocar que, al seu torn, el sistema polític es fixara en un aparent problema dels territoris rurals. Mentrestant, *l'Espanya vacía* segueix sense accions rellevants que eviten l'envelliment, la masculinització i la fugida de capital humà, especialment el jove.

Al mateix temps, al nostre territori, l'organització IVIFA (Institut Valencià d'Investigació i Formació Agroambiental) va formar l'any 2020 un grup de tre-

ball dirigit pel professor Vicent Querol, amb investigadors de la Universitat Politècnica de València i de la Jaume I, amb la finalitat d'estudiar la percepció que té del món científic la població resident al medi rural. Els resultats, dels quals se'n pot consultar una breu síntesi al web de l'IVIFA, no deixen cap espai al dubte: la investigació científica es percep allunyada i aliena als interessos de la població rural, amb un «enfocament extractivista de la investigació que no arriba a retornar els seus resultats als actors que han contribuït a la seua generació» (Ortiz et al. 2021, p. 1). El focus estava situat sobre la ruralitat, però no sempre apuntava cap a la resolució dels problemes de les persones residents al medi rural.

Aquesta constatació contribueix a acreditar els discursos ciutadans i els enfocaments teòrics de la perspectiva de la nova ruralitat (Bonnal et al. 2003; Ginés i Querol 2019; Querol et al. 2019; Querol et al. 2019; Querol et al. 2021); uns enfocaments que posen de manifest l'existència d'un sistema ideològic que construeix una imatge del món rural en funció d'interessos aliens als dels seus habitants. Aquesta imatge, que ara s'ha reforçat amb el discurs de la despoblació, identifica *rural* amb *espai* i no amb *persones*; eleva a única la lògica de l'eficiència, segons la qual es considera normal la deficient prestació de serveis al món rural, en lloc de la de l'eficàcia, que implicaria l'obligació a prestar serveis públics per part de les administracions; veu el món rural com un espai agrari i natural, no social, i atribueix drets als valors dels espais i no a les persones; eleva a categoria referencial el patrimoni construït, cultivat i cuidat (el natural) pels habitants de la ruralia i el fa seu, despulla les persones residents al món rural dels drets consuetudinaris històrics.

Investigadors de disciplines acadèmiques ben variades aterren al món rural per a fer recerca d'encàrrec per a qui pot finançar-la, per exemple, per a topografiar un terreny amb vista a estudiar la construcció d'un camp fotovoltaic. També hi ha investigació molt benintencionada que treballa més a prop de

les persones d'un territori, però amb un enfocament centrat en el valor dels recursos patrimonials o turístics, sense considerar el valor relatiu que aquests recursos tenen per a la població local. I també hi ha investigació en l'àmbit de les ciències naturals que se centra en els valors que els recursos naturals tenen d'acord amb visions conservacionistes urbanes, enfront de les quals una part de la població local es veu desplaçada. Normalment, però, el que succeeix és que la investigació no s'ocupa en absolut dels problemes del món rural.

Si bé hi ha una altra forma de fer investigació, la línia que separa *treballar per*, *treballar amb*, *treballar al marge de* i *treballar en contra de* és en molts casos molt fina i més prompte borrosa, i cap persona que investigue el món rural pot llançar la primera pedra. Les inèrcies sistèmiques són molt pesades i els interessos de la població local no han de ser necessàriament homogenis. Això planteja també una visió encara més subtil que diferenciaria col·lectius dins dels territoris rurals (classes, gènere, etc.) i que no

plantejarem ací, des del convenciment que hi ha un interès comú fonamentat en la posició rural del col·lectiu.

Ara bé, de la mateixa manera que entenem que hi ha una constant que unifica un conjunt de la població en funció de la seua condició rural, també creiem que la relació de la ciència amb el món rural es comporta en clau d'*urbanormativitat* (Fulkerson i Thomas 2019). La seua mirada és urbana i actua d'acord amb un imaginari (Alonso i Fernández Rodríguez 2013; Camarero i del Pino 2016; Pintos 2014) que funciona de forma binària: ressalta el que respon al que s'imagina com a rural i oculta el que no encaixa en aquest relat. Aquest comportament de la investigació se suma als que es donen en moltes altres esferes socials, de forma que totes aquestes fan de corretja de transmissió entre posicions de poder que necessiten un exterior al món urbà (Ibáñez 1991) i una realitat que es va modelant d'acord amb les necessitats determinades en els discursos dominants: el món rural es construeix quotidianament

Jornades EXPERTA de foment de la investigació amb perspectiva territorial. Desembre 2021. La Vall d'Alba.

com el que s'està imaginant. Efectivament, el món rural s'assembla cada vegada més a una mena de parc temàtic per a ús i gaudi de la població urbana que hi troba passatges pristins, patrimoni immòbil, i espai abundós per a desenvolupar aventures esportives, recollectores i residencials. Tot això a costa d'uns habitants que veuen reduïdes les seues possibilitats vitals de manera que la seua supervivència passa sovint per l'abandonament o la terciarització.

Aquesta construcció no és per si mateixa explicativa de la crisi del rural ni de la forma com la investigació aborda els problemes rurals. Com s'ha dit adés, és necessària també una lògica característica del moment actual que prime l'eficiència per sobre de l'eficàcia. Es tracta, sens dubte, d'un element clau que explica dues de les qüestions que ací s'han tractat. En primer lloc, la deficient cobertura de serveis públics, que és una vertadera causa de la problemàtica rural, i, en segon lloc, perquè amb aquesta lògica és com s'està estructurant el nostre sistema investigador.

Als anys vuitanta del segle xx s'imposa un nou discurs neoliberal que té com a objectiu enderrocar el sistema de benestar que havia aconseguit Occident després de la Segona Guerra Mundial. Aquest sistema s'estructurava d'acord amb uns nous valors morals entre els quals es pot destacar la cultura de l'esforç, la racionalitat de la despesa pública, la reducció de càrregues impositives, la minimització del rol de l'Estat en qüestions de prestació de serveis i l'exalçament de l'individu i la seua llibertat com a eix de les polítiques públiques. En aquest paisatge discursiu que s'està imposant des de llavors, afortunadament amb vaivens, l'èxit i el fracàs passen a ser una qüestió d'atribució a l'àmbit personal, de forma que el context es desdibuixa com a element explicatiu. Aquesta idea es trasllada a les polítiques públiques mitjançant esquemes de base gerencialista que fan servir lògiques de funcionament empresarial en què el món rural és invisible o de solució inviable.

En aquest exercici tan neoliberal de separar els individus del seu context per a proclamar la llibertat d'elecció, i la responsabilització a cada individu de les trajectòries personals, s'amaga una culpabilització encoberta cap als habitants del rural de la seua condició pròpia de persones de segona. De fet, les polítiques públiques centrades en les subvencions als pobles qualificats com «en risc de despoblació» abunden en aquesta línia, i es descarrega en l'àmbit local la responsabilitat de realitzar accions per a revertir la situació. Un nivell administratiu que en l'àmbit rural és dèbil en essència i des del qual hi ha enormes dificultats per a poder engegar polítiques efectives que posen fre al despoblament.

Trencar aquesta dinàmica, que afecta l'acadèmia i la societat en conjunt, no és una tasca fàcil. El concepte de *mobilització del coneixement* pot resultar útil perquè, si més no, obliga la comunitat investigadora a trobar la necessitat de dirigir-se al seu entorn per a orientar-hi els seus treballs. Però amb això no és suficient, perquè la societat és diversa i els interessos són, en molts casos, contraposats. A quins sectors socials serveix la ciència? Al cap i a la fi, es pot mobilitzar el coneixement en els mateixos àmbits que ja està present per tal que hi haja una major connexió, més ús de resultats, etcètera. Però cada col·lectiu marginat necessita un treball de mobilització de coneixement propi.

El procés de mobilització, per tant, ha de prendre consciència de les limitacions estructurals del procés científic per tal de captar realitats bandejades. En paraules de Naidorf i Alonso (2018, 86):

Consideramos que movilizar conocimiento, como propuesta normativa, no puede obviar aquellas limitantes estructurales que existen en la «cocina de la ciencia» sino que debe incorporarlas como variables que operan necesariamente sobre los procesos de movilización de conocimiento que se consideren exitosos.

Per a superar les barreres, aquests col·lectius han de fer-se veure, situar-se en l'agenda mediàtica, i fer-ho d'acord amb els interessos que persegueixen

per a evitar el tractament esbiaixat propi dels diferents imaginaris socials que hi ha en cada cas. És a dir, no és prou que, per exemple, el poble aconseguís fer que hi haja investigacions sobre la seua problemàtica, sinó que ha d'aconseguir dissociar-se de l'imaginari social sobre la seua comunitat que està present en totes les esferes socials i també en la científica. El mètode científic és precisament el més capaç de veure més enllà de les convencions una vegada que ha resolt el primer problema: determinar quin és el problema.

El procés que requereix aquesta detecció comença per donar veu als col·lectius afectats que són objectiu del procés de producció del coneixement. No n'hi ha prou a preguntar, ja que l'acte de pregunta no és per si mateix un procés d'obtenció de veritat sinó de captació dels discursos socials que dominen en cada individu. S'han de crear les condicions perquè emergisquen discursos no convencionals, estructures de pensament i lògiques de comportament profundes amagades darrere del sentit comú.

Hi ha diverses tècniques per a provocar aquesta emergència, però les més efectives tenen en comú que atorguen el protagonisme a la comunitat, perquè és en aquesta quan l'individu queda a mercè de l'element-força social que l'ha constituït primàriament. La comunitat, gran o petita, local o global, és el marc de confiança i conflicte diari, és amb la que es generen identitats i lligams. En aquest sentit, la investigació acció es conjumina amb un conjunt de tècniques tendents a provocar que la comunitat reflexione sobre si mateixa i problematitze situacions que fins al moment es podien considerar normals vistes, com ho eren, des del sentit comú (Fals Borda 1999, 78):

Por estas razones, llegamos a declarar que las gentes del común merecen conocer más sobre sus propias condiciones vitales para defender sus intereses, que aquellas otras clases sociales que han monopolizado el saber, los recursos, las técnicas y el poder mismo, es decir, que debemos prestar a la producción del conocimiento tanta o más atención que a la producción mate-

rial. Así podíamos inclinar la balanza en pro de la justicia para los grupos desprotegidos de la sociedad.

La provocació del diàleg i la reflexió comunitària tenen una gran capacitat d'identificació de necessitats i de problemes, i també de demanar coneixement científic concret i en una direcció que veritablement pose fil a l'agulla per a resoldre problemes des de l'arrel. Aquest coneixement radical resulta fonamental en un procés de mobilització responsable per part de la comunitat científica.

Tanmateix, com hem vist fins ara, la mobilització de coneixement té dues parts: ciència com a instrument d'identificació de problemes i ciència com a recerca de solucions als problemes, que veurem a continuació. N'hi ha una tercera, la comunicació dels resultats, que veurem més endavant.

1.1. Ciència ciutadana

La producció de coneixement amb vista a la resolució de les problemàtiques detectades a través de processos participatius hauria de tenir dos principis: que aquesta estiga basada en l'evidència, base empírica del coneixement científic, i que compte amb la participació de la comunitat, base de la democratització del coneixement. No sempre resulta còmode combinar ambdues circumstàncies, perquè la sofisticació d'algunes tècniques d'investigació pot resultar elevadíssima. Tot i que la implicació de la ciutadania en processos de recerca pot arribar a ser alta, fins i tot avançada (classificació estreta de Finquelievich i Fischnaller 2014, p. 5), en la major part dels casos que es poden consultar, per exemple, en el portal Ciencia Ciudadana <https://ciencia-ciudadana.es/>, suposen nivells de participació mitjana, que impliquen la recollida de dades per a una investigació de tercers. Això ocorre sovint en les ciències físiques i naturals, en què se sol recór-

rer a la ciutadania per tal d'eixamplar la capacitat de mostratge gràcies a la implicació d'aquesta en la recollida de dades. Hi ha exemples com ara els mesuradors acústics o els sensors de pas, instal·lats als domicilis d'un conjunt de persones per a ampliar la cobertura geogràfica de la mostra. En altres disciplines com ara la musicologia es poden fer crides a la ciutadania per a identificar instruments amb característiques concretes que no estan inventariats en funció d'aquesta característica concreta, com ara que estiguen fets de material ceràmic. En aquesta fase de la investigació, la de recollida de dades i la implicació de la ciutadania han anat creixent a mesura que l'evolució de les TIC ha facilitat l'obtenció, la comunicació i el processament de les dades (Finquelievich i Fischnaller 2014). Al nostre territori hi ha exemples d'un major nivell d'implicació com és el cas de la xarxa d'estacions d'AVAMET,¹ amb una xarxa nombrosa de ciutadania del País Valencià distribuïda arreu del territori gràcies a la qual es poden obtenir dades a temps real de la situació meteorològica. En aquest cas, la implicació ciutadana és constant i activa i els participants formen part intrínseca del projecte d'observació.

D'alguna manera, es pot afirmar que la ciutadania participant aconsegueix empoderar-se en tant que l'interès científic per una matèria la problematitza i les persones participants també participen d'aquesta problematització. En els exemples que hem posat, quan un veí instal·la un mesurador acústic a la finestra de la seua casa es fa partícip de la problemàtica de la contaminació acústica de la ciutat. També és possible que, si es presta a col·laborar, això siga perquè ja té assumida la problemàtica. Però, cal reconèixer que aquest empoderament és limitat perquè requereix que un equip científic haja detectat el problema i tinga la possibilitat d'estudiar-lo.

Tanmateix, quan s'ha implicat la ciutadania en la primera fase del procés, la identificació del problema,

o quan ha sigut la mateixa iniciativa ciutadana la que ha reclamat implicar-se per a trobar solucions a problemes que havia identificat prèviament, la possibilitat que la col·laboració ciutadana amb la recerca siga més empoderadora sembla que és major. Un article de Finquelievich i Fischnaller (2014) cita alguns exemples respecte d'això.

Si bé, com s'ha dit, la major part d'aquests processos tenen lloc en el marc de les ciències experimentals, les ciències socials no s'entenen sense l'obtenció d'informació dels individus, ja que aquests constitueixen la font primària de dades. No vol dir això que la ciutadania *participe* en el procés, ja que en aquest cas es té molt present el rol actiu o passiu de les persones. Es pot fer ciència social a partir de dades de padró, de registres oficials, etc., però des del moment que es pregunta algú per alguna qüestió, ni que siga amb un qüestionari, aquesta passa a ser interpretada i, per tant, subjecta a opinió. El debat empíric en ciències socials, especialment en sociologia, és molt madur al respecte i en cap cas hom consideraria que en aquest nivell de subministrament de dades la ciutadania *participe*, per bé que és innegable que sí que hi ha col·laboració perquè la resposta a les entrevistes és voluntària. A partir d'un nivell d'implicació mínimament actiu les ciències socials poden acceptar que es produeix ciència ciutadana.

Els nivells actius que suposen certa implicació de la ciutadania en el procés investigador es donen en l'entrevista en profunditat, en el grup de discussió i en la socioanàlisi. El nivell d'intensitat s'incrementa en cadascuna, i la socioanàlisi resulta la tècnica més vinculada a la transformació social (Ibáñez 1986). En aquest sentit, la investigació acció participativa apareix com una tècnica equivalent capaç d'implicar la ciutadania en la recerca, que es caracteritza per la posició subordinada de l'equip investigador a la comunitat investigada o, més ben dit, autoinvestigada. La qüestió de la posició de l'equip investigador com a expressió de poder, sobre la qual insisteix tant

1. Associació Valenciana de Meteorologia.

Jesús Ibáñez en un dels seus textos més reconeguts (1986), no és menor. L'equip investigador quedarà subjecte als ritmes, necessitats i capacitats de la comunitat com si d'un instrument molt sofisticat i expert es tractara, però que funciona a requeriment d'una comunitat *empoderada*. El diàleg entre equip i comunitat és, així doncs, imprescindible, i una condició perquè la investigació avanci, de manera que la comunitat és conscient de cada troballa, s'apropia el mètode i és capaç de discutir, amb un rigor que s'accepta com a base del motor del procés, cada conclusió proposada per l'equip professional. Així, l'equip de recerca és la comunitat. Un equip que té unes condicions per una banda i una altra: el rigor de l'evidència i la democratització del coneixement.

En ciències socials, la ciència ciutadana necessita ser clarament activa i, per a això, ha de tenir un caràcter inclusiu (Parrilla Latas, Raposo-Rivas, i Martínez-Figueira 2016):

Puede decirse que la investigación participativa inclusiva es una investigación que se desarrolla «con» los participantes, «por» los participantes o «para» los participantes, pero en todo caso no es una investigación «sobre» los mismos.

Aquesta inclusivitat no sols es necessita per a identificar la problemàtica i desenvolupar la investigació, sinó que s'ha de fer servir per a compartir el coneixement amb les comunitats destinatàries.

Jornades EXPERTA de foment de la investigació amb perspectiva territorial. Desembre 2021. La Vall d'Alba.

1.2. Diàleg de sabers

La transmissió del coneixement científic a la comunitat és inviable amb els mètodes convencionals de difusió de l'activitat científica, molt condicionats, de nou, per la configuració de l'univers acadèmic en què viu immersa la comunitat científica. Els formats de publicació i el sistema mateix, basat en la revista científica, no són aptes per a la comunitat en general. En el camp de la investigació social aplicada, els informes que es presenten als destinataris es preparen amb una modulació del llenguatge per a fer-los intel·ligibles per part del soci finançador, però no solen tenir més recorregut que l'ús que en puga fer la institució o empresa que l'haja encomanat. El retorn de resultats que molts i moltes investigadores fan a les persones que han participat resulta, la major part de les vegades, més un acte protocol·lari i de bona educació que no un retorn de coneixement efectiu. Finalment, els processos participatius (IAP) poden fàcilment no incorporar el retorn de conclusions perquè, en essència, els resultats són de la comunitat participant i no han de condensar-se necessàriament en documents.

El concepte *diàleg de sabers* s'està fent servir a l'Amèrica Llatina per a procurar la transferència efectiva de coneixements entre comunitat científica i comunitat local sobre la base de l'horitzontalitat i el respecte mutu. És important tenir clar que el coneixement científic no pot suposar un element d'aculturació com moltes vegades ha sigut, amb posicions arrogants que han menystingut les cultures orals històriques locals, quan no s'hi ha oposat directament. Un exemple d'això és quan, als anys setanta del segle passat, van emanar dels àmbits universitaris algunes posicions lingüístiques respecte al català amb una actitud gens constructiva, la qual cosa va contribuir a provocar una certa reacció social contra la normalització de la llengua i un cert sentiment d'autoodi (quan els catalanoparlants de tota la vida assumien que parlaven malament la llengua), fet que

van aprofitar les postures obertament anticatalanistes durant la coneguda com a Batalla de València.

La idea que altres sabers també tenen valor i que han servit perquè la comunitat arrelle al seu entorn al llarg dels segles amb hàbits, costums, narratives del món i remeis botànics diversos, o nomenclatures singulars de llocs, plantes i altres elements, per exemple, hauria de tenir-se present a l'hora de pretendre transmetre el saber científic. La idea és que els diversos sabers poden conviure i a cap d'aquests es pot atribuir l'exclusivitat ni la preponderància general. Cada saber pot tenir utilitats més rellevants que els altres en diferents àmbits de la vida. Fer dialogar les perspectives és un exercici d'aprenentatge interessantíssim perquè relativitza cada saber als àmbits més oportuns. Ningú intenta fer un cotxe resant, però tampoc és gaire viable admirar el cel fent una equació de càlcul de l'hora de posta del sol. Però es pot resar fent un cotxe i es pot consultar el mòbil en anar a admirar el cel.

Transmetre els resultats de la recerca mitjançant un procés de diàleg produeix uns efectes que porten traslladar poder a les persones participants en el procés de mobilització de coneixement. Perquè, de la mateixa forma que es mobilitza el saber científic, es mobilitzen els sabers locals, es posen en peu d'igualtat fets quotidians amb fets destacats per la recerca. Si expliquem què és economia circular a través d'un procés de diàleg en un poble i no amb afirmacions taxatives del que és i del que no és tècnicament aquest model d'economia, en les comunitats rurals se'ns posaran de manifest conductes no premeditades, naturalitzades, d'economia circular, possiblement en abundància. Fórmules històriques, moltes vegades menystingudes per l'higienisme científic desenvolupista, que ara la ciència reclama com a innovadores: tirar el fem al bancal, tenir gallines a casa...

El diàleg de sabers genera la possibilitat que transmissió de coneixements mateix siga un procés d'investigació, perquè provoca que part del

mètode científic quede assumit per la comunitat i pugui mirar-se a ella mateixa amb uns altres ulls, la capacitat per a posar en valor elements que fins al moment havia naturalitzat, com ara tirar el fem al bancal.

D'una manera o d'una altra, en els tres apartats que hem tractat en aquest text es fa esment a la IAP (investigació acció participativa) com a metodologia de base en què la ciència i la comunitat interactuen de forma que la comunitat local és destinatària i particip del treball de la comunitat científica. I en cadascun dels tres apartats s'ha intentat fer èmfasi en un concepte per a comprendre millor cadascuna de les fases del procés de mobilització del coneixement: identificació de problemàtica, investigació i transmissió de resultats. S'ha fet de manera que pot semblar que es tracta de fases estanques i tècniques diferenciades, tot i que cal deixar clar que el procés d'investigació basat en la mobilització del coneixement abraça totes tres fases i pren com a fonament la IAP. També la fase de difusió de resultats. De fet, l'ús d'aquests conceptes sovint s'entremescla i les utilitats són variables en funció de l'article consultat.

El diàleg de sabers és una tècnica de transmissió de sabers però també d'identificació de problemes. A partir d'aquesta es crea una espiral virtuosa d'avanç científic que es basa en el respecte a la resta de sabers, la democràcia del coneixement i l'evidència empírica. El diàleg de sabers és una bona forma de començar un procés de mobilització del coneixement.

1.3. El Programa d'Extensió Universitària

Des de fa pràcticament tres dècades, el treball del Programa d'Extensió Universitària de la Universitat Jaume I respon a un dels reptes que una nova uni-

versitat pública com al seu dia va ser l'UJI es va proposar: treballar per a tot l'àmbit geogràfic que tenia assignat. Aquesta línia de treball de l'UJI ha consistit a treballar per acostar la formació als territoris rurals de la mà de les demandes que els seus agents reportaven, i ha acompanyat molts projectes de desenvolupament cultural, patrimonial, ambiental, participatiu, i fins i tot econòmic, de la nostra ruralitat. Aquesta relació amb el territori ha fet que l'Extensió Universitària de l'UJI siga un referent entre les universitats de l'Estat. Així mateix, la seua implicació s'ha centrat en la cultura com a estratègia de desenvolupament i, tot i que ha generat molt bons resultats, resultava cada vegada més evident que calia intervenir en un aspecte fonamental de la universitat com és la investigació. D'acord amb l'esmentat treball de l'IVIFA, semblava evident que la investigació universitària era percebuda com un element llunyà i aliè als interessos de la ciutadania rural.

Per a intervenir en aquesta percepció es va dissenyar un projecte denominat «Mobilització del coneixement», amb la finalitat de fer girar les mirades: en primer lloc, fent que el territori començara a trobar en la Universitat un ens en el qual confiar per abordar els problemes que podia tenir la societat rural. Tanmateix, calia que el professorat es mirara el territori amb una actitud diferent, basada en el respecte i en l'escolta oberta a les demandes socials dels territoris rurals.

En segon lloc, més enllà de les comunitats locals i científiques, calia un mecanisme d'identificació prèvia de problemes. Per a aquesta comesa es va formar un grup de professionals tècniques en desenvolupament local amb un perfil específic en què el dinamisme, l'experiència i la participació prèvia en accions del PEU eren elements clau: es va anomenar Xarxa Experta, fa d'enllaç amb el territori i identifica escenaris locals en què podrien sorgir interessos respecte dels processos d'investigació. Recordem que l'objectiu del projecte és, precisament, identificar problemes que en moltes ocasions

Jornades EXPERTA de foment de la investigació amb perspectiva territorial. Desembre 2021. La Vall d'Alba.

no són percebuts com a tals perquè socialment s'han naturalitzat. La mirada de persones amb doble condició de locals i professionals en contacte amb la Universitat resulta imprescindible per a aquesta comesa.

Però encara hi ha un aspecte per resoldre: l'ús de tècniques pròpies de la IAP per part de persones del món acadèmic i de la comunitat local que no en són expertes. Amb aquesta finalitat es van constituir dos grups de treball externs formats per professionals experts en dinamització de grups que tenien la finalitat de treballar colze a colze amb les comunitats locals de la mà dels investigadors i de les investigadores de l'UJI.

Els equips que es van formar van funcionar relativament bé, tot i necessitar, en alguns casos, una cinquena peça que no sempre es tenia a l'abast: la col·laboració de tècnics locals, essencialment perquè en algunes localitats no hi ha la figura d'ADL.

1.4. Els projectes de mobilització del coneixement

La primera anualitat de projectes de mobilització del coneixement s'ha basat en quatre temàtiques que s'han desenvolupat en sis localitats de les comarques de Castelló. El primer dels projectes s'ha centrat en l'interès per començar processos de transició energètica que havia expressat l'Ajuntament de Sot de Ferrer. D'acord amb això, el PEU va incorporar un equip d'experts universitaris dirigit pel professor Hèctor Beltran, i un equip de dinamització dirigit per Pau Caparrós. Els resultats es poden veure en el primer dels capítols destinats a repassar els projectes, però es pot afirmar que després de diverses intervencions s'ha aconseguit un cert consens al voltant de la creació d'una comunitat energètica local que anara un poc més enllà dels interessos concrets de cada veï o veïna de reduir la factura de la llum.

La segona temàtica ha sigut la recuperació de l'activitat agrària. S'hi van identificar dues localitats amb interès en la matèria, Orpesa² i les Coves de Vinromà. La primera localitat disposava de molt de sòl que s'havia desagrariat a causa de projeccions urbanístiques que, després d'anys, no s'anaven a desenvolupar. El projecte va assignar un equip coordinat per la professora Victòria Pastor que va encomanar a Blas Agut Capdevila l'operatiu concret. El projecte d'Orpesa ha aconseguit fer despertar l'interès d'un grup de joves agricultors en les terres, i ha treballat les reticències que certs propietaris expressaven a l'hora de cedir els terrenys. La iniciativa ha tingut molt bona acollida per part de l'ajuntament, sobretot per la projecció que ha resultat del procés, orientada a la creació d'un parc agrari que retroalimente l'activitat turística i l'agricultura ecològica.

El segon projecte agrícola s'ha desenvolupat a les Coves de Vinromà i ha treballat la demanda social d'agricultura ecològica en terrenys propicis desaprofitats. Amb el procés de mobilització del coneixement s'ha treballat amb sectors socials proclius a la iniciativa que han arribat a la conclusió que el projecte de posar en conreu de forma ecològica els terrenys s'ha de portar a terme amb la implicació de tot el poble i ha de promoure el consum de proximitat de la producció ecològica local. Tot plegat, ha conduït a reforçar la idea d'un mercat de productes ecològics locals.

La tercera temàtica que s'ha tractat ha sigut l'èxode jove dels pobles rurals. S'hi va identificar una localitat, el Forcall, en què hi havia un grapat de joves implicats en el desenvolupament de dinàmiques potents com ara l'Aplec dels Ports, que podien ser un bon grup d'autognòsia de la problemàtica d'aquest èxode. La professora i tècnica de desenvolupament local Anabel Ejarque va assumir la doble condició

d'investigadora a més d'enllaç local i, amb un equip de dinamització professional, s'han realitzat activitats que han permès extraure les conclusions que es poden llegir en el capítol corresponent. Però, sobretot, l'important és que aquestes són compartides pel conjunt de joves que participen en el procés.

La quarta temàtica ha tractat la qüestió de l'habitatge com un factor limitant del desenvolupament local. En aquest cas, gràcies a la implicació del Grup d'Acció Local Maestrat-Plana Alta, es van poder analitzar dos municipis escollits per les seues característiques ben diferenciades al respecte. Un ha sigut Cabanes i l'altre Canet lo Roig. Per la part investigadora es va assignar el projecte a un equip format per María José Ruá Aguilar i Ángel Miguel Pitarch. En ambdues localitats el procés va ser diferent perquè la situació de partida era ben diferent, però les conclusions són semblants i es poden consultar als respectius capítols. El que s'ha guanyat amb el procés és que s'ha situat en l'agenda local la situació de l'habitatge i les limitacions que provoca l'escassa disponibilitat d'aquest.

2. Tot i no ser un municipi rural, la seua incorporació al projecte es derivava de l'interès de l'ADL (María Segura) i de l'ajuntament de recuperar el sector agrari local.

Bibliografia

- Alonso, Luis Enrique, i Carlos Jesús Fernández. 2013. *Los Discursos Del Presente: Un Análisis de Los Imaginarios Sociales Contemporáneos*. Madrid: Siglo XXI.
- Alonso, Matilde, i Elies Furió Blasco. 1997. «El Desarrollo Económico-Rural En La Comunitat Valenciana. Potencialidades y Estrangulamientos de Las Áreas Rurales Valencianas». *Agricultura y Sociedad* (84):197-224.
- Aparici, Artur. 1990. «Canvi Social i Desenvolupament Turístic a Les Zones Rurals de Muntanya de La Província de Castelló». *Recerca. Revista de Pensament i Anàlisi* XV (1, 2).
- Baigorri, Artemio. 1995. «De Lo Rural a Lo Urbano». En *V Congreso Español de Sociología*.
- Bonnal, Philippe., P. Marie Bosc, J. Mario Diaz, i Bruno Losch. 2003. ««Multifuncionalidad de La Agricultura» y «Nueva Ruralidad» ¿Reestructuración de Las Políticas Públicas a La Hora de La Globalización?» P. 1-23 en *El Mundo Rural: Transformaciones y Perspectivas a la luz de la Nueva Ruralidad*. Bogotá: Universidad Javeriana, CLACSO, REDCAPA.
- Camarero, Luis. 1992. «Del Éxodo Rural y Del Éxodo Urbano Ocaso y Renacimiento de Los Asentamientos Rurales En España». Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- Camarero, Luis. 2017. «Por Los Senderos de La Despoblación Rural: Notas Desde La Diversidad Social». *Documentación Social* (185):19-35.
- Camarero, Luis, Josechu V. Mazariegos, i Fernando Rodríguez. 1993. «Los Campos de Conflictividad En La España Rural». *Documentación Social* (90):181-96.
- Camarero, Luis, i Julio A. del Pino. 2016. «Despoblamiento Rural. Imaginarios y Realidades». *Soberanía Alimentaria* (27):6-10.
- Collantes, Fernando, i Vicente Pinilla. 2022. «La Despoblación de La España Rural: ¿una Anomalía Dentro de Europa?» *Sociedad de Estudios de Historia Agraria - Documentos de Trabajo* (2201):1-35.
- Entrena, Francisco. 1999. «La Desterritorialización de Las Comunidades Locales Rurales y Su Creciente Consideración Como Unidades de Desarrollo». *Revista de Desarrollo Rural y Cooperativismo Agrario* (3):29-41.
- Fals, Orlando. 1999. «Orígenes Universales y Retos Actuales de La IAP». *Análisis Político* (34):73-89.
- Finquelievich, Susana, i Celina Fischnaller. 2014. «Ciencia Ciudadana En La Sociedad de La Información: Nuevas Tendencias a Nivel Mundial». *Revista Iberoamericana de Ciencia Tecnología y Sociedad* 9(27):11-31.
- Fulkenson, Gregory M., i Alexander R. Thomas. 2019. *Urbanormativity. Reality, Representation, Amb Everyday Life*. Maryland: Lexington Books.
- García, Juan Manuel. 1991. «Sobre El Concepto de Ruralidad: Crisis y Renacimiento Rural». *Politica y Sociedad* 8:87-94.
- García, Benjamín. 1996. *La Sociedad Rural Ante El Siglo XXI*. MAPA.
- García-Bellido, Javier. 1986. «La Cuestión Rural. Indagaciones Sobre La Producción Del Espacio Rústico». *Ciudad y Territorio Estudios Territoriales* (69):9-51.
- Gibbs, Robert M., i John B. Cromartie. 1994. «Rural Youth Outmigration How Big Is the Problem and for Whom?» *Rural Development Perspectives* 10(1):9-16.
- Ginés, Xavier, i Vicent Querol. 2019. «Construcción Social de Lo Rural y Nueva Ruralidad Una Aproximación al Marco de Interpretación de Lo Rural de Agentes Políticos y Sociales». *Economía Agraria y Recursos Naturales* 19:37-57.
- González, Vicente. 1987. «El Envejecimiento En Los Municipios Rurales Del País Valenciano». *Cuadernos de Geografía* (41):59-74.
- Ibáñez, Jesús. 1986. «Perspectivas de La Investigación Social: El Diseño En Las Tres Perspectivas» editat per M. García Ferrando, J. Ibáñez, i F. Alvira. *El Análisis de La Realidad*

- Social. Métodos y Técnicas de Investigación* 58-96. Recuperat 3 desembre 2015 (file:///C:/Documents and Settings/usuariospc/Escritorio/perspectivas-de-la-investigacion-social-j-ibac3b1ez.pdf).
- Ibáñez, Jesús. 1991. «Comunicaciones Entre Los Pueblos y La Ciudad». *Política y Sociedad* (8):95-100.
- Lefebvre, Henri. 1973. *De Lo Rural a Lo Urbano*. Barcelona: Península.
- Levin, Ben. 2008. *Thinking About Knowledge Mobilization. A Discussion Paper Prepared at the Request of the Canadian Council on Learning and the Social Sciences and Humanities Research Council*. Ontario.
- Molino, Sergio. 2016. *La España Vacía: Viaje Por Un País Que Nunca Fue*. Madrid: Turner.
- Naidorf, Judith, i Mauro Alonso. 2018. «La Movilización Del Conocimiento En Tres Tiempos». *Revista Lusofona de Educacao* 39(39):81-95. doi: 10.24140/issn.1645-7250.rle39.06.
- Ortiz, Dionisio, Xavier Ginés, Vicent Querol, David Gil, Artur Aparici, i Eladio Arnalte. 2021. *Síntesi Transversal Dels Grups de Treball IVIFA-UJI-UPV*.
- Parrilla Latas, Ángeles, Manuela Raposo-Rivas, i Mª Esther Martínez-Figueira. 2016. «Procesos de movilización y comunicación del conocimiento en la investigación participativa». *Opción* 32(12):2066-87.
- Pintos, Juan-Luis. 2014. «Algunas Precisiones Sobre El Concepto de Imaginarios Sociales». *Revista Latina de Sociología* (4):1-11.
- Querol, Vicent, Xavier Ginés, i Artur Aparici. 2019. «Produciendo En La Nueva Ruralidad. Discursos Sociales Sobre La Redefinición Productiva En Los Espacios Rurales a Través de La Nueva Ruralidad». *Pendiente de Publicación*.
- Querol, Vicent, Artur Aparici, i Xavier Ginés. 2021. «Enfoque de La Nueva Ruralidad». P. 39-40 en *Despoblación rural. roblemas y soluciones*, editat per J. M. García Álvarez-Coque. València: Universitat Politècnica de València.
- Querol, Vicent, Xavier Ginés, i Artur Aparici. 2019. «Nueva Ruralidad y Generación de Discursos Sociales Desde El Ámbito Productivo: Pastoreando Significados». *Ager* (15):1-23. doi: 10.4422/ager.2019.15.
- Taibo, Carlos. 2021. *Iberia Vacuada: Despoblación, Decrecimiento, Colapso*. La catarata.

Gestió comunitària de l'energia: la comunitat energètica de Sot de Ferrer³

2.1. L'energia i el desenvolupament local

Esther Díaz

Tècnica de la Xarxa Experta. Agent de desenvolupament local de l'Ajuntament de Teresa

L'energia apareix com una línia renovada de l'estratègia de desenvolupament. A més de l'anhelat benefici energètic que es deriva en un estalvi d'energia, origina també un guany ambiental evident, amb millores en la qualitat de vida i salut de les persones i un indiscutible dividend econòmic arran de la creació de noves oportunitats per a emprenedors i empreses capaços d'explotar la demanda de nous productes i serveis relacionats amb la transformació del model energètic que, en el sentit més ampli, pot generar benestar i ocupació.

Hem de modificar el nostre sistema energètic i optar per un ús racional i eficaç de l'energia amb fonts netes i renovables.

El municipi sobre el qual es va plantejar el projecte es troba a la comarca de l'Alt Palància, formada per vint-i-set municipis i dues pedanies. La població total d'aquest no supera els 23.000 habitants. Els municipis són: el Toro, Barraques, Pina, Figue-res, Pavies, Caudiel, Benafer, Viver, Toràs, Begís, Teresa, Sacanyet, Xèrica, Gaïbiel, Matet, Algímia d'Almonesir, la Vall d'Almonesir, Navaixes, Altura, Almedíxer, Castell-nou, Assuévar, Xóvar, Soneja, Sot de Ferrer, Geldo i Sogorb, aquesta última com a capital de la comarca.

Quan em van preguntar si coneixia cap municipi a la comarca de l'Alt Palància que apostara per la transició energètica vaig pensar en Sot de Ferrer per diverses raons:

3. <https://novaruralitat.org/model-de-transicio-energetica/>

2.1.1. Identificació del municipi

L'Ajuntament de Sot de Ferrer ja estava desenvolupant projectes d'energia sostenible als edificis municipals amb ajudes dels fons Leader. En l'edifici multiusos hi havia instal·lat un complex fotovoltaic que permetia l'autoabastiment energètic. La instal·lació de plaques fotovoltaïques en la coberta permetia rebre llum solar i emmagatzemar-la en forma d'energia per a utilitzar-la en el multiusos i en l'adjacent, on hi ha la unitat de respir, la unió musical i l'escola d'educands municipal.

A més, l'Ajuntament de Sot de Ferrer ha anunciat que l'any vinent executarà, també amb ajudes dels fons Leader, el projecte d'instal·lació fotovoltaica per a autoconsum en xarxa sobre la coberta de la casa consistorial.

L'Ajuntament ha adoptat el paper de promotor principal per a aconseguir la transformació energètica local del municipi.

2.1.2. Transformació del model energètic

Una transformació en el model energètic de tota una comunitat es construeix i gestiona amb un procés participatiu obert a les persones i entitats dels municipis amb interès a implicar-se. Calen sessions de sensibilització, participació i cocreació en matèries com ara l'estalvi energètic, l'autoconsum i la governança.

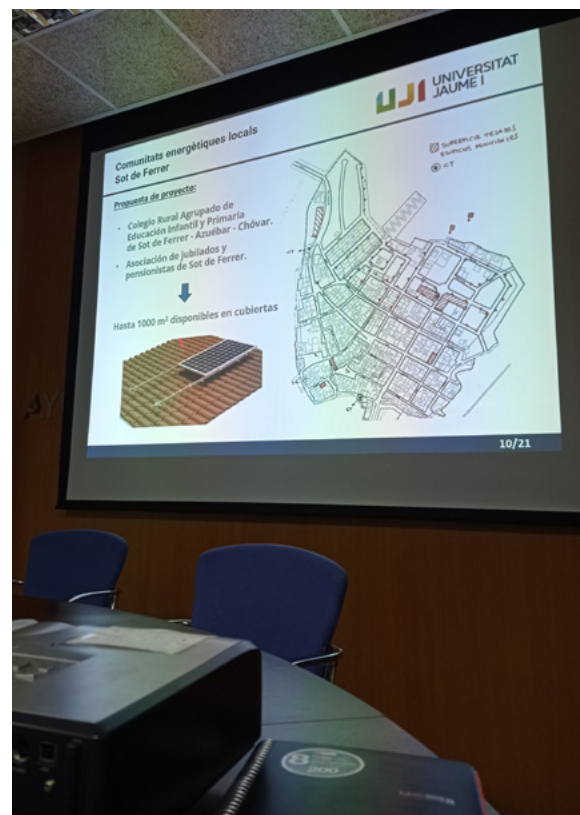
A Sot de Ferrer, l'èxit en el procés participatiu pot estar assegurat si considerem la seua experiència.

Ací és quan pose en valor la xarxa de voluntariat que té Sot de Ferrer, denominada «Sot en marxa», una mostra perfecta de dinamització i participació social.

Una xarxa de voluntariat que va començar la labor cap a l'any 2007 i que s'ha convertit en una figura activa fonamental en la vida social del municipi.

L'èxit de la xarxa va motivar que, l'any 2010, el Ple de l'Ajuntament de Sot de Ferrer aprovava de manera definitiva el Reglament de voluntariat local de l'Ajuntament de Sot de Ferrer per regular les relacions entre els voluntaris i l'Ajuntament, entre voluntaris, i d'aquests amb altres entitats, els drets i deures, i les dotacions i col·laboracions.

Al principi, es va crear una estructura inicial amb quatre programes bàsics: organització d'esdeveniments, recuperació del patrimoni, conservació del medi ambient i accions solidàries. Però, cada grup ha anat explorant nous àmbits segons les necessitats i oportunitats, la qual cosa n'ha reforçat l'estructura.

Jornada a Sot de Ferrer.

Cap altre poble de la meua zona de treball té la xarxa de voluntariat de Sot. Quan vaig tenir oportunitat de compartir tallers de patrimoni amb el grup de voluntariat de Sot em van contagiar de la voluntat de participació i treball que té. Em consta que aquest interès i entrega per la comunitat s'ha mantingut durant tot aquest temps.

L'experiència ens ha ensenyat que el cicle d'activitat de les associacions i agrupacions amb què treballlem en els nostres municipis no és continu, varia en funció de les circumstàncies de cada grup, i totes passen per períodes de temps en què es troben menys actius o fins i tot inactius. A Sot de Ferrer això no ha ocorregut. Amb aquest perfecte exemple de participació ciutadana sembla viable apostar per desenvolupar un projecte energètic comunitari.

municipi de Teresa, a 68 km de distància de Sot. La meua aportació dins de l'equip Xarxa Experta comporta conèixer el territori on treballem i detectar, en aquesta ocasió, un moviment pel canvi energètic. L'elecció de Sot de Ferrer per a aquest projecte energètic ha renovat les línies en l'estratègia de desenvolupament del municipi.

2.1.3. Vinculació professional

Fa molt de temps que Sot està vinculat a l'UJI: molts dels projectes que ha desenvolupat el voluntariat del municipi han sigut tutelats pel Projecte Patrimoni (Laboratori de Recerca del Patrimoni en les Àrees Rurals) dins del Programa d'Extensió Universitària de l'UJI. Els projectes s'acompanyen, segons les necessitats, amb formació a la carta que abraça des de la gestió fins a la realització d'activitats, el treball en grup o la catalogació del patrimoni; labors de seguiment, assessoria i tutories de projectes culturals; l'establiment de xarxes de col·laboració intergrupals amb la programació de trobades, que ofereixen un canal per a donar a conèixer els projectes.

La marca UJI és un segell de qualitat per al veïnat de Sot de Ferrer, vist el resultat de tots els projectes que s'hi desenvolupen i que han comptat amb l'assessorament d'aquests.

Per a acabar, he d'indicar que no tinc cap vinculació amb Sot de Ferrer, no residisc al poble ni hi treballem, ja que faig feina en la zona alta de l'Alt Palància, al

2.2. Dinàmica participativa a Sot de Ferrer

Pau Caparrós i Gironés

Tècnic de dinamització i sociòleg

2.2.1. El debat per a la creació d'una comunitat energètica per a l'autoconsum a Sot de Ferrer

Durant els mesos de setembre i desembre de 2021 va tenir lloc un debat sobre la implantació d'una comunitat energètica local (CEL) a Sot de Ferrer (l'Alt Palància) mitjançant l'ús de tècniques participatives. Els treballs es van centrar en l'organització de dues sessions al saló de plens de l'ajuntament, a les quals van assistir unes trenta persones per sessió; veïnes i veïns amb una transversalitat de situacions respecte a les necessitats, coneixement i receptivitat sobre la qüestió dels sistemes energètics alternatius i les organitzacions autònomes de consumidors.

Les sessions es van organitzar en dues parts. Una primera amb orientació formativa i una segona centrada en la participació oberta a partir d'un llistat de qüestions per a discussió. En aquest text es plantegen la metodologia utilitzada i les principals aportacions dels debats. Es fa referència també

als resultats de l'enquesta que es va portar a terme amb ocasió de la preparació de la dinàmica per a la segona sessió, així com el text de presentació del projecte i les sessions, que es va repartir entre la ciutadania com a part de la convocatòria de la primera sessió.

2.2.2. Apunts metodològics sobre la dinàmica a Sot de Ferrer

Les accions que es van portar a terme van ser les següents:

- Dinàmiques dels dies 29 de setembre i 3 de desembre de 2021 al saló de plens de l'Ajuntament de Sot de Ferrer.
- Debat obert a la ciutadania, convocat per xarxes institucionals, privades o públiques, dirigit al conjunt de la ciutadania.
- Tipologia d'assistents: residents de Sot de Ferrer, en la majoria dels casos particulars, amb algun cas de persones que tenen negocis. Representació majoritària a partir de trenta anys.
- Desenvolupament d'un fullet informatiu per a la convocatòria de la primera dinàmica.

Organiza:

UNIVERSITAT JAUME I
Programa d'Extensió Universitària PEU

Ayuntamiento Sot de Ferrer

COMUNIDADES ENERGÉTICAS

el debate para una alternativa posible

Presentación del proyecto:
Hector Beltrán y Enrique Belenguer, Ingenieros.
Departament d'enginyeria de sistemes industrials de la Universitat Jaume I.

Debate ciudadano abierto

Miércoles, 29 de septiembre 2021 17.30 - 20h.
Sala de Plenos del Ayuntamiento de Sot de Ferrer
Tel: 964 135 127

ENTRADA LIBRE

Proyecto de dinamización para la creación de una comunidad energética local en Sot de Ferrer.

¿Qué es una comunidad local de energía?
Las comunidades energéticas locales han sido definidas como el paradigma de democratización de la energía. En ellas, basándose en fuentes renovables, se implica a la ciudadanía en la gestión de la energía desde la generación, pasando por la distribución y hasta la gestión del consumo, aprovechando, en la medida de lo posible, los recursos locales de que disponen con el fin de aumentar su autonomía energética y disminuir la dependencia de suministros externos. Por tanto, con la creación de una comunidad energética local en Sot de Ferrer se pretende aprovechar los tejados de los edificios municipales para instalar unas plantas fotovoltaicas de propiedad colectiva que permitan aprovechar el recurso solar de la localidad para generar una electricidad que sea autoconsumida por los vecinos y/o dependencias municipales.

¿Qué tecnologías participan?
Las comunidades energéticas locales están pensadas para hacer uso y aprovechamiento de recursos energéticos de la zona (sol, viento, agua, residuos forestales/agrícolas/ganadores). Es por ellos que se pueden plantear comunidades que implementen distintos tipos de tecnologías (solar fotovoltaica, eólica, hidráulica, biomasa, etc.). En el caso de la comunidad planteada en Sot de Ferrer, se plantea el uso exclusivo de la tecnología solar fotovoltaica por lo que se instalará una serie de paneles (con la aparatada de conexión asociada) a modo de optimizar la superficie disponible y la viabilidad de la instalación.

¿Qué beneficios tiene para el municipio y para sus vecinos?
En estos momentos de grandes turbulencias en el mercado eléctrico (con subidas periódicas e importantes del coste de la luz) y también de gran concienciación en la lucha contra el cambio climático, esta iniciativa todavía innovadora puede convertir a Sot de Ferrer en un referente en la provincia de Castelló. Además, la electricidad generada con las instalaciones a desarrollar permitirá reducir el coste del suministro eléctrico tanto a las instalaciones municipales como a los vecinos que se incorporen a la iniciativa. A estos últimos, además, se les ofrecerá la posibilidad de recibir asesoramiento sobre las opciones que tienen para mejorar el contrato de suministro del que dispongan en la actualidad. En este sentido, los miembros de la asociación/comunidad contarán con una doble vía para reducir el coste de su suministro eléctrico (optimización del contrato y energía autoproducida por la instalación colectiva).

¿Por qué acudir a la jornada?
Recibirás información de primera mano sobre el proyecto que se pretende llevar a cabo en Sot de Ferrer (aspectos técnicos, condiciones de participación, primeros números afianzados, posibles plazos), podrás resolver todas las dudas que puedas tener al respecto con los profesores de la Universitat Jaume I que acudirán para asesorar en esta iniciativa, y participar en un debate abierto a toda la ciudadanía sobre las alternativas energéticas actuales.

- Enquesta autoaplicada (en línia i paper) sobre el coneixement i valoració de les comunitats energètiques locals.

Els debats es van estructurar entorn dels següents punts:

- A. Sessió tècnica d'exposició de propostes i models per a la implantació de comunitats energètiques en territoris rurals.
 - A càrrec de l'equip tècnic de la Universitat Jaume I del grup de recerca EEA – Electricitat, Electrònica i Automàtica de la Universitat Jaume I: Hèctor Beltrán, professor titular de l'UJI i Enrique Belenguer, professor titular de l'UJI.
- B. Dinàmica participativa per al debat de continguts i propostes sobre la creació d'una comunitat energètica a Sot de Ferrer.

2.2.3. Temes per a un debat sobre la implementació del model de comunitats energètiques a Sot de Ferrer

Context de demanda creixent del consum energètic a escala mundial.

Context actual de la demanda del consum energètic en l'àmbit rural.

Riscos i oportunitats d'independitzar-se de la xarxa elèctrica convencional.

Sostenibilitat del model. Casos d'èxit i fracassos detectats.

Implicacions socials dels models de comunitats energètiques.

Fonts energètiques disponibles locals actuals i de futur.

Governança i transparència del model de comunitat energètica.

Figura 1: Material informatiu per a la convocatòria de la primera dinàmica.

COMUNIDADES ENERGÉTICAS

el debate para una alternativa posible

projectes de mobilització del coneixement

2º Debate ciudadano para la creación de una Comunidad Energética Local

Organiza:

UNIVERSITAT JAUME I
Programa d'Activitats Universitàries PEU

DIPUTACIÓ DE CASTELLÓ

Sot de Ferrer

Viernes 3 de diciembre 2021
A las 18h. Sala de Plenos del Ayuntamiento de Sot de Ferrer
Tel: 964 135 127

ENTRADA LIBRE

Página 1 / 1

Figura 2: Material informatiu de la segona convocatòria de Sot de Ferrer.

2.2.4. Diagnòstic i propostes principals dels debats

Debat sobre temes de diagnòstic, conjuntura i definicions de la qüestió

1. Constatació prèvia per part de les persones assistents del fet que les dinàmiques participatives encara estan lluny de les pràctiques de la vella política o la política més estàndard.
2. Explicació sobre l'estructura del preu de la llum: tram de renovables, *impostos al sol*, herències del desenvolupisme dels noranta i els dos mil.
3. Debat sobre la possibilitat d'una empresa pública d'energia.
4. Possibilitats que es generen a través d'alguns exemples d'organitzacions de consumidors i consumidores autònoms: evitar els trams especulatiu un 55 %.
5. El debat de fons: model energètic poc flexible, monopolis, transparència, mala gestió, augment de les guerres per l'energia: la fi del petroli?
6. La pandèmia ha incrementat el problema central: precarietat, mercat laboral, joventut, incertesa, model econòmic desenvolupista, societat de consum intensificada, problema estructural espanyol, etc.
7. Seguir el marc regulador europeu i internacional no aporta solucions, ni a curt ni a llarg termini.
8. Especial interès en el desenvolupament del projecte d'Ares dels Oms (la Serrania), per a establir l'autoconsum complet de la població en els pròxims anys.
9. Seguiment especial de l'evolució del paper del gas en el consum energètic espanyol (Algèria) i les situacions que pugui crear l'evolució de la inflació.

Debat sobre propostes i diferents conclusions sobre la possibilitat d'implementar una comunitat energètica a Sot de Ferrer

1. Valoració general positiva sobre la proposta.
2. Moltes intervencions sobre l'espai necessari.
3. Estem disposats a generar apostes col·lectives?
4. Comunitat energètica local o autoconsum col·lectiu?
5. El problema dels habitants eventuais en el món rural (especificitat molt present a Sot de Ferrer).
6. L'Ajuntament de Sot de Ferrer pot fer la gestió inicial per a la creació de la Comunitat Energètica Local (CEL).
7. Es donen subvencions a les CEL.
8. Model de la Mata (els Ports) per a la creació de la CEL (l'Ajuntament és el promotor més important). 50 persones: 100 kW (Ajuntament: 20 %).
9. El primer pas: decidir el tipus d'organització.
10. Comunitat creada i projecte, abans dels tràmits per a iniciar les subvencions.
11. Qüestions que s'han de considerar per a la tramitació administrativa i de subvencions per a la constitució d'una comunitat energètica local a Sot de Ferrer:
12. Constituir l'associació (Ple + registre en GVA).
13. Tramitació de la subvenció.
14. Projecte de la instal·lació.
15. Sol·licitud per a la nova instal·lació.
16. Cessió de la instal·lació a l'associació.
17. Càlcul de repartiment entre els membres i comunicació amb les comercialitzadores.
18. Gestió de tot el procés (la instal·lació fotovoltaica és el procés més ràpid i econòmic).
19. Buits legals sobre la instal·lació de les plaques a Sot de Ferrer (no hi ha Pla General).
20. Sot de Ferrer, fora del nucli urbà, està protegit per la Xarxa Natura (s'ha de demanar permís a la Conselleria per a posar instal·lacions en terra, fora del nucli urbà).
21. L'Ajuntament per si mateix no pot vendre el sobrant, l'associació (CEL) sí.
22. Els excedents de l'associació es poden utilitzar per a pagar la gestió dels tràmits.
23. Estudiar el cas a partir d'un esborrany dels estatuts de la Mata.
24. L'Ajuntament coordinarà les següents reunions per a la creació de la CEL amb les persones interessades durant el 2022.

2.3. Les Comunitats Energètiques Locals com a element d'autonomia comunitària en la ruralitat

Hèctor Beltrán

Professor titular de la Universitat Jaume I

2.3.1. Introducció i context

L'inici del segle XXI ha enfrontat la humanitat davant una cruïlla de camins amb reptes mastodòntics de caràcter global que han anat impactant un darrere altre les nostres societats en només quinze anys. Després de la crisi financera global que va arrançar el 2007 i que va tenir el sistema bancari internacional contra les cordes durant mesos i mesos, i que va provocar estralls en les economies mundials i que només van començar a recuperar-se en alguns punts del planeta després d'un lustre de retallades i pèrdues de drets, amb gairebé sense període intermedi de bonança, va arribar fa tot just dos anys la crisi sanitària global derivada de l'aparició del virus SARS-CoV-2, i les dificultats de tota mena i condició que la pandèmia va portar associades. Ara, sense haver acabat d'eixir encara d'aquesta crisi sanitària de la COVID-19, ens trobem davant d'un moment decisiu per a intentar afrontar el que probablement siga el desafiament més gran del nostre temps: el canvi climàtic.

Aquest desafiament no és nou, ja que està sobre la taula des de fa gairebé tres dècades, però com el que és urgent no sol deixar temps per al que és important, la societat global no ha trobat encara moment d'intentar començar a donar-li resposta d'una manera més o menys seriosa i coordinada. D'aquesta manera, malgrat que encara hi ha negacionistes que desmenteixen que l'escalfament global està associat a l'activitat humana, sembla cada dia més clar que el planeta no deixa d'enviar-nos missatges i senyals al llarg de tota la geografia mundial sobre les enormes transformacions que està patint. Entre aquests senyals es poden identificar les canviants pautes meteorològiques (que distorsionen la vida animal i les activitats agrícola, turística, energètica, i fins i tot industrial) o el desglaç de les zones polars i glaceres amb el corresponent augment del nivell del mar (que entre altres efectes incrementa el risc d'inundacions catastròfiques).

Sens dubte, el principal indicador de canvi climàtic és el nivell de concentració de gasos amb efecte d'hivernacle (GEH) registrat a l'atmosfera. Aquests gasos es produeixen al planeta de manera natural i han estat essencials al llarg de la història per a la supervivència dels éssers vius en impedir que part de la calor del sol es propague cap a l'espai, i que han permès mantindre el planeta en nivells de temperatura habi-

tables. Els GEH són, per tant, responsables en certa manera de l'existència de vida al planeta Terra. No obstant això, durant els darrers 150 anys d'activitat econòmica (amb la gran industrialització, l'ús massiu de recursos fòssils i el desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia intensives) les quantitats de GEH emesos cap a l'atmosfera s'han incrementat fins a nivells mai vistos al llarg dels darrers tres milions d'anys (Nacions Unides 2015). A més a més, la tendència actual no és només de no reducció d'emissions, sinó que aquestes segueixen creixent i, malauradament, solen quedar associades al creixement de les economies, de la població i del nivell de vida i consum. Aquesta tendència s'ha de revertir perquè és del tot insostenible a mitjà i llarg termini amb vista a garantir l'habitabilitat del planeta.

En l'actualitat, la humanitat emet un total d'entre 36.300 i 58.000 milions de tones de CO₂ a l'any, depenent de la font que les comptabilitze (IEA,

IPCC...), Figura 3. Per tant, tot i que hi ha una certa divergència en la quantitat total d'emissions realitzades, en allò que sí que coincideixen totes les fonts és que després d'un any de caiguda a les emissions (2020) associada a la pandèmia de COVID, les emissions s'han tornat a incrementar el 2021 i han donat continuïtat al sender alcista de l'última dècada.

D'acord amb la darrera anàlisi realitzada i publicada per Bill Gates i la seua fundació (Gates 2022), les emissions globals de CO₂ ascendeixen a 51.000 milions de tones a l'any, i la seua distribució desglossada per sectors o activitats és la següent:

- Produir les coses (ciment, acer, alumini, plàstics): 31 %.
- Generar electricitat: 27 %.
- Activitats agrícoles i ramaderes (fertilitzants, vaques, porcs...): 19 %.
- Transport (turismes, camions, vaixells, avions): 16 %.
- Generar fred i calor: 7 %.

Per tant, es desprèn d'aquest desglossament que la reducció global de les emissions no serà una tasca fàcil, ja que alguns dels sectors involucrats no presenten solucions tecnològiques o organitzatives clares a curt termini.

A pesar de l'establiment de l'Acord de París l'any 2015 (Nacions Unides 2015(2)), ratificat per un total de 55 països que són responsables de més del 55 % de les emissions mundials, la lluita contra les emissions no ha avançat de la manera que s'hauria esperat. Així, el continu increment d'emissions de CO₂ cap a l'atmosfera amb la consegüent major concentració de GEH estan tenint ja, i tindran, conseqüències catastròfiques que afecten i afectaran totes les persones, derivades de l'escalfament global que estan provocant. La necessitat de prendre mesures s'accentua cada dia que passa i, amb la demora en la seua execució, es dificulta cada vegada més (tant en l'àmbit tècnic com en el de cost) aconseguir limitar l'escalfament del planeta

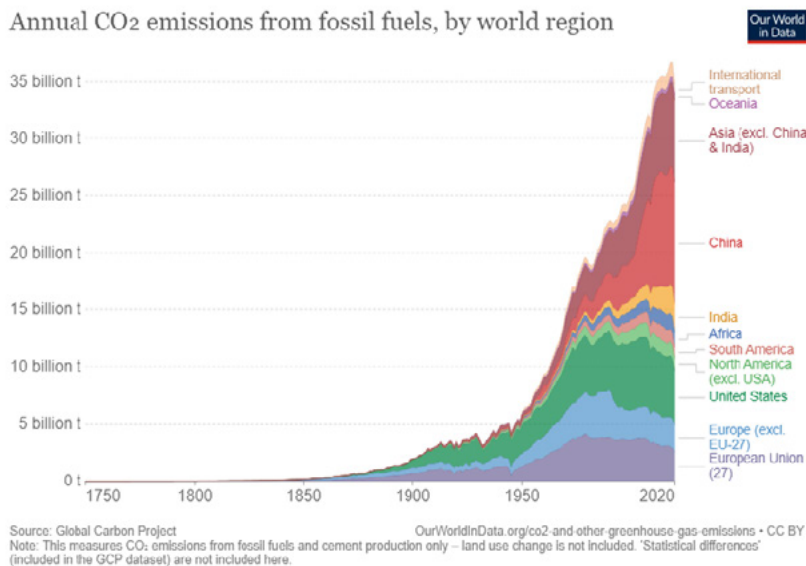

Figura 3: Emissions anuals de CO₂ per regió del món. Our World in Data. CC-BY-SA-4.0.

Figura 4: PNIEC Plan Nacional Integrado de Energía y Clima 2021-2030.

a tan sols 1,5 °C a finals de segle, que és l'objectiu últim que es planteja ara mateix des de les Nacions Unides.

Europa, que aporta el 8 % de les emissions globals (és el tercer gran emissor mundial només per darrere de la Xina i els Estats Units), és possiblement la regió del món que més seriosament s'està prenent aquesta lluita fins al moment. Després de l'Acord de París, tots els Estats membres de la UE es van comprometre a establir mesures europees, d'aplicació en l'àmbit nacional, sense cap diferenciació entre països. Això està cristallitzant en la creació dels plans nacionals d'energia i clima de cada Estat membre. Per tant, ens trobem actualment en un procés de transició energètica europeu acordat entre els Estats membres l'objectiu últim de la qual és la reducció a zero de les emissions de GEH abans de l'any 2050. Aquest escenari de transició, definit amb etapes intermèdies per al 2030 i 2035, d'acord amb el que indica l'Acord de París i amb el suport de programes com ara Horitzó Europa, es pot veure a més accelerat (encara que en certa manera també amenaçat) per successos com el recent conflicte bèl·lic entre Ucraïna i Rússia.

Alineat amb les directrius europees en el camí cap a la reducció de les emissions, el Govern d'Espanya

ha legislat en els darrers anys per a generar un marc estratègic relativament estable i encertat per a la descarbonització de la seua economia. En aquest sentit, es poden destacar tres lleis o documents: la Llei de Canvi Climàtic, el Pla Nacional Integrat d'Energia i Clima (PNIEC) i l'Estratègia de Transició Justa. Aquests són els tres pilars essencials amb l'efecte conjunt dels quals es pretén garantir que Espanya faça la seua transició energètica al llarg dels propers quinze anys.

Entre aquests, cal remarcar la importància del PNIEC (Ministerio para la Transición Energética y el reto demográfico 2021), publicat en el BOE el 31 de març de 2021 en la seua versió definitiva, Figura 4. Aquest document defineix els objectius de reducció d'emissions de gasos amb efecte d'hivernacle, de penetració d'energies renovables i de millora dels nivells d'eficiència energètica. A més, determina les línies d'actuació i el camí que, segons els models utilitzats, és el més adequat i eficient, amb l'objectiu de maximitzar les oportunitats i els beneficis per a l'economia, l'ocupació, la salut i el medi ambient; i de minimitzar els costos i respectar les necessitats d'adequació dels sectors més intensius en CO₂. Es desprèn, a més a més, dels objectius del PNIEC, que la lluita contra les emissions se centra a electrificar tant com es puga, i es fa èmfasi en l'electrificació del transport (pel pes en les emissions que aquest sector té a Espanya), i aconseguir que la generació aquesta electricitat siga majoritàriament d'origen renovable.

A més, cal assenyalar que per a complir els objectius del PNIEC, aquest planteja (d'acord amb les directives europees de què deriva) situar la ciutadania com un actor essencial dins de la transició energètica i donar-li el dret de realitzar les accions de produir, consumir, emmagatzemar i vendre la pròpia energia renovable. És en aquest document, per tant, on trobem el primer impuls normatiu a les comunitats energètiques locals (CEL) al territori espanyol. Aquest impuls consisteix en la creació d'un marc

regulador per a aquest tipus de comunitats, l'eliminació de les barreres a la seua creació, la dotació econòmica d'ajudes per a la constitució i el manteniment i l'organització de programes de formació que permeten als ciutadans posseir la informació necessària sobre aquestes.

A partir de la publicació del PNIEC, les comunitats energètiques són tingudes ja en compte en altres documents, com ara l'Estratègia Espanyola d'Emmagatzematge, aprovada el 9 de febrer de 2021. Així mateix, també són una de les eines clau que es vol impulsar des de la Secretaria d'Estat de Canvi Climàtic per a assolir la transició energètica al nostre país. En aquest sentit, aquesta secretaria va llançar a finals de 2020 una consulta prèvia per a analitzar com potenciar-ne el desenvolupament. D'igual manera, fins i tot l'IDAE disposa des del 2019 d'una guia (Instituto para la Diversificación y el Ahorro de Energía 2019) amb els passos que cal seguir per a la constitució d'una CEL i el finançament de projectes pilot.

No obstant tot açò, Espanya es troba una mica endarrerida respecte a altres països europeus, entre els quals destaquen, segons el Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic (fent referència a un estudi del Joint Research Center de la UE (Caramizaru i Uihlein 2020)), alguns països com Alemanya, Dinamarca o Països Baixos, que ja compten amb 1750, 700 i 500 CEL, respectivament. En canvi, encara que actualment són múltiples els exemples de comunitats que s'estan començant a implementar a Espanya (amb exemples propers com Rubí (Ajuntament de Rubí 2020), Viladencas i El Prat (Farràs 2020), Albalat dels Sorells (ESEficiencia 2020), Crevillent (Sánchez 2019)...), la xifra comptabilitzada a meitat-finals de 2021 era només de 33, i cap d'aquests es troba ubicat a la província de Castelló (malgrat diferents anuncis en premsa).

Es tracta, per tant, d'un sector en plena efervescència en l'àmbit europeu, amb tendència clara de guanyar terreny a les nostres terres i comarques, que

pot obrir una finestra d'oportunitat a la societat castellonenca per a participar en la generació d'electricitat i l'ús responsable de l'energia a petita escala. Una oportunitat per a aprofitar vents de cua i contribuir a la lluita contra el canvi climàtic en l'àmbit local, des del territori, mitjançant la reducció d'emissions de GEH associades al consum elèctric dels pobles i veïnats del territori. Un moviment o conjunt d'iniciatives que, a més a més, afavorirà certa autonomia energètica com a clau per al desenvolupament local i regional en un futur pròxim en el qual s'espera un encariment dels recursos energètics tradicionals.

A més, les CEL no només democratitzen la gestió de l'energia i ens poden fer més autònoms o mitjanament independents de les grans corporacions energètiques, sinó que un dels objectius que hi ha darrere de la seua filosofia és possibilitar o fomentar l'associacionisme i permetre o ajudar que entorns o col·lectius desafavorits compartisquen recursos. En aquest sentit, Castelló i la seua província representen un escenari ideal per a desplegar aquest tipus de sistemes. Amb un interior en perill sever de despoblació (CES 2020) i diferents pobles amb problemes de subministrament elèctric cada any derivats de nevades i/o pluges torrencials (EFE 2019). Així, la constitució de CEL al voltant d'instal·lacions d'autoconsum col·lectiu en diferents municipis pot representar una manera de garantir subministraments elèctrics més fiables en moltes localitats alhora que pot permetre generar alguns llocs de treball de qualitat i ajudar a retenir una mica de població jove en aquests pobles.

2.3.2. Què és una CEL i quin benefici comporta?

Les CEL poden ser definides com a entitats (associacions, cooperatives...), formades per un conjunt de membres (persones físiques o jurídiques, empreses, ajuntaments, associacions...) que, voluntàriament, s'organitzen per a la producció d'energia eminentment renovable, i per a dur a terme el seu

consum i la seua gestió de la forma més racional i justa possible (tant a nivell econòmic com social) mitjançant instal·lacions d'autoconsum de propietat col·lectiva.

Cada comunitat estableix de forma lliure a través dels seus estatuts els diferents objectius que pretén assolir, tant per als seus membres com per a tercers que es troben a l'entorn de la CEL. Aquests objectius poden tenir diferents nivells o enfocaments, com ara: rendiments energètics, àmbit social, impacte econòmic o millora mediambiental. La idea de les CEL és, per tant, no només beneficiar els seus membres en

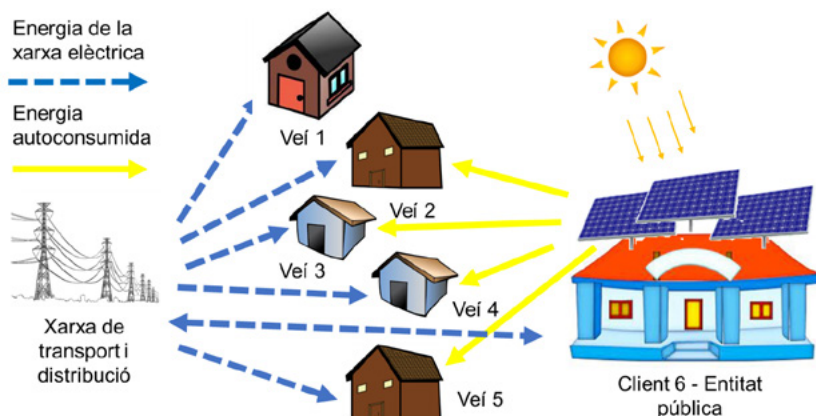

Figura 5: Esquema energètic d'un autoconsum col·lectiu en què es pot basar una CEL.

Autoconsum col·lectiu	Vs	Comunitat energètica local (CEL)
<ul style="list-style-type: none"> • Hi ha una inversió inicial per part de cada membre (amb o sense subvenció). • Projecte purament financer i individual de cada integrant dins d'una cosa compartida (PR curt). • Cada membre només respon davant de la seva comercialitzadora d'electricitat. 	↔	<ul style="list-style-type: none"> • La inversió inicial és possiblement feta per l'ajuntament amb ajuda d'una subvenció. • Projecte financer però amb rendibilitat compartida entre els membres (PR immediat). • Cada membre aporta a la comunitat en funció del seu consum.

Figura 6: Principals diferències entre una CEL i una instal·lació d'autoconsum compartit a l'ús.

l'aspecte econòmic, sinó també generar un impacte positiu en el seu entorn i col·laborar en la lluita contra el canvi climàtic.

En el fons, la filosofia darrere d'una CEL ha de ser la de conformar una comunitat que treballi col·lectivament per a desenvolupar un sistema energètic sostenible i compartit per al benefici col·lectiu amb les característiques següents:

- Sent el més eficient possible en l'àmbit energètic, és a dir, optimitzant el repartiment de l'energia generada entre els membres.
- Usant energia renovable sempre que açò siga viable.
- Considerant solucions energètiques intel·ligents que permeten optimitzar l'ús de l'energia disponible.

Avui dia, aquesta filosofia està cristallitzant en la constitució d'associacions conformades per ciutadans i, normalment, liderades pels ajuntaments, que pivoten al voltant d'una instal·lació fotovoltaica compartida ubicada bé en terrenys o bé en cobertes de propietat municipal. Així, la instal·lació fotovoltaica passa a ser el cor de la CEL, proveeix d'energia els diferents socis i redueix les factures elèctriques, al temps que els garanteix que part de l'energia elèctrica que utilitzen a casa té realment origen renovable.

Tot i que les CEL estan sent identificades en molts casos en aquests primers mesos/anys de la seua existència amb petites associacions de veïns o concitadans, una CEL estaria pensada segons la normativa europea per a ser tan xicoteta com un carrer o tan gran com una regió (si bé, el radi d'acció queda limitat a 500 metres actualment a Espanya pel Reial decret 244/2019 d'autoconsum).

A més, atès que la majoria de les CEL estan fent ús o plantegen fer ús de l'energia fotovoltaica, per la importància que aquesta instal·lació representa dins del que és la CEL, s'està tenint també certa tendència a fer un «part pel tot» en què s'associen

les CEL directament amb qualsevol instal·lació d'autoconsum col·lectiu. Però, un autoconsum col·lectiu no és per si mateix una CEL. Cal aclarir en aquest punt les principals diferències que hi ha entre una cosa i l'altra.

Si observem la Figura 5, aquesta conté els elements bàsics i representa l'esquema de flux energètic que podria correspondre tant a un autoconsum col·lectiu com a una CEL, ja que aquesta (la CEL) està basada en la primera (la instal·lació d'autoconsum col·lectiu) en l'aspecte energètic.

Cal assenyalar que s'ha representat en aquest esquema distints tipus de veïns que participen de la instal·lació, siga dins d'una CEL o no, un veí que no ho fa (el veí 1), i un edifici d'una entitat pública (ajuntament, escola, saló social...) que seria el que albergaria la instal·lació fotovoltaica comunitària.

Però una CEL no és només una instal·lació elèctrica de generació renovable a través de la qual uns quants consumidors d'electricitat s'uneixen per a millorar el cost del subministrament elèctric. Una CEL va més enllà i incorpora una variable social de comunitat, causa compartida, projecte comú, que

es reflecteix en els estatuts de constitució de l'associació.

Les principals diferències, de forma simplificada, són les que s'enumeren en la Figura 6.

Per tant, tot i que les CEL poden tindre múltiples configuracions i formats (que han d'acabar decidint els seus membres durant la constitució), es pot resumir que la gran diferència entre l'una i l'altra rau, per tant, en la gestió dels diners que s'obtenen gràcies a la instal·lació fotovoltaica. Així, si s'observa la Figura 7, es pot definir que mentre en el cas dels autoconsums col·lectius cada usuari té una relació contractual exclusiva amb la companyia comercialitzadora de la seua elecció, en el cas de crear una CEL els socis interactuen econòmicament tant amb la comercialitzadora com amb la mateixa associació. En el primer cas, la liquidació de l'energia autoproduïda a la part corresponent de la instal·lació col·lectiva es realitza de forma directa a la factura mensual del consumidor emesa per la comercialitzadora. I això es fa tenint en compte els períodes tarifaris i el cost del quilovat hora acordat amb la comercialitzadora, tant en sentit de consum com en sentit d'abocament cap a la xarxa. En aquest cas, com ja s'ha indicat, només existiria l'intercanvi monetari representat per les fletxes definides amb color verd continu. En el segon cas, les possibilitats augmenten, ja que els membres de la CEL pagaran normalment una quota anual a l'associació a canvi d'uns drets de consum d'energia procedent de la instal·lació fotovoltaica de la qual és propietària la CEL. El cost de la energia adquirida a la CEL es realitza a un preu que l'associació ha de determinar durant la seua constitució i que pot anar variant d'any en any. Fins i tot, part de l'energia es pot servir a algun membre de la CEL sense cost. Així mateix, els excedents de producció que experimenta cada membre de la part de generació que li correspon i que no ha sigut capaç d'autoconsumir poden ser abonats a cada membre (tal com faria la comercialitzadora en el cas d'un autoconsum col·lectiu a l'ús) o ingressats per l'associació

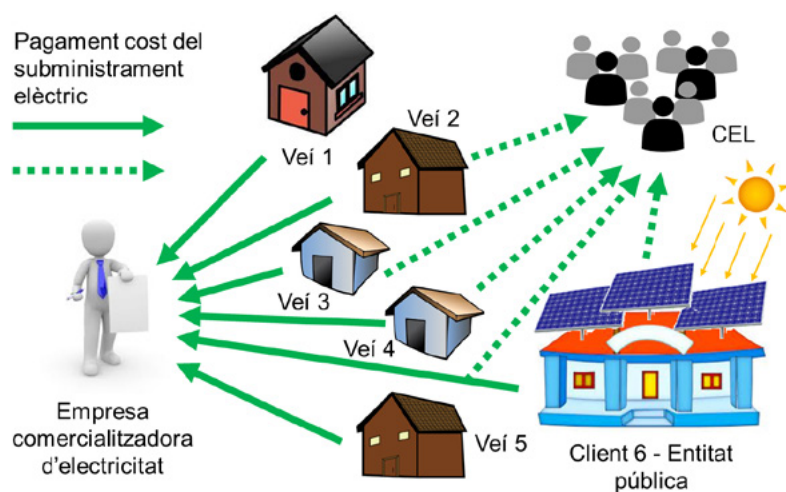

Figura 7: Diferències en el flux monetari entre un autoconsum col·lectiu i una CEL.

de manera que amb aquests ingressos, més el que s'obtinga de les quotes, es pot generar un romanent que la CEL tindrà la possibilitat de destinar a les causes o objectius que consideren oportuns, d'acord amb els seus estatuts. En tot cas, amb l'aparició de les fletxes verdes a punts representades a la Figura 7 i que suposen el nucli econòmic fonamental de la CEL, les fletxes continues es fan més primes. És a dir, en constituir la CEL aconseguim que part dels diners es queden a la comunitat, ja siga per a la CEL, ja siga per a cadascun dels seus membres, i es redueix així la factura global pagada a les comercialitzadores.

Per a complir els objectius bàsics plantejats en una CEL, l'associació o el col·lectiu que la conforme pot dur a terme diferents activitats genèriques que se sobreentenen associades al desenvolupament d'un autoconsum col·lectiu, com poden ser:

- Generació d'energia procedent de fonts renovables - sota un model d'autoconsum compartit i amb plantes de generació col·lectives.
- Distribució, gestió, subministrament, agregació i emmagatzematge de l'energia.

Però, a més, la versió CEL del projecte obri les portes a fer activitats més dinàmiques i que presenten noves possibilitats com són:

- Realitzar intercanvi d'energia entre usuaris particulars sota model P2P (xarxa entre iguals).
- Prestar serveis de consultoria en eficiència energètica i tarifes - serveis d'assessoria perquè veïns, comerços i indústria local puguin reduir-ne els consums i millorar factura energètica.
- Oferir serveis de recàrrega gratuïts per a vehicles elèctrics públics o altres dispositius.
- Realitzar altres serveis energètics com ara regalar cert subministrament a consumidors vulnerables o associacions locals d'interès.

Per tant, es pot concloure de tots aquests punts que una CEL és efectivament més que una instal·lació d'autoconsum col·lectiu i que, amb un conjunt de socis disposats a tenir un projecte compartit que aposte per la sostenibilitat i el medi ambient, ofereix unes oportunitats realment interessants per a un futur més verd i autosuficient.

Més enllà dels beneficis genèrics associables a la lluita contra el canvi climàtic derivats de la participació en una CEL, hi ha altres beneficis directes i molt significatius que repercuteixen no sobre la societat en el seu conjunt, sinó específicament sobre els membres que n'entren a formar part. Aquests beneficis deriven de les possibilitats de treball i participació enumerades en l'apartat anterior i es poden dividir en dos grups: beneficis que es podrien considerar associats a la participació en una instal·lació de generació d'energia per a autoconsum col·lectiu, per ells mateixos, i beneficis associats a la constitució d'una comunitat energètica que, d'acord amb la filosofia CEL, va més enllà d'una simple unió d'usuaris d'energia amb propietat i interessos econòmics compartits.

Pel que fa als primers, aquests són principalment dos:

- Com a membre d'una CEL, el soci és copropietari d'una instal·lació que produeix l'energia elèctrica que consumeix. Per tant, pot cobrir les necessitats energètiques a través d'un model d'autoconsum del qual es té el control sobre l'origen de l'energia.
- El soci d'una CEL rebrà un benefici econòmic en forma de reducció de la factura elèctrica i pagarà un preu just i conegut pel consum d'energia que, a més, es pot mantenir estable al llarg de tota la vida de la instal·lació.

Pel que fa als segons, es poden destacar beneficis d'àmbit social que van més enllà dels purament econòmics, i que deriven de la conformació d'una CEL.

Aquests són:

- Amb la constitució d'una CEL es pot lluitar contra la pobresa energètica tant dins de l'entorn de la comunitat local, i aconseguir una societat més humana en aquest sentit.
- Es pot fomentar la cohesió social entre veïns a través de projectes compartits i la sensació de pertinença a una causa comuna, la qual cosa pot col·laborar en zones rurals als anomenats «projectes de poble».
- Pot afavorir la interacció entre generacions, principalment en zones rurals, en què els joves ajuden els no tan joves a revisar el consum i les factures elèctriques.
- Fins i tot poden arribar a generar algun lloc de treball relativament tècnic en zones rurals i d'interior, pagats de les aportacions realitzades a la CEL per part dels seus socis, i afavorir així la lluita contra la despoblació d'aquestes regions. En aquest sentit, els diners es queden al poble.

En tot cas, queda clar que a través dels múltiples beneficis, avantatges, i oportunitats que comporten, les CEL s'estan confirmant com un element d'autonomia comunitària en la vessant energètica amb un ampli recorregut en la ruralitat.

2.3.3. Tipologies de CEL

Pel que fa a la tipologia, les CEL que s'estan impulsant actualment es poden classificar en funció de les modalitats de propietat fonamentalment en dos tipus: projectes impulsats des d'un ajuntament i projectes impulsats des d'una cooperativa o associació.

La primera d'aquestes modalitats, que està tenint molt bona acollida i que està sent la principal dinamitzadora d'aquest sector durant la segona meitat de 2021 i els primers mesos de l'any 2022, compta amb l'ajuntament com a abanderat del projecte. Aquest format o tipologia està sent el característic tant en localitats de mida mitjana i xicotetes, on l'ajuntament intenta impulsar projectes en què involucrar els veïns, com en localitats de mida més gran, en què els ajuntaments comencen a realitzar iniciatives al voltant de centres públics com poden ser les escoles de primària. En aquest sentit, és des de l'ajuntament des d'on normalment s'ofereixen els terrenys, o cobertes, on anirà la instal·lació de generació d'energia; també és l'ajuntament qui sol·licita la subvenció per a fer la instal·lació aprofitant les diferents línies d'ajuts existents a aquest efecte; i, igualment, és l'ajuntament qui generalment paga part (o possiblement tota) la quantitat no subvencionada. D'altra banda, l'ajuntament rep, o no, part de la producció dels panells, mentre que els veïns

Figura 8: Vista panoràmica de la localitat de Sot de Ferrer (Castelló).

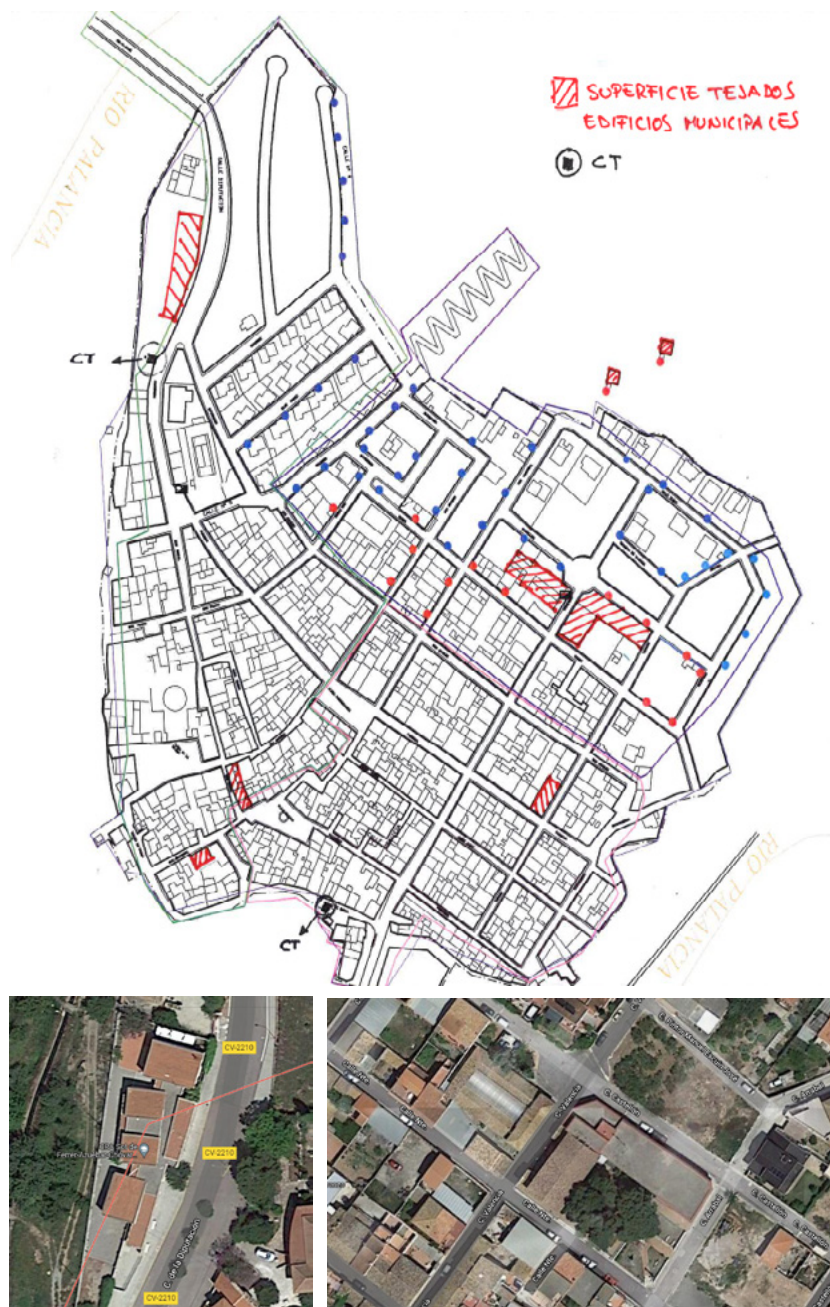

Figura 9: Cobertes municipals disponibles a l'escola (esquerra) i centre de jubilats (dreta).

o les empreses participants (normalment com a socis encara que poden assumir rol de coinversors si paguen part de la instal·lació) participen de l'associació o cooperativa impulsada des de l'ajuntament, i reben energia d'acord amb uns paràmetres de repartiment que decideix l'associació, o cooperativa, de forma periòdica.

En canvi, la segona d'aquestes modalitats no compta amb la intervenció directa d'un ajuntament, almenys com a impulsor, encara que sí que pot ser un participant més de la CEL; en aquest cas, el projecte està impulsat des d'una cooperativa, associació de veïns o associació de nova creació. Aquest tipus d'iniciatives tenen lloc en entorns més urbans, encara que les reticències a col·laborar en aquest entorn fan que la seua implantació estiga resultant més lenta i difícil. En aquests casos, la nova associació és l'encarregada a través de la junta directiva de sol·licitar les possibles subvencions. A més, ha de buscar una ubicació (coberta) on desenvolupar la instal·lació, siga aquesta privada (propietat d'algun o alguns dels membres de l'associació, o llogada) o pública (sol·licitant a l'ajuntament corresponent la cessió de determinades cobertes per un període de temps que sol ser de 25 anys). En aquests casos, l'associació o la cooperativa paga tota la part no subvencionada mitjançant la divisió del cost entre els seus membres. Aquest repartiment sol anar associat a la posterior distribució d'energia. Finalment, també cal en aquest cas la possibilitat de donar entrada a veïns o socis no inversors perquè s'hi puguin unir, si així es decideix, i aprofitar millor així l'energia produïda per la instal·lació.

El concepte CEL, tal com està delimitat en la normativa vigent, és una mica genèric i flexible. Aquest deixa marge de maniobra perquè cada proposta de CEL adopte en cada cas la forma jurídica que desitge. Així, els membres no necessiten complir grans condicions; la CEL pot estar constituïda per persones físiques, jurídiques, públiques o privades. Un sol requisit els ha d'unir: la voluntat conjunta,

individualment i com a col·lectiu, de participar en el mercat de l'energia per a prioritzar la protecció del medi ambient, el seu entorn, la salut dels ciutadans i la democratització d'un bé essencial per damunt del benefici econòmic.

2.3.4. La CEL de Sot de Ferrer

En el cas de la localitat castellonenca de Sot de Ferrer, Figura 8, amb la qual es va començar a treballar després del bon diagnòstic del poble que es té des de la Xarxa Experta (un poble molt dinàmic, viu, i amb aparent conscienciació col·lectiva i mediambiental), el plantejament que es va dur a terme des de la Universitat Jaume I en col·laboració, va ser el d'intentar desenvolupar en aquesta població la primera CEL de la província de Castelló. La proposta estava basada en els següents tres punts o idees bàsiques:

- La iniciativa per tal de constituir la CEL recau sobre l'Ajuntament, qui a més cedeix les cobertes municipals per a instal·lar una planta fotovoltaica per a autoconsum col·lectiu.
- Es crea una associació/cooperativa per a aprofitar la instal·lació de forma compartida.
- Es plantegen i defineixen una sèrie d'activitats complementàries dins de l'associació que donen cos i forma a comunitat (xarrades informatives sobre estalvi energètic i factures elèctriques, discussió sobre cessió de l'energia...).

A partir d'ací, de forma coordinada amb l'Ajuntament, s'analitzen les possibles cobertes municipals en les quals es podria instal·lar una planta fotovoltaica per a autoconsum compartit. Aquestes són, principalment, dues, figura 9:

- La del Col·legi Rural Agrupat d'Educació Infantil i Primària de Sot de Ferrer – Assuévar - Xóvar.
- La de l'Associació de Jubilats i Pensionistes de Sot de Ferrer.

En total, aquestes dues superfícies compten amb uns 1000 m², per la qual cosa s'estima que entre totes dues es podria arribar a instal·lar un total de fins a 150 kW de potència fotovoltaica i configuració coplanar (paral·lela a les cobertes dels edificis, siguin aquestes planes o amb teulat) aproximadament, en el cas que fora necessari. Aquesta potència depèn, en tot cas, del nivell de consum dels membres que constitueixen la CEL.

En el cas de Sot de Ferrer, va quedar clar en les dues sessions realitzades que no caldria tanta potència, ja que els assistents a les jornades informatives no van superar en cap cas la trentena de punts de consum. Per tant, es pensa en una instal·lació bastant més xicoteta que per a uns 10 – 20, als quals s'afegeix el consum de l'ajuntament i de l'escola; equivaldria a una instal·lació d'entre 40 i 50 kW.

Amb aquesta xifra de potència seria possiblement suficient utilitzar solament una de les cobertes (bé la de l'escola o la del centre de jubilats) de tal manera que se simplifica la instal·lació fotovoltaica i es pot optar a un menor cost de desenvolupament. El que sí que es va comprovar en aquest sentit és que tant si s'utilitzava una coberta com l'altra, tots els veïns pogueren participar de la comunitat. Cal recordar en aquest punt que la normativa vigent estableix que per a poder participar d'un autoconsum col·lectiu, cal satisfer una de les condicions següents:

- Estar connectats a la xarxa interior dels consumidors associats o estar-hi units a través de línies directes.
- Estar connectats a qualsevol de les xarxes de baixa tensió derivades del mateix centre de transformació.
- Trobar-se connectats, tant la generació com els consums, a baixa tensió i una distància entre ells inferior a 500 metres. A aquest efecte es prendrà la distància entre els equips de mesurament en la projecció ortogonal en planta.

- Estar ubicats, tant generació com els consums, en una mateixa referència cadastral segons els primers 14 dígitos.

Per tant, es va comprovar que, efectivament, tot el poble es trobava dins d'un radi de 500 metres, com així és. Figura 10.

Finalment, es va analitzar de forma simplificada i preliminar la viabilitat econòmica d'aquesta instal·lació. Per a açò, es va considerar un cost del projecte d'uns 1,2 euros per Wp instal·lat, i es va tindre en compte la possibilitat de rebre una les següents subvencions que estaven vigents en el moment de les xarrades informatives i que ho estaran al llarg del 2022. Aquestes ajudes o subvencions són:

- IVACE → fins al 65 % en ajudes a autoconsums col·lectius municipals.
- IDAE → línia 4 (autoconsums col·lectius, fins a 835 €/kWp) i línia CLEs (100 M€).

Amb aquestes xifres i el potencial estalvi en el consum d'electricitat, es va calcular una rendibilitat per

als participants inversors (com l'ajuntament) amb període de retorn al voltant dels set anys sense subvenció i de menys de quatre anys amb subvenció. Per als socis no inversors (que no paguen part de la instal·lació), com poden ser els diferents veïns, el benefici econòmic seria immediat des de la primera anualitat.

Aquestes valoracions econòmiques van ser traslladades junt amb la idea global del projecte (en l'aspecte tècnic) als participants a les jornades. Es van insistir en la conveniència que l'ajuntament pague tota la instal·lació, cosa a la qual l'alcalde sembla disposat, i ja compten amb els recursos per a fer-ho. I a més, es van plantejar les següents idees o condicions bàsiques de funcionament que hauran de ser aprovades i confirmades durant l'assemblea de constitució de la CEL i dels seus estatuts:

- L'Ajuntament cedeix un percentatge de la producció de la planta a cada veí associat – percentatge que s'ha de definir en funció del nivell de consum o d'altres paràmetres a determinar (residències d'estiu, de cap de setmana...).
- Cada membre paga a l'associació/cooperativa una quota diferent en funció de l'energia autoconsumida, i ho fa a preu d'excedent (seria convenient per simplificació administrativa que tothom passara a una mateixa comercialitzadora per a tenir la mateixa retribució per excedents, tot i que açò no és necessari).
- Es pot plantejar la cessió de part de l'energia a algun membre amb necessitats (veïns vulnerables o col·lectius de la localitat als quals es vulga donar suport).
- Els ingressos rebuts per l'associació es dediquen al manteniment de la planta fotovoltaica, a realitzar sessions de conscienciació, eficiència i estalvi d'energia, i a certa assessoria per optimitzar els contractes dels diferents membres de la CEL – es pot formar algun membre perquè se n'encarregue.

Figura 10: Vista satel·litària del poble amb radi de 500 m centrat en el saló dels jubilats.

La proposta va ser ben acceptada i sembla que les persones presents van decidir tirar-la endavant. No obstant, en els mesos següents no s'ha avançat quasi res més enllà d'elaborar una proposta d'estatuts des de l'UJI i passar-los al poble. Les pròximes setmanes/mesos diran si amb aquest impuls Sot es converteix definitivament en la primera CEL de la província de Castelló.

2.3.5. Reptes i limitacions en l'establiment d'una CEL

L'esgotament progressiu dels recursos energètics tradicionals, principalment del petroli —són pocs entre els experts en la matèria els qui dubten que ja ha tocat sostre pel que fa a la producció—, ens obliga a fer un esforç col·lectiu que no podem passar per alt. Els conflictes geopolítics i les tensions que s'estan convertint en constants en les cadenes logístiques i de subministrament de tota mena de productes globalment poden no ser una causa que accelere la necessitat de canvi de model, sinó directament una conseqüència dels desequilibris en un model economicoenergètic que ja està canviant. Aquesta és una possibilitat bastant versemblant a la qual la ciutadania no hauria viure d'esquenes. Així, el món de les CEL ofereix una gran oportunitat per als ciutadans compromesos que volen participar del nou model energètic que entre tots hem d'aconseguir enllestir ens les properes dues dècades. Aquest estarà basat inevitablement en col·laborar de forma activa cap a un millor ús de l'energia, a l'aprofitament de les fonts d'energia renovable, i a la reducció de les emissions de GEH.

Les CEL són una ferramenta excel·lent en aquest sentit. Són un tipus d'iniciativa associat a una instal·lació d'autoconsum d'energia d'origen idealment renovable (que en el cas de ser una fotovoltaica resulta tecnologia barata, modular i, per tant, escalable, que es pot instal·lar i adaptar a quasi qualsevol entorn) i que encaixa perfectament per les seues

característiques en la ruralitat, la qual cosa possibilita la creació de certa autonomia energètica comunitària del poble.

No obstant, com tota nova experiència associada a la tecnologia, la seua implantació no està resultant fàcil en aquests inicis. Els pobles o col·lectius que s'estan organitzant al llarg i ample de les nostres comarques per tal d'intentar instaurar distintes comunitats energètiques locals s'estan trobant una sèrie de reptes, traves, i limitacions, que en molts casos estan endarrerint la implantació o desenvolupament d'aquestes iniciatives. Alguns dels principals obstacles que es poden destacar són:

- La ciutadania encara no percep la necessitat de començar a col·laborar en el canvi de model energètic que necessitem com a societat.
- Hi ha manca de recursos econòmics per part d'algunes corporacions municipals per tal de dur a terme les instal·lacions sense subvenció, o per a iniciar-les a l'espera de rebre la subvenció.
- Apareixen problemes administratius associats a la cessió de les cobertes o terrenys.
- Hi ha desavinences internes en els ajuntaments (càrrecs electes vs. tècnics).
- Els col·lectius no tenen suport a l'hora de demanar les subvencions que resulten en moltes ocasions extremadament burocràtiques.
- Problemes administratius a l'hora de legalitzar la instal·lació d'autoconsum i donar-la d'alta en els registres corresponents.
- Es troba a faltar un lideratge decidit i responsable en algunes de les iniciatives.
- Hi ha falta de cultura associacionista i desconfiança entre veïns.
- Desconeixement dels potencials participants en la CEL dels seus avantatges (falta de cultura energètica).

Tota aquesta mena de problemes emanen d'origens ben distints i involucren tant els ciutadans com les administracions públiques i, finalment, també les empreses de distribució elèctrica. Aquestes últimes, com a empreses privades que són i per la falta d'interès econòmic (ans al contrari, fins i tot perjudici econòmic) que intueixen que podria derivar-se amb el desenvolupament d'aquests projectes, no només no estan ajudant sinó que en molts casos estan introduint tantes traves com poden a la connexió i legalització de les instal·lacions d'autoconsum, tal com s'ha enumerat abans.

Però la falta de dinamisme que encara es respira en el sector de les CEL en l'entorn castellanenc no es pot atribuir únicament i exclusivament al rol de les empreses distribuïdores, moltes de les altres raons esmentades són tant o més importants que les traves tècniques i burocràtiques. La major part de la població encara no és conscient de la necessitat que estem experimentant de canviar el model

economicoenergètic, i les universitats i organismes públics sembla que no ho estem sabent transmetre. Hi ha moltes subvencions públiques ara mateix, derivades principalment dels Fons de Recuperació i Resiliència Europeus davant la crisi de COVID, per tal de dur a terme aquesta mena d'instal·lacions, però moltes d'aquestes ajudes no s'estan aprofitant.

A la gent dels pobles, potencials beneficiaris clars d'aquestes subvencions, no els arriba el missatge o, si els arriba, no és de forma suficientment clara. Apostar per la tecnologia fotovoltaica sobre teulats avui dia és una aposta segura que ofereix avantatges econòmics i sobirania energètica en tots els àmbits. Però no només açò, participar en una instal·lació d'autoconsum col·lectiu integrada dins d'una CEL és participar en un projecte comú amb els nostres veïns. És crear oportunitats per a crear col·lectiu, per a crear poble.

En les jornades informatives que hem fet a través de la Xarxa Experta ens hem trobat amb el fet que part de la gent que acudeix a les jornades ho fa perquè ha sentit alguna cosa sobre l'interès econòmic d'aquesta mena d'iniciatives. Vol confirmació que açò és rendible. Ho és, i més encara considerant les subvencions actuals. Però, cal anar un pas més enllà i convèncer aquella part del veïnat que sols expressa interès econòmic que la creació d'una CEL pot ser una oportunitat per tal que tots (amb l'ajuda de la resta de membres de la CEL o amb cert suport extern (universitats o altres)) millorem la nostra cultura energètica. Amb açò s'aconseguiria que els ciutadans participants començaren a realitzar una millor gestió de l'energia, entenguin els seus contractes de subministrament d'energia, gestionen de forma conjunta el risc d'aquesta mena d'instal·lació (relativament limitat avui dia, per altra banda) i puguen fins i tot aportar unes quantitats econòmiques al col·lectiu que permeten alguna mena d'activitat o acció de millora en l'àmbit social o mediambiental en el nostre entorn immediat.

Vista de Sot de Ferrer.

Per al cas analitzat a la localitat de Sot de Ferrer, sembla que aquesta mentalitat favorable al projecte CEL, i no només a desenvolupar una instal·lació fotovoltaica col·lectiva que els repercutisca en un futur un benefici purament economicista, hi és. Almenys, així es desprèn dels resultats de l'enquesta presentats en l'apartat anterior, especialment a través de les respostes registrades a les qüestions 10 i 11. Esperem que aquesta bona predisposició del veïnat potencialment participant a Sot, juntament amb un bon paper actiu per part de l'Ajuntament (que tal com s'ha indicat ha estat un bon dinamitzador del poble i de projectes relativament similars en els darrers anys), aconseguisquen dur el projecte a bon port en aquesta localitat. El temps dirà si és així.

Vista de Sot de Ferrer.

Bibliografia

Ajuntament de Rubí. 2020. *Rubí busca 10 comunitats de veïns per participar en una prova pilot sobre la eficiència energètica*. El Periódico.

Disponible en línia: <https://www.elperiodico.com/es/rubi/20200519/rubi-busca-10-comunidades-de-vecinos-para-participar-en-una-prueba-piloto-sobre-la-eficiencia-energetica-7967335>

Caramizaru, Aura i Andreas Uihlein. 2020. *Energy communities: an overview of energy and social innovation*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Disponible en línia: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC119433>

CES (Comité Econòmic i Social de la Comunitat Valenciana). 2020. *Informe sobre el Medio Rural de la Comunitat Valenciana*. Castelló. Disponible en línia: <http://www.ces.gva.es/sites/default/files/2020-07/Informe%20Medio%20Rural%20con%20ANEXOS%20%2816-07-20%29.pdf>

EFE (Agencia). 2021. *Filomena deja 1.384 incidentes, 56 carreteras cortadas y 40 cms de nieve*.

Disponible en línia: <https://www.efecom.com/efe/comunitat-valenciana/portada/filomena-deja-1-384-incidentes-56-carreteras-cortadas-y-40-cms-de-nieve/50000877-4436332>

ESEficiencia. 2020. *El municipio valenciano de Albalat dels Sorells crea una Comunitat Energètica Local*.

Disponible en línia: <https://www.eseficiencia.es/2020/05/26/municipio-valenciano-albalat-dels-sorells-crea-comunidad-energetica-local>

Farràs, Lorena. 2020. *La revolución de los tejados pide paso con el autoconsumo eléctrico*. La Vanguardia. Disponible en línia: <https://www.lavanguardia.com/economia/20201222/6136090/solar-fotovoltaica-placas-tejados.html>

Gates, Bill. 2021. *How to Avoid a Climate Disaster: The Solutions We Have and the Breakthroughs We Need*. Nova York: Alfred A. Knopf.

Insituto para la Diversificación y el Ahorro de Energía (IDAE). 2019. *Guía para el Desarrollo de Instrumentos de Fomento de Comunidades Energéticas Locales*. Madrid. Disponible en línia: <https://www.idae.es/publicaciones/guia-para-el-desarrollo-de-instrumentos-de-fomento-de-comunidades-energeticas-locales>

Ministerio para la Transición Energética y el Reto Demográfico. 2021. *Plan Nacional Integrado de Energía y Clima (PNIEC) 2021-2030*. Madrid. Disponible en línia: <https://www.miteco.gob.es/es/prensa/pniec.aspx>

Nacions Unides. 2015. *Desafíos globales. Cambio climático*. Disponible en línia: <https://www.un.org/es/global-issues/climate-change>

Nacions Unides. 2015 (2). *Framework Convention on Climate Change (2015)*.

Adoption of the Paris Agreement. 21st Conference of the Parties. París. Disponible en línia: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>

Sánchez Molina, Pilar. 2019. *España tendrá una comunidad energética local pionera en Europa*. PV Magazine. Disponible en línia: <https://www.pv-magazine.es/2019/11/05/espana-tendra-una-comunidad-energetica-local-pionera-en-europa/>

Ajuntament de
les Coves de Vinromà

món d'animació

www.mondanimacio.com/extraescolars

PRENS: 20€

ALTERNATIVES SOCIOECONÒMIQUES DE L'AGRICULTURA

El debat sobre la recuperació de les terres en desús

Ponents: Isaac Lara gerent de La Niuada (centre d'emprenedoria social).
Blas Agut enginyer agrícola i gerent de Mar de Boires.

Debat obert a la ciutadania

El Divendres 22 d'octubre de 2021 a la Casa de la Cultura de 18h a 20h
més informació: 964 42 60 09 (Ajuntament Coves de Vinromà)

Projectes de mobilització del coneixement

Ajuntament de les
Coves de Vinromà

Pacte
Federatiu
Nord

INFORMÀTICA

- SOPORTE INFORMÁTICO Y MANTENIMIENTO A PARTICULARES Y EMPRESAS
- IMPLANTACIÓN Y GESTIÓN DE REDES
- SEGURIDAD PERIMETRAL (FIREWALL)
- CONSULTORÍA, GESTIÓN Y OPTIMIZACIÓN DE SOFTWARE Y HARDWARE
- ELIMINACIÓN DE VIRUS Y MALWARE
- FORMATOS E INSTALACIONES
- SUSTITUCIÓN DE PIEZAS
- RECUPERACIÓN DE DATOS
- OPTIMIZACIONES

MÓVILES

SEGURIDAD

CASTELLÓN-VILA-REAL
COVES DE VINROMÀ

656 20714
www.univasccas.com
info@univasccas.com

SAUL SANCHEZ
DIPUTACIÓ DE CASTELLÓ

Operadora de CARRETILLAS ELEVADORAS, (nivel básico)

TALLER PRÁCTICO

Un taller teórico-práctico para la conducción y el manejo seguro y correcto de carretillas elevadoras.

- Legislación, seguridad y normativa de conducción
- Manejo de forcos segurs, normes d'ús
- Conocer los riesgos del uso de carretillas
- Conocer y aplicar las medidas de prevención de riesgos en el manejo de carretillas elevadoras

15 horas

Lugar, horario y fecha

Señala el destino de una carretilla elevadora, maneja y conduce la carretilla de una manera segura y eficiente.

Inscripción en:
DIPUTACIÓ DE CASTELLÓ

Servicio de Promoción Económica y Relaciones Internacionales

CEDES

Tradició i coneixement com a eix de noves estratègies agrícoles

3.1. L'abandó de terres i els efectes en el desenvolupament local

María Segura i Gras

Tècnica experta UJI. Agent de Desenvolupament Local de l'Ajuntament d'Orpesa

L'abandó de terres ha sigut una constant en la Comunitat Valenciana, que en aquests moments lidera el rànquing d'abandó segons dades d'AVA-ASAJA amb 161.567 hectàrees, i la segona amb major mitjana d'edat entre els seus propietaris.

En funció del paisatge generat i de la seua gestió depenen la quantitat i qualitat dels recursos hídrics, la protecció del sòl, l'emmagatzematge i estoc de carboni, els nivells de biodiversitat, la prevenció i control d'incendis forestals, els recursos pastorals, l'estètica del paisatge i, fins i tot, les possibilitats de fixar població en el medi rural a partir d'aprofitaments extensius (Lasanta et al. 2021).

Aquest gradual abandó de les terres es dona també a la comarca de la Plana Alta en l'actualitat amb dues casuístiques principals: la primera basada en el *boom* turístic, que afecta tot el litoral valencià amb una creixent urbanització a costa de terreny agrari i paisatge; i la segona afecta l'àmbit rural per la migració cap a les ciutats de la població principalment jove i l'envelliment de la que hi roman que deixa l'interior despoblat. Les innovacions tecnològiques i la mecanització de les tasques agrícoles també han impulsat l'abandó de moltes terres amb molt de pendent i parcel·les xicotetes, la baixa rendibilitat d'alguns camps i l'elevada competitivitat dels mercats.

Tot això comporta una creixent problemàtica ambiental, amb un increment del risc d'incendis, plagues, erosió del sòl, degradació paisatgística..., juntament amb una pèrdua de tradició cultural que impedeix la transmissió de coneixement a les generacions futures i el relleu generacional en l'agricultura. Cal destacar com a conseqüència cultural que l'abandó de l'activitat agrícola condueix a una modificació del paisatge

rural que sovint implica la desaparició de paisatges culturals modelats al llarg de segles. Aquest fenomen constitueix per si mateix una pèrdua cultural, i la seua importància és major si considerem que va lligada a la desaparició del coneixement sobre pràctiques agràries tradicionals o d'estructures productives de valor cultural, com ara terrasses, bancals, sistemes de reg o edificacions (Höchtel et al.2005).

Les conseqüències de caràcter econòmic derivades o relacionades amb el fenomen de l'abandó de l'activitat agrícola suposen el desaprofitament d'un recurs productiu escàs i no renovable i superfícies que no s'incorporen a les explotacions en actiu, la qual cosa redueix la grandària mitjana de l'explotació. També comporta la proliferació de determinades espècies animals que poden causar danys a agricultors i ramaders, com ocorre amb el senglar en els nostres territoris. D'altra banda, l'abandó de terres agrícoles va associat a la pèrdua de població en el medi rural i la concentració en nuclis urbans, la qual cosa afecta negativament l'economia dels municipis rurals. Finalment, l'abandó de l'activitat agrària per part de les noves generacions i l'envelliment de la població pot arribar a incrementar la despesa social, sense oblidar-nos del que suposen les despeses produïdes pels incendis forestals.

Com a tècnica en Gestió del Desenvolupament Local, dinamitzadora del territori, una de les nostres principals funcions és la detecció de necessitats i problemes del nostre territori així com analitzar els reptes i oportunitats que puguen donar-los resposta. En aquesta línia es va proposar en els últims anys des de la meua Agència d'Ocupació i Desenvolupament Local l'activació del projecte de «Creació d'ocupació mitjançant la reactivació de l'agricultura i l'economia local», amb l'estudi inicial de la situació en el nostre territori, un mapa agronòmic, un paquet formatiu i una proposta de banc de terres.

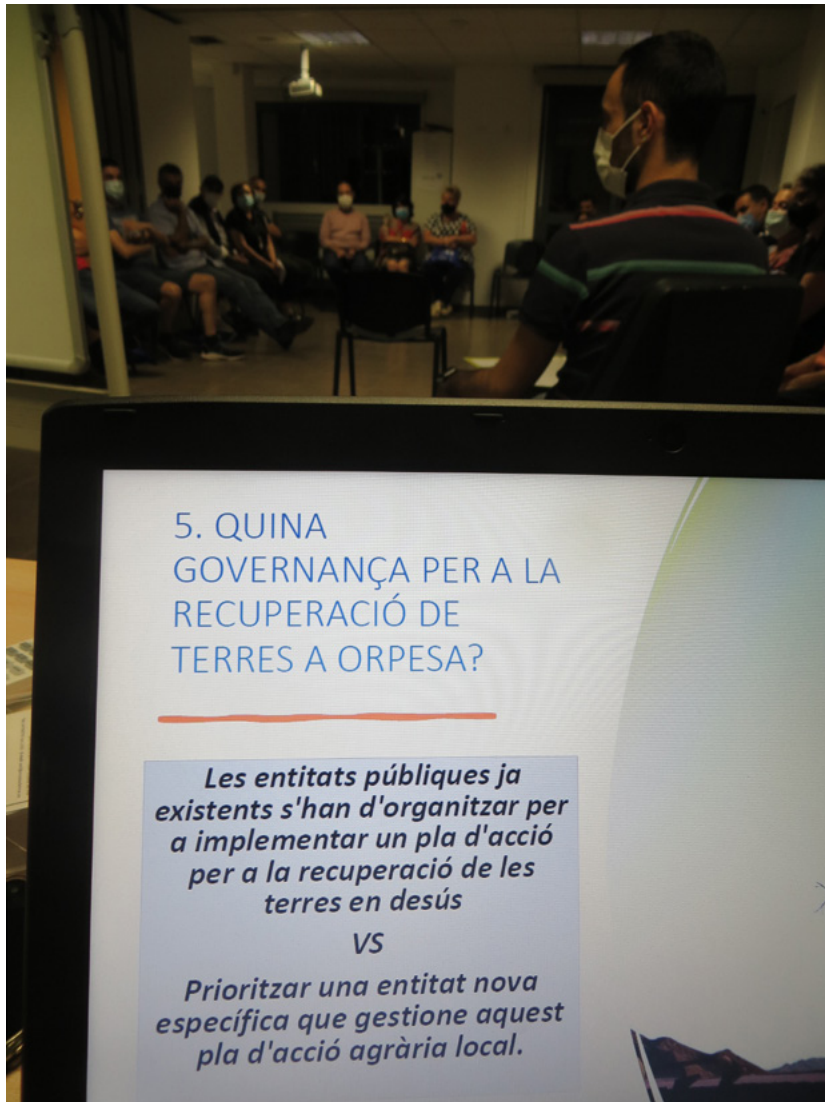
Es van detectar oportunitats derivades dels nous costums i hàbits alimentaris amb una major tendència cap als productes i serveis ecològics dels clients

potencials que crea noves oportunitats de negoci en sectors com l'agroalimentari i l'agroturístic no explotat encara en el nostre territori. A això cal afegir una altra oportunitat, que és la d'unir els projectes de km 0 amb l'hostaleria de la comarca.

D'altra banda, es van detectar com a oportunitat els fluxos migratoris que ens van portar mà d'obra amb baixa qualificació al sector de la construcció i que a pesar que en el moment de la crisi econòmica ens deixa un atur estructural dependent de serveis socials, pot ser una bona mà d'obra per al relleu generacional en l'activitat agrària. La població agrària està envellida, però podem facilitar que els agricultors tradicionals i els nousvinguts interactuen per a establir sinergies. L'agricultor tradicional té la terra, els recursos i el coneixement i els joves arribats de les ciutats i els migrants d'uns altres països s'interessen per l'ofici perquè hi veuen una oportunitat d'autoocupació. Podríem explorar la gestió comuna de terres agrícoles com a solució.

Arribats a aquest punt, i com a membre de la Xarxa Experta de Mobilització del Coneixement de l'Extensió Universitària de l'UJI i sent coneixedora dels projectes de mobilització del coneixement que duen a terme i que volen posar al servei de la ciutadania i de les seues necessitats, els plantege el projecte de noves propostes de gestió del sòl per a la dinamització i cerca d'alternatives socioeconòmiques en el sector agrari en dos municipis, un del litoral, Orpesa, i un altre de l'interior, les Coves de Vinromà.

Ens plantejarem com a objectiu la dinamització i posada en marxa d'un Banc de Terres amb els principals objectius de crear ocupació estable i de qualitat mitjançant el desenvolupament territorial del municipi. El projecte s'ha enfocat per a treballar des de la innovació social, ja que pretén involucrar a les persones interessades fent-les protagonistes en tot moment i que siguen elles les que a través de tot el procés, s'encarreguen finalment del funcionament del projecte. Es proposa com a objectiu que totes les persones d'aquests municipis que desitgen for-

Reunió del projecte «Territori Espadà» a Matet.

mar part, participen en el procés de construcció del territori, que potencie la identitat territorial i que la gent se senta en tot moment part del projecte i per tant del territori en el qual està arrelat. Està dirigit a totes les persones que actualment viuen a Orpesa o les Coves de Vinromà i que es troben en situació de desocupació o que els interesse participar i treballar en projectes relacionats amb el territori i l'economia local mitjançant la reactivació agrària i aquells agricultors o propietaris de terres que estiguen interessats en la recuperació de les seues terres.

Per a això es plantegen dinàmiques de participació ciutadana sobre la recuperació de les terres en desús i la generació d'alternatives per al sector agrari i l'economia social. Amb una primera part de presentació de propostes per a la recuperació agrícola en la qual participen Maria Segura (Agent d'Ocupació i Desenvolupament local d'Orpesa), Isaac Lara (La Niuada) i Blas Agut (Gerent de Mar de Boires) seguit d'un debat obert a la ciutadania sobre la gestió de les terres en desús en el qual s'analitzen: el sector econòmic més adequat per al municipi, possibles polítiques agràries, tipus d'agricultura, comercialització i governança per a la recuperació de terres.

Fruit de les dinàmiques participatives i sessions posteriors es va constituir un grup de treball que en l'actualitat està treballant en la constitució d'una Associació Agrària a Orpesa.

Bibliografia

Höchtel, Franz, Susanne Lehringer, i Werner Konold. 2005. «Wilderness»: what it means when it becomes a reality—a case study from the southwestern Alps. *Landscape and urban planning*, 70(1-2), 85-95.

Lasanta, Teodoro, Estela Nadal-Romero, Makki Khorchani i Asunción Romero-Díaz. 2021. A review of abandoned lands in Spain: from local landscapes to global management strategies. *Cuadernos de Investigación Geográfica*, 47(2), 477–521. <https://doi.org/10.18172/cig.4755>

3.2. Dinàmica a les Coves de Vinromà i Orpesa

Pau Caparrós i Gironés

Tècnic de dinamització i Sociòleg

3.2.1. La recuperació d'espais per a l'activitat agrícola

El sector agrícola ha estat la base històrica del progrés i riquesa de les diferents civilitzacions humanes. Símbol de prestigi i poder, la irrupció del procés d'industrialització des de finals del segle XIX, ha arribat a situar l'agricultura en un segon pla, vinculat des de fa dècades a diferents graus de subdesenvolupament, de precarietat i sectors de rendes baixes de les societats contemporànies. Un procés també descrit com a la «fi del patró agrícola» arran del procés de globalització econòmica i social a escala mundial. Amb tot, les tensions de la globalització i, especialment, les conseqüències generades per la pandèmica de la COVID-19, han tornat a posar l'agricultura al centre de l'interès, públic i privat. La cadena alimentària, el manteniment de la població..., depenen d'aquest sector. En aquest sentit, l'agricultura, com també ho fan la ramaderia o la pesca, viuen des de fa anys importants transformacions amb l'objectiu d'aportar solucions innova-

dores, tant en els mètodes d'explotació i gestió com en les estratègies de comercialització. Més enllà de les conseqüències de la globalització econòmica i dels efectes de la pandèmica, també cal afegir com a causa del malbaratament agrícola l'important creixement des de finals de la dècada dels noranta del segle XX, de l'activitat constructora a les zones pròximes al litoral. Municipis amb grans extensions de

Debat sobre alternatives socioeconòmiques de l'agricultura a les Coves de Vinromà (22/10/21).

terra disponible que es van adaptar molt ràpidament per a fer espai al sector de la construcció residencial i turística, abandonant cultius ancestrals i reordenant la qualificació del sòl, d'agrícola a urbanitzable amb la inestimable ajuda institucional i legislativa.

3.2.2. Els bancs de terra, una alternativa per a la dinamització del sector agrícola

La constitució de bancs de terres com a estratègia per a la recuperació de l'activitat agrícola és una de les propostes que s'està portant a terme en molts territoris que compten amb una tradició en el sector, avui disminuït o abandonat. El projecte planteja la constitució i creació d'un banc de terres gestionat de forma pública que cobrisca la carència de disponibilitat de terres en municipis de l'entorn rural. Aquesta carència ha provocat que moltes persones que podrien i voldrien dedicar-se a l'agricultura no puguen fer-ho per falta de terres disponibles. De vegades per falta d'arrendaments, i d'altres, per la gran fragmentació del terreny. La iniciativa es plan-

teja des del coneixement popular en la gestió, amb la col·laboració de les cooperatives locals i de persones implicades amb l'agricultura local, en les seues diverses situacions. La proposta planteja que la iniciativa del banc de terres, que de forma informal ja es desenvolupa en molts llocs, s'institucionalitze per tal de millorar la seua difusió entre els municipis, a d'altres entitats i entre qualsevol dels actors socials interessats en aquesta iniciativa. En aquest article es descriuen dues iniciatives per al debat de la recuperació de terres dutes a terme a les localitats d'Orpesa i les Coves de Vinromà entre els mesos de juny a desembre de 2021. Ambdós projectes s'han centrat en l'organització de dinàmiques participatives amb la intervenció d'agents socials i persones a títol individual interessades en la dinamització del sector agrícola. Les dues localitats formen part d'un conjunt de localitats que amb els anys cediren terrenys agrícoles a l'activitat constructora, especialment en el cas d'Orpesa, o senzillament els han anat deixant de cultivar per un conjunt de problemes que van des de l'abandonament generacional fins a la manca de rendibilitat.

Anunci de l'acte a les Coves de Vinromà.

3.2.3. Diagnòstic i debat sobre la recuperació de terres a Orpesa

L'explotació privada o cooperativa de la terra en el segle XXI ha centrat bona part del debat sobre la recuperació de les terres en desús en ambdós debats realitats. Els eixos inicials de la discussió han estat; a) la diversificació de cultius, el producte de proximitat, la producció ecològica, l'autosuficiència energètica, la viabilitat econòmica del projecte, la creació d'entitats per a la gestió innovadora de la terra, les economies d'escala. Entre algunes qüestions prèvies comentades amb alguns dels participants en els debats, es plantegen algunes idees vinculades al paper de l'escola i la possibilitat que aquesta incorpore incentius per a dignificar el treball de llaurador, pel fet que l'agricultura és un sector on

Acte del projecte a les Coves de Vinromà.

sol ser recurrent la manca de personal que vulga portar les terres en algunes zones. Una altra de les qüestions que sol apuntar-se és la manca de rendibilitat, l'altura de les terres (per a algunes varietats de cultius), la disponibilitat d'aigua, els tipus de productes (intenció d'impulsar les varietats autòctones, amb menys tractaments i millor venda directa). En el cas d'Orpesa, per exemple, existeix un important regadiu, una base que podria impulsar una horta de proximitat, de la qual podria aprofitar-se també l'important sector de l'hostaleria local. En aquest municipi, hi ha una important base de terres vinculades al complex turístic que l'empresa Marina d'Or va adquirir des de finals del segle xx i que es troben actualment en situació de desús. D'altra banda, hi ha la qüestió dels propietaris de les terres. Molts d'ells mostren un reticència de base per cedir les terres a altres persones. Moltes vegades es vincula al fet de la procedència cultural dels potencials treballadors i en altres a la poca confiança en la rendibilitat de l'operació, o les pors pels compromisos futurs. Així mateix, s'ha d'abordar la formació necessària per als nous treballadors de la terra. Per a molts dels agents consultats, qui es dedique al camp, no té perquè ser agricultor. S'apunta, per exemple, a la formació d'esporgador, una ocupació amb moltes oportunitats a l'actualitat.

• Metodologia

Dinàmica de participació ciutadana sobre la recuperació de les terres en desús al municipi d'Orpesa i la generació d'alternatives per al sector agrari i l'economia local. Projecte: Noves propostes de gestió del sòl agrícola (<https://novaruralitat.org/noves-propos-tes-de-gestio-del-sol-agricola/>).

Debats realitzats el dies 15 d'octubre i 16 de novembre de 2021 a les sales de treball de l'Agència de Desenvolupament Local d'Orpesa. Debat obert a la ciutadania, convocat per xarxes institucionals, privades i/o públiques a les associacions del municipi d'Orpesa i al conjunt de la ciutadania.

Tipologia dels assistents: agricultors, propietaris de terra, associacions d'agricultura ecològica i horts urbans, empresaris dels sectors turístic, comerciants, representants de les col·lectivitats del Magrib, Romania o procedents d'altres països, i ciutadania en general interessada del municipi.

• Estructura de la dinàmica del primer Debat (15 d'octubre de 2021)

1a part: Presentació de propostes per a la recuperació agrícola

- Presenta: Maria Segura, agent de desenvolupament local de l'Ajuntament d'Orpesa
- Isaac Lara, gerent de la Niuada (centre d'emprenedoria social)
- Blas Agut, enginyer agrícola i gerent de Mar de Boires

2a part: Debat per a la gestió de les terres en desús

- Quin sector econòmic és millor per al municipi?
- El sentit d'una política agrària per al municipi
- Quin tipus d'agricultura?
- La venda del producte

- Quina governança per a la recuperació de terres a Orpesa?

Diagnòstic sobre la situació de les terres en desús al municipi d'Orpesa realitzat pels assistents als debats.

	Punts dèbils	Punts forts
Anàlisi interna (influència)	<u>Debilitats:</u> Edat Immigració No hi ha cambra agrària	<u>Fortaleses:</u> Impuls polític Disposició de moltes terres
Anàlisi externa (sense influència)	<u>Amenaces:</u> Camps de terra cedits al desenvolupament urbanístic.	<u>Oportunitats:</u> Economia social Integració socio-cultural

A partir del diagnòstic col·laboratiu realitzat en les dinàmiques de debat a Orpesa s'ha desenvolupat un seguit de propostes que han conduït el debat de la recuperació de terres i dinamització del sector agrícola a Orpesa.

- Propostes per a l'activació de les terres en desús: bancs de terres, horts urbans, comercialització de mercat, altres.
- Dinamització laboral mitjançant l'activitat agrària.
- Utilització dels camps en desús per al turisme (producció local, experiències agràries, paisatgisme...).
- Producció local i comercialització.
- Producció ecològica i mercat.

- Els km 0 per a la producció agrícola.
- El paper dels mercats municipals.
- Organització del procés producció – comercialització.
- La compatibilitat amb l'activitat turística.
- Potenciar els casos pràctics d'èxit de proximitat en la recuperació de terres en desús.
- El paper sobre la inclusió social del procés de recuperació de terres per a l'activitat agrícola.
- Estructura i gestió d'una empresa pública d'acció agrària (governança, finançament, agenda...).
- Finalització del patró agrícola (context de la globalització).
- Dimensió paisatgística del camp.

• Dilemes generats a partir d'un debat sobre la recuperació de l'activitat a les terres en desús d'Orpesa

- Prioritzar l'activitat agrària per a la seua producció i comercialització vs diversificar els usos de les terres per a l'aprofitament del sector turístic (experiències del màrqueting agrari, paisatgisme...).
- Incorporar valor afegit al turisme que tenim vs impulsar activitats en sectors alternatius com ara la indústria, l'agricultura...
- Prioritzar usos de les terres amb models d'organització tradicionals del mercat (empreses, cooperatives...) vs activar models d'organització innovadors (bancs de terres, horts urbans, altres).
- Prioritzar exclusivament la producció ecològica vs prioritzar la quantitat a produir i el valor de mercat.
- Incorporar-se als circuits de comercialització tradicional vs prioritzar la distribució local, en mercats i platges municipals, el desenvolupament del comerç en plataforma virtual...

Vicent casanova, president del Pacte per l'Ocupació Plana Alta Nord; Isaac Lara, tècnic de la Niuada; Blas Agut, expert en agricultura ecològica; Mònica Nos, alcaldessa de les Coves de Vinromà; i Pau Caparrós, tècnic Xarxa Experta-UJI, en un acte a les Coves.

- Les entitats públiques ja existents s'han d'organitzar per a implementar un pla d'acció per a la recuperació de les terres en desús vs prioritzar una entitat nova específica que gestione aquest pla d'acció agrària local.
 - La forma jurídica d'aquesta entitat (cooperativa, cambra agrària, entitat de socis...) és encara una qüestió a resoldre.
 - La imatge de la «cooperativa» es percep per alguna gent com una idea tradicional que ha fracassat en projectes anteriors a Orpesa.
 - Hi ha avui en dia una diversitat de fórmules cooperatives innovadores que es podrien estudiar.
 - En relació amb els models d'explotació no sembla haver-hi gran consens entorn de la pràctica de l'hivernacle extensiu.
 - La comercialització i promoció dels productes locals es planteja com un dels objectius d'aquesta entitat.
 - La generació d'un programa d'activitats culturals i socials entorn de l'agricultura es pot incloure com un dels objectius de l'entitat.
 - Debat constituïu d'una entitat de gestió agrícola al municipi d'Orpesa. Establiment d'una agenda que incloga la forma jurídica i l'establiment d'uns objectius a curt, mitjà i llarg termini. Se segueix la proposta que es pot consultar tot seguit en aquest mateix document.
- Principals aportacions al debat dels assistents
- Orpesa va viure de l'agricultura fins a l'arribada del turisme. Ambdós sectors haurien de poder conviure i aportar un valor afegit l'un a l'altre.
 - A Orpesa hi ha un dèficit d'aigua que s'hauria de solucionar amb noves infraestructures i canalitzacions
 - La proposta del banc de terres pot ser fonamental per a molts col·lectius que no disposen d'alternatives raonables per a l'adquisició de terres per a la producció agrícola.
 - Hi ha un ampli consens que a Orpesa s'hauria de poder crear alguna mena d'entitat / organisme que s'ocupe de la qüestió agrícola.

• **Proposta de temes per a la continuació del debat en el marc de les dinàmiques de mobilització del coneixement del projecte:**

Forma jurídica / estructura de governança de l'entitat.

- Entitat de treball associat, cambra agrícola, associació...
- Qui en forma part (tipus de socis...).
- Direcció i gestió de l'entitat.

Objectius de l'entitat:

- Agenda a curt termini
 - Constitució de l'entitat.
 - Pla d'acció agrícola per al municipi.
 - Definició dels objectius.
 - Calendari d'accions.
- Agenda a mitjà termini
 - Constitució d'un banc de terres a Orpesa.
- Agenda a llarg termini
 - Fira agrícola «Dia de l'agricultura d'Orpesa».
 - Reactivació de l'activitat agrària.
 - Comercialització col·lectiva.
 - Activitats culturals – oci relacionades amb el món agrícola.

3.2.4. Diagnòstic i debat per a la recuperació de terres a les Coves de Vinromà

Una de les particularitats del debat sobre la recuperació de les terres agrícoles realitzat a les Coves de Vinromà, en relació amb el d'Orpesa, és el fet que en aquesta localitat la cooperativa local no ha deixat la seua activitat, i la manté avui en dia amb més menys necessitats per a millorar i adaptar la seua activitat. D'altra banda, no hi ha tantes terres abandonades per un sector, el turístic-residencial, que a les Coves

de Vinromà està molt lluny d'haver afectat l'activitat agrària, com sí que ha passat en el cas d'Orpesa.

Cal també apuntar al fet que la població de les Coves presenta una estructura demogràfica més envellida, amb menor pes del factor migracions, i on molts joves han continuat l'activitat al camp. L'eix de debat no girà tant entorn a la constitució d'un banc de terres com de la dinamització de l'activitat agrícola en general.

Acte a Orpesa.

▪ **Temes per a un debat sobre la recuperació de l'activitat a les terres en desús de les Coves de Vinromà**

• *Usos de la terra en desús*

Prioritzar l'activitat agrària per a la seua producció i comercialització, diversificar els usos de les terres per a l'aprofitament del sector turístic (experiències del màrqueting agrari, paisatgisme...).

• *Oportunitats vs amenaces de la producció agrària local*

Priorització de productes específics, accions concretes, estat general de l'activitat agrària a les Coves de Vinromà.

• *Models d'organització de l'activitat agrària*

Models d'organització tradicionals del mercat (empreses, cooperatives...); models d'organització innovadors (bancs de terres, horts urbans, altres...).

• *Producció ecològica i mercats locals*

Priorització de la producció ecològica com a estratègia de mercat, oportunitats amb els mercats locals.

• *Participació de les entitats públiques en el projecte*

Suport de les entitats públiques ja existents, nova entitat específica que gestione un pla d'acció agrària local.

▪ **Metodologia**

Debat realitzat el 22 d'octubre de 2021 a la Casa de la Cultura de les Coves de Vinromà.

Debat obert a la ciutadania, convocat per xarxes institucionals, privades i/ o públiques al conjunt de la ciutadania de les Coves de Vinromà.

Tipologia dels assistents: agricultors, propietaris de terra, membres de la cooperativa local i ciutadania en general interessada del municipi.

Debat realitzat en sessió de dues hores, entre les 18 i les 20 h del divendres 22 d'octubre de 2021.

▪ **Estructura de la dinàmica**

• *1a part: presentació de propostes per a la recuperació agrícola*

- Presenta: Mònica Nos, alcaldessa de l'Ajuntament de les Coves de Vinromà
- Isaac Lara, gerent de la Niuada (centre d'emprenedoria social)
- Blas Agut, enginyer agrícola i gerent de Mar de Boires

• *2a part: Debat per a la gestió de les terres en desús*

- Guió del debat
- Què podem fer amb les terres en desús.
- Valoració sobre la proposta del banc de terres.
- Alternatives del sector agroalimentari a les Coves de Vinromà.

Principals aportacions al debat dels assistents sobre la utilitat del banc de terres i les propostes de recuperació agrícola. Per tal de treballar els temes es distribueixen les intervencions seguint un esquema que diferencia qüestions relacionades amb un escenari de fortaleces i oportunitats i un altre escenari de dubtes, debilitats i amenaces.

Fortaleses i oportunitats

- La terra té un valor d'ús agrícola (econòmic) i també un valor d'ús social.
- Impulsar productes amb valor afegit (safrà, producció ecològica, d'alta qualitat).

- Banc de terres com a eina del moviment «neorural» i produccions localitzades, per a horts ecològics, etc.
- El minifundi es relaciona amb una pràctica generadora d'arrelament social.
- La forma jurídica d'una entitat que s'encarregue de gestionar un banc de terres pot anar des d'una cooperativa, una comunitat agrària de transformació o una empresa.
- La cooperativa té gent i oportunitats per gestionar iniciatives com la del banc de terres, és l'entitat més fàcil.
- Les institucions públiques han d'ajudar per a posar en funcionament iniciatives com la del banc de terres.
- El banc de terres és una bona iniciativa perquè la gent jove agafe finques.
- A les Coves de Vinromà hi ha molta gent jove que ha agafat finques de gent major que les ha abandonades.
- Un banc de terres facilitaria la distribució de les terres.

Dubtes, debilitats i amenaces

- Cal la realització d'un inventari del nombre de terres disponible i la seua situació.
- El banc de terres és poc funcional per la seua dispersió.
- Qui paga les inversions quan es posa en funcionament un banc de terres?
- Quina és la forma d'organització dels bancs de terres?
- L'administració no pot ser l'encarregada de gestionar un banc de terres.
- Qui controla les formes de cultiu de les terres en cessió?
- Molta gent agafa terres per a cobrar les subvencions, sense preocupar-se per la qualitat i la gestió.

Publicitat de la iniciativa als carrers de les coves de Vinromàde Vinromà.

- Importància d'una coincidència de visions entre propietaris i propietàries i treballadors i treballadores de la terra.
- La Cooperativa de les Coves, ha d'assumir i finançar la gestió dels bancs de terres?
- Com es controla la comercialització de productes fora i dins de la Cooperativa? Si la Cooperativa gestiona el banc de terres, caldria que controlara també la comercialització dels productes d'aquest banc?
- Importància d'una coincidència de visions entre propietaris i propietàries i treballadors i treballadores de la terra.
- Cal recuperar l'activitat comercialitzadora de la cooperativa?

3.2.5. Conclusions finals

Proposta per a la dinamització del debat sobre noves propostes de gestió del sòl agrícola

En el debat sobre la recuperació de les terres a les Coves de Vinromà es plantegen molts dubtes sobre la idoneïtat del projecte de banc de terres. D'una banda, no queda clar qui hauria d'impulsar el projecte. Socis i responsables de la Cooperativa actual plantegen molts dubtes sobre les seues possibilitats per a assumir el projecte del banc de terres, almenys si no es resolen dubtes com la comercialització dels productes i les inversions en el projecte. D'altra banda, hi ha un ampli consens sobre la necessitat d'aportar valor afegit a la producció per a qualsevol iniciativa de recuperació agrària. En aquest debat s'ha posat de manifest la necessitat d'arribar a més agricultors joves de les Coves de Vinromà per a fer-los partícips del debat sobre la recuperació de terres.

El debat agrícola té encara molts fronts oberts a les Coves de Vinromà i per això, abans de proposar

accions immediates o a mitjà termini, es proposa la realització d'activitats de difusió i animació sociocultural com a mecanisme per a la continuació del debat sobre el futur del sector agrícola al municipi.

Proposta per a l'organització d'una fira del sector agrícola a les Coves de Vinromà

Objectiu: Continuació del debat sobre el futur del sector agrícola al municipi mitjançant activitats socioculturals dirigides al conjunt de la població.

Eixos de la fira:

- A. **Formatiu:** Conferències o debats sobre projectes per al sector agrícola.
 - B. **Comercial / Econòmic:** Mercat d'exposició i venda de productes i mostra d'iniciatives agràries del territori.
 - C. **Social / Cultural:** Activitats lúdiques i recreatives (concerts, jocs...).
-

3.3. La nova agricultura com a resultat de la combinació de coneixement tradicional i científic

Blas Agut Capdevila

Llicenciat en Ciències Agràries per l'UJI. Gerent de l'empresa Mar de Boires

Ben entrat el segle XXI, s'han intensificat els problemes i amb ells, els reptes de l'agricultura. El canvi climàtic va ser el primer que va aparèixer i s'ha intensificat els últims anys amb períodes molt llargs de sequera i també al contrari, períodes d'inundacions. A part d'aquests, en els últims dos anys també hi trobem una crisi de subministraments i d'energia que fa encara més important tindre una cadena agroalimentària sostenible i de proximitat més forta que mai.

Tenint en compte aquestes tres problemàtiques: el canvi climàtic, la crisi de la cadena de subministrament i la crisi energètica, el coneixement científic ha de ser una ferramenta per a produir una agricultura sostenible amb la menor aportació possible de tractaments fitosanitaris, treballs culturals, adobs etc.

Dins de cada espècie vegetal que es cultiva hi ha moltes varietats. Per exemple, als indrets on el cultiu del panís o de la pataca son autòctons, hi ha fins i tot més de 300 varietats diferents d'aquestes espècies. I què vol dir això? Cadascuna d'aquestes varietats

té unes característiques úniques de morfologia del fruit i organolèptiques, però també agronòmiques. Es poden trobar varietats resistents a plagues, a malalties, resistents a la sequera, a altes concentracions salines, també varietats que necessiten una menor aportació d'adob etc.

I tot aquest coneixement ben aplicat es transforma amb menys tractaments fitosanitaris, menys adobs i menys tasques per a l'agricultor. És a dir, amb un benefici econòmic més elevat. Tenir estudiades i classificades les diferents varietats de cada cultiu i cultivar en cada zona la varietat que millor s'adapte pot ser la diferència que faça que una explotació agrària siga o no viable.

Castelló és la segona província més muntanyosa d'Espanya i, a més a més, una província costanera. Aquesta característica geogràfica fa que hi haja disponible el cultiu d'una gran quantitat d'espècies vegetals tant diferents com la taronja a la costa, passant per l'ametla a zones de mitjana altitud i arribant a la tòfona a les zones d'alta muntanya.

De manera àmplia, es podria dividir la província de Castelló en tres àrees de cultius ben diferenciades.

- La primera seria la zona de cultius subtropicals/ horta que es troba des del nivell del mar fins als 100-150 metres d'altitud. Aquesta zona es caracteritza principalment per estar absent de gelades hivernals i tindre disponibilitat en major o menor mesura d'aigua per a reg. Aquí es troben principalment totes les comarques costaneres de Castelló. Hi ha una gran superfície de cultius cítrics, com poden ser la taronja, les mandarines o les llimes. També hi ha moltes hectàrees dedicades a l'horta, com poden ser la tomaca, la carxofa, les bajoques, les patates, etc. En els últims anys està augmentant la superfície d'alvocat i pareix que la garrofera també puga ser un cultiu important en aquesta zona.
- La segona zona aniria des dels 150 metres d'altura fins als 600. Aquí sí que s'observa la presència de gelades hivernals i primaverals prou intensitat, ja que es pot arribar amb fàcilment a cinc graus davall zero. És molt habitual que el cultiu en aquestes comarques siga de secà. S'hi troben, principalment, cultius llenyosos com l'ametller, l'olivera, la garrofer, la vinya i arbres fruiters com presseguers, pomeres, etc. A més, hi ha un percentatge important de superfície agrícola que es dedica al cereal d'hivern com pot ser el blat, l'ordi o l'avena.
- La tercera àrea de cultiu es podria anomenar d'alta muntanya i es trobaria a més 700 metres sobre el nivell del mar. Les gelades aquí es poden arribar a donar fins i tot al mes de maig, fet que limita molt la varietat de cultius disponibles. La superfície de cultiu en aquestes comarques sol ser molt més reduïda per la difícil orografia. S'hi troben, principalment, carrasques tofoneres, i en la curta temporada on no hi ha gelades, que serien els mesos d'estiu, també està present el cultiu de diferents espècies d'horta com pot ser la patata o la tomaca.

molecular s'han centrat sobretot en ser varietats productives i en tindre uns elevats estàndards estètics, deixant a banda si les varietats eren resistents a plagues o, per exemple, a la sequera.

En els últims vint anys les noves varietats comercials desenvolupades gràcies a les tècniques de biologia

Joves i migració rural

4.1. El paper de la gent jove en les dinàmiques de desenvolupament de la comunitat rural

Anabel Ejarque

Tècnica Experta. AODL de l'Ajuntament de Forcall. Professora en el grau en Humanitats de l'UJI

Els joves dels municipis rurals han estat els que més han patit durant dècades els efectes de l'èxode rural i s'ha produït un continuat abandonament dels seus pobles tant per part d'aquells que accedien a estudis superiors i posteriorment accedien al mercat laboral amb professions vinculades a la seua formació, com per aquells que, sense estudiar, veien en les opcions de la indústria ubicada en la costa una manera de guanyar-se la vida en este sector i desenvolupaven la seua trajectòria de vida en la plana, en el cas dels municipis de la comarca dels Ports, territori on s'aplica aquest estudi, principalment a Castelló.

Les excepcions eres molt escasses, principalment aquells que comptaven amb un negoci familiar en els municipis optaven per continuar treballant en els pobles, amb la qual cosa es produïa una sagnia constant de població major de 18 anys que ha anat lligada d'una davallada demogràfica durant la dècada dels 90 i principis del 2000.

En la present gràfica podem comparar el nombre de joves d'entre 15 i 29 anys i la població total de cada grup en diferents anualitats.

Taula 1: Evolució demogràfica de la comarca dels Ports.

MUNICIPI	15-29 1991	Total 1991	15-29 2003	Total 2003	15-29 2010	Total 2010	15-29 2021	Total 2021
Vallibona	16	92	10	97	9	100	6	67
Sorita	29	150	12	128	15	150	18	116
Portell de Morella	43	297	45	259	41	244	15	181
Castellfort	52	278	42	220	34	240	20	179
Herbers	10	135	12	88	4	56	1	53
Mata, la	42	217	26	174	38	195	35	169
Morella	546	2881	517	2766	505	2834	324	2406
Cinctorres	97	613	81	504	79	493	48	404
Forcall	97	604	82	557	104	538	52	454
Vilafranca	581	2748	442	2576	423	2540	317	2201
Olocau del Rei	27	162	21	136	30	144	14	117
Todoella	16	151	10	135	27	137	19	145
Palanques	3	24	3	25	1	34	11	36
Villores	19	91	9	62	2	51	8	46

Font: INE. Institut Nacional d'Estadística.

Aquest èxode juvenil ha anat directament vinculat a l'escassa generació de nous projectes d'activitats econòmiques i empresarials, així com a un descens de la natalitat i una absència de relleu generacional en moltes activitats, tant del sector primari com del sector serveis, que s'estan manifestant de manera preocupant en el teixit econòmic actual de la comarca dels Ports.

Durant dècades, i fruit d'un imaginari general hereu dels processos migratoris dels anys 60 i 70, emigrar a les ciutats anava lligat d'unides millores econòmiques, culturals, socials, d'habitatge, educatives i, en general, d'oportunitats, tant per a la família com per als fills, amb una diferència abismal respecte al medi

rural, on aquestes oportunitats eren molt més limitades i on, a més a més, difícilment es podia accedir a l'oci i a la vida moderna lligada a les ciutats

Aquest imaginari ha anat acompanyant durant dècades les mentalitats, tant dels residents en els municipis com dels que en algun moment van emigrar, que consideraven l'opció de quedar-se o tornar a viure al poble com un fracàs. Per tant, van ser molts pocs els que van considerar aquesta opció al llarg de la dècada dels 90 i la primera dècada del 2000, principalment aquells que amb estudis superiors anaven optant als escassos llocs de treball que es generaven, principalment en el sector serveis: educació, sanitat, medi ambient, administració local...

No obstant, els joves, residents o no en el municipi, estudiant o treballant en les ciutats han exercit des de sempre una participació activa i una vinculació constant en els seus municipis i han sigut elements claus de la generació de moltes de les activitats que s'han estat portant a terme, principalment aquelles lligades a les activitats festives.

Comissions de festes i majoralies han estat protagonitzades pels joves amb una implicació activa de tots ells, dinamitzant les localitats i generant accions festives moltes de les quals anaven lligades de reivindicacions municipals de millora de serveis i infraestructures així com reclams de participació local. Un compromís social respecte al poble que s'ha anat portant a terme durant generacions de joves i que va servir per a anar configurant un incipient i delicat teixit associatiu i una participació activa principalment festiva, però que en alguns casos va anar

derivant en petits projectes de desenvolupament en el territori.

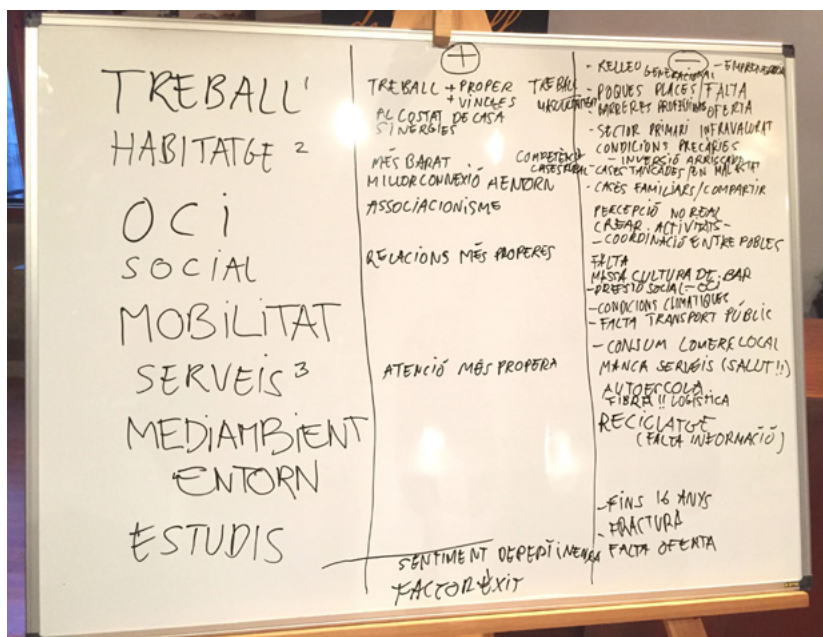
Uns altres elements de participació dels joves en els municipis, a banda de les comissions de festes, ha estat la música, la implicació en les bandes de música local en pobles com Vilafranca i Morella on es trobava consolidada, la nova creació en municipis com Cincorres o la creació del grup de Dolçaina i Tabal de Forcall.

D'aquesta manera, la participació dels joves en el desenvolupament de la comunitat rural ha estat constant, encara que durant molts anys com hem vist vinculat únicament a l'oci i la festa, perquè, entre altres coses, era quan estaven als pobles la major part dels joves del medi rural.

La crisi de l'any 2008 va començar a manifestar un canvi en el marc socioeconòmic del medi rural, l'opció d'anar a viure al poble va començar a ser considerada per molts joves atrets per una independència en la vivenda familiar i unes possibilitats laborals davant de la complicada situació econòmica i d'emancipació que existia en les ciutats; així, un petit degoteig de joves van anar optant per residir en els municipis rurals.

Al mateix temps s'anaven collint els fruits de diferents processos reivindicatius i de dignificació de la vida en el medi rural. En el cas de la comarca dels Ports ha tingut un paper clau l'Aplec, que durant més de quaranta anys ha estat reivindicant primer infraestructures, serveis i necessitats del territori per anar deixant pas a una reclamació i visibilització de la comarca com una opció de vida i de futur en igualtat de condicions.

L'última empenta ha estat la crisi derivada de la COVID-19, fonamentalment per dos motius, perquè ha exposat directament molts elements de la qualitat de vida vinculada al medi rural i perquè ha demostrat les opcions que el teletreball i les noves tecnologies poden significar des d'un punt de vista laboral en els municipis rurals.

Pissarra de treball del primer taller de joves.

Aquest és el context en què ens trobem, el d'uns joves que estan optant per voler viure en els seus pobles i també amb joves de procedència urbana però que per diversos factors consideren l'opció de viure en el medi rural. Joves que estan començant a exercir una participació activa en els municipis, entre altres coses perquè ara hi viuen, i que, a més a més, tenen i reivindiquen unes necessitats laborals, d'habitatge, socials, culturals i d'oci.

4.2. Dinàmica de joves a Forcall

Pau Ginés

Expert en dinamització participativa i arquitecte

El procés participatiu «Factors de tornada dels joves al rural» al poble de Forcall de la comarca dels Ports tracta d'analitzar els motius que fan que els joves tornen al poble o decideixen abandonar-lo, més enllà de les causes laborals, i contribuir al canvi

d'actitud social. Aquest procés, s'ha dut a terme al mes d'agost del 2021 i ha recopilat la visió dels joves. També ha comptat amb agents públics a través d'una dinàmica participativa.

Les eines participatives han sigut desenvolupades i monitorades per l'equip tècnic Sostre, que ha constituït un enllaç entre els diferents agents i entitats implicats, i ha actuat com a dinamitzador i catalitzador de les sinergies generades.

El present capítol s'organitza entorn de tres apartats. El primer fa referència a la metodologia emprada en la participació. En segon lloc, es recullen els resultats del taller de participació i, com a conclusió, es valora la participació en el procés i s'analitzen els discursos i les problemàtiques relacionades amb la vida dels joves en la ruralitat i els factors que influeixen en aquest aspecte.

El procés participatiu ha sigut dissenyat i implementat per l'equip Sostre Arquitectura i Cooperació, amb el seguiment de l'equip conformat per la Xarxa Experta de la Universitat Jaume I.

Dinàmica amb joves a Forcall.

4.2.1. Metodologia

• Objectius

L'abandó dels i de les joves dels pobles és el principal factor de despoblament rural. Amb ells se'n va la inversió en capital humà i en futures generacions suport de les comunitats rurals. Les raons han estat relativament estudiades en els darrers anys, però bé és cert que en els últims anys s'hi observa un cert canvi d'actituds: hi emergeix un nou discurs que ha deixat de veure la marxa a la ciutat com una victòria d'un projecte personal coherent amb les aspiracions socials predominants. Cada vegada més s'observa com ara l'èxit és aconseguir quedar-se en la ruralitat, en el poble d'un mateix o en altres de la zona, d'acord amb cada situació personal i familiar.

És necessari tractar d'indagar en els discursos que apunten a aquest canvi de tendència i quins són els obstacles que impedeixen que aquest propòsit personal pugui efectuar-se. Així, com a objectius específics es marquen els següents:

- Indagar en les motivacions, els frens i les diferents mirades que la ciutadania activa davant de propostes vitals que observen quedar-se al poble com un èxit.
- Mentre s'indaga en aquests extrems, intentar generar dinàmiques que afavorisquen accions propositives per part de la població per a afavorir les iniciatives en pro de la permanència dels i de les joves en les localitats rurals.

El projecte participatiu s'ha fonamentat en la creació d'espais de trobada i de reflexió per a promoure un diàleg lliure, inclusiu i transparent entre els distints agents, acompanyats per la comunitat universitària.

S'ha treballat un enfocament metodològic inclusiu que ha tractat d'implicar la població jove en la seua diversitat, i s'ha treballat amb els agents públics locals per a arribar als col·lectius menys accessibles amb la finalitat d'integrar la pluralitat de visions i inte-

ressos que hi conviuen. A través dels tallers i tenint present l'ús del llenguatge inclusiu s'ha integrat de manera transversal la perspectiva de gènere.

Amb aquestes premisses, s'han proposat una primera dinàmica dirigida als joves de la comarca dels Ports que ha servit com a presentació del projecte i diagnòstic participat dels factors que fan que els joves tornen al poble o decidisquen abandonar-lo, per a buscar les percepcions directes dels joves amb la mediació dels experts. Ha quedat pendent una segona sessió per a tractar de trobar línies de treball o accions que afavorisquen o estimulen la permanència dels joves al món rural a partir d'una reflexió compartida entre la ciutadania i els experts. Cal afegir que el projecte ha tingut un caràcter prospectiu, a manera de projecte pilot, i s'ha concentrat l'experiència en un espai limitat de temps i amb un abast limitat pel que fa als agents participants i els resultats.

• Fases del projecte

El projecte s'ha estructurat en tres fases consecutives: una fase prèvia de preparació i contextualització del procés participatiu i coordinació de grup de treball, una següent fase de diagnòstic participat i, finalment, una presentació dels resultats.

• *Fase 1: Preparació, contextualització del procés participatiu i contactes preliminars*

Prèviament a la fase purament participativa, l'equip de treball de la Xarxa Experta de la Jaume I ha efectuat un estudi del territori basat en la recopilació d'informació documental de l'entorn i estudi de les bases de dades existents amb la finalitat d'elaborar un diagnòstic tècnic preliminar.

Paral·lelament, s'han dut a terme reunions de coordinació entre els membres de l'equip amb els agents locals per a preparar la fase participativa. En aquest punt s'han identificat els perfils d'interès per al procés participatiu i s'han creat les estructures de les

dinàmiques participatives. Així mateix, s'han detectat les temàtiques entorn dels motius que fan que els joves tornen al poble o decidisquen abandonar-lo.

· *Fase 2: Diagnòstic participatiu i propostes*

Aquesta fase es concreta en un taller participatiu presencial per a determinar els factors que motiven els joves a romandre en les poblacions rurals i aquelles que els empenyen a anar-se'n. Inicialment s'havia programat i dissenyat un segon taller, que possiblement es durà a terme en una etapa posterior. La dinàmica realitzada ha estat dissenyada per l'equip tècnic, dinamitzada per l'equip tècnic en col·laboració amb l'Aplec dels Ports i la Xarxa Experta de l'UJI, i la difusió de les convocatòries ha quedat a càrrec de l'Aplec dels Ports.

· *Fase 3. Elaboració de l'informe*

Per a finalitzar, s'ha redactat un informe el procés participatiu i els seus resultats.

· **Taller participatiu**

Els tallers de treball constitueixen els pilars principals en els quals es fonamenten els processos participatius perquè suposen el marc ideal de transmissió d'informació, debat i consens de la ciutadania, amb la participació de l'equip tècnic com a dinamitzador i catalitzador de l'energia participativa.

Els tallers s'han realitzat en un local de l'ajuntament de Forcall, equipat amb mobiliari per al treball en grup. Amb la finalitat de facilitar la conciliació, i atenent els distints perfils detectats, s'ha convocat el taller un dimecres 4 d'agost a les 19:30 h amb una durada d'aproximadament dues hores. La seua convocatòria ha estat pública i oberta a tot l'espectre d'associacions i persones relacionades amb la joventut a través dels canals de difusió facilitats per l'agent local d'enllaç (també membre de la Xarxa Experta de l'UJI) i l'Aplec dels Ports. Atès que durades superiors a dues hores suposen un gran esforç per a les persones participants, s'ha adoptat un format de taller que combina la transmissió d'informació per part de l'equip tècnic amb el debat grupal i les taules de treball amb la finalitat d'optimitzar al màxim el temps disponible sense que això supose una sobrecàrrega per a les persones assistents.

Fotos del taller en el treball per grups a la dreta i en la posada en comú a l'esquerra.

El taller s'ha estructurat de la següent manera:

- Presentació del projecte i procés participatiu.
- Presentació de la jornada i els seus objectius.
- Presentació de les persones assistents i comentaris particulars.
- Divisió de les persones assistents en grups i formació de taules de treball entorn dels factors que motiven els joves per a viure al poble o anar-se'n. La divisió s'ha fet seguint el criteri següent: joves que resideixen a la comarca tot i que anteriorment no havia estat la seua residència habitual, joves que viuen fora de la comarca i, finalment, joves que sempre han viscut a la comarca.
- Resultats de les taules i debat obert.

En els taller s'han utilitzat suports visuals com pissarres i material per a treballar com paper i bolígrafs.

• Temàtiques identificades

A partir del diagnòstic tècnic realitzat per l'equip de l'UJI i a través de les reunions prèvies de coordinació i preparació de les dinàmiques participatives, s'enuncien els següents blocs temàtics que s'han tractat en la dinàmica participativa:

- Educació
- Treball
- Habitatge
- Oci
- Social
- Serveis
- Mobilitat
- Medi ambient/ Entorn

• Agents participants

A través de l'agent local s'han buscat joves amb perfils diversos. Entre aquests podem detectar els joves que resideixen a la comarca tot i que anteriorment no havia estat la seua residència habitual, joves que viuen fora de la comarca i, finalment, joves que sempre han viscut a la comarca.

• Comunicació

La comunicació i difusió del procés de participació ha estat a càrrec de l'Aplec dels Ports i l'agent d'enllaç local, que ha fet la identificació dels perfils proposats per l'equip dinamitzador i els ha contactat personalment.

4.2.2. Resum de la dinàmica «l els joves, què volem?»

Data: 4 d'agost de 2021.19:30 h

Durada: dues hores

Lloc: Sala d'Actes de l'Ajuntament de Forcall

Assistents: 14 persones (11 dones i 3 homes)

• Objectius i desenvolupament

El taller té com a objectiu generar una reflexió conjunta entorn de l'anàlisi dels aspectes positius i negatius de cada situació amb la finalitat d'abordar un màxim de problemàtiques existents i la percepció real dels joves quant a la permanència en el món rural. El taller es desenvolupa en tres fases: una primera fase d'informació per part de l'equip dinamitzador on es presenta el projecte i les temàtiques a tractar; la segona fase de presentacions dels assistents i, per últim, la fase de discussió i debat, amb grups de treball i posada en comú de les reflexions recollides per cada grup.

Els grups de treball s'organitzen segons els diferents perfils detectats, tal com s'ha explicat prèviament, amb la intenció de detectar possibles diferències entre els joves que han decidit tornar-hi, quedar-s'hi o anar-se'n de la comarca a viure. Per tal d'abastar el major espectre possible de factors que determinen els motius de romandre a viure o anar-se'n de la comarca es proposa als joves treballar en els blocs temàtics detectats per l'equip tècnic.

La taula següent recull els aspectes positius i negatius de cada temàtica, segons els grups de treball:

Grup 1	Grup 2	Grup 3
Joves que actualment resideixen a la comarca	Joves que viuen fora de la comarca	Joves que sempre han residit a la comarca

EDUCACIÓ/ TREBALL			
Aspectes negatius		Haver d'estudiar fora genera una fractura que provoca moltes vegades que la gent no torne a residir a la població d'origen.	
	Manca d'oferta qualificada i precarietat en les condicions laborals.	Dificultat de trobar treball especialitzat, en el camp en el qual s'ha rebut la formació.	Hi ha abundants barreres professionals, com per exemple que arriba un punt en què ja no és possible evolucionar en les empreses i anar pujant de càrrec.
	Manca de foment a l'emprenedoria.	Poca oferta d'ús de places definitives (almenys en educació).	Pocs sectors professionals representats a la comarca.
	Precarietat laboral (sous i horaris).	Sector primari encara una mica infravalorat. Segueixen sense haver-hi models alternatius i les condicions laborals són molt precàries pel que fa a remuneració i horaris.	Treballs molt masculinitzats.
	Hi haurà problemes amb els oficis en el futur, ja que no hi ha relleu generacional.	Per a la realització d'alguns treballs essencials és necessari el desplaçament i el clima condiona a vegades la mobilitat.	Dificultat per a fer estudis superiors en la comarca, s'estan perdent moltes eixides professionals perquè no compta amb estudis de CFGM i CFGS.

Aspectes positius	Proximitat de l'habitatge i el lloc de treball	<p>Ritme de treball i en general de vida més tranquil i pausat que a les ciutats.</p> <p>Model més pròxim i familiar, la qual cosa en alguns treballs resulta positiu (p. ex., mestra)</p>	<p>El salari dona molt més de si en la zona que en una gran ciutat (una persona objecta que hi ha despeses fixes com la compra d'un cotxe que són iguals).</p> <p>Es generen moltes sinergies perquè la gent es coneix.</p> <p>Es valora més a les persones a títol individual («o no» segons una altra persona).</p>
--------------------------	--	--	---

HABITATGE			
Aspectes negatius	<p>Comprar una casa en aquesta zona és una inversió arriscada perquè resulta difícil recuperar la inversió si es canvia d'opinió.</p> <p>La proliferació de cases rurals suposa l'ocupació d'habitatges que podrien ocupar-se com a residència habitual.</p> <p>Les cases disponibles moltes vegades necessiten fortes inversions de rehabilitació, la qual cosa incrementa la inversió.</p>	<p>Hi ha moltes cases tancades, sense possibilitat de venda o lloguer i per tant inaccessible (i no es refereixen a segones residències).</p> <p>Manca d'inversió en rehabilitació d'habitatges en mal estat de conservació.</p> <p>L'existència d'un habitatge familiar és positiva perquè proporciona un allotjament accessible, si bé la presència de la família dificulta o impossibilita en molts casos la independència i la privacitat.</p>	<p>Cases molt envellides.</p> <p>Poca oferta d'habitatge en general</p> <p>Zona infestada de cases de turisme rural, que disminueixen l'oferta d'habitatge de lloguer.</p> <p>Realitzar inversions en habitatge suposa major risc que a les ciutats, ja que és més difícil recuperar la inversió.</p>
Aspectes positius	Habitatges que ofereixen major qualitat de vida que en les ciutats.	Preus dels lloguers i l'habitatge més barats que a la ciutat.	

OCI			
Aspectes negatius	<p>Hi ha activitats, però podrien haver-ne més, i més adaptades al que la joventut demanda</p> <p>Falta cooperació i compartir recursos entre poblacions.</p> <p>Troben a faltar més mobilitat i actitud proactiva per part dels joves.</p> <p>Seria interessant que hi haguera la figura de monitor cultural (existeixen en alguns llocs monitors esportius) que promoguera activitats i les difonguera entre poblacions.</p>	<p>Poca diversificació de l'oferta segons quines activitats (en esport per exemple)</p>	<p>De vegades, falta iniciativa per part dels joves.</p>
Aspectes positius		<p>Consideren una excusa l'argument que no existeix oferta d'oci en la zona rural, perquè no és veritat. Hi ha oferta d'oci i cultura i, a més, no ho consideren un condicionant perquè és una activitat puntual i es pot perfectament acudir a altres poblacions.</p>	<p>Molt d'associacionisme</p> <p>Com a individu resulta més fàcil fer coses, es poden promoure iniciatives i es té el suport de les associacions i ajuntaments.</p>

SOCIAL			
Aspectes negatius	<p>Als pobles més xicotets no hi ha llocs on reunir-se.</p> <p>Hi ha molta cultura de bar, i podria complementar-se amb més oferta lúdica.</p> <p>Pressió social d'estar en tots els esdeveniments de totes les poblacions.</p> <p>Falta potenciar molt el comerç local, molts dels comerços haurien d'actualitzar-se als gustos actuals.</p> <p>El consum de productes de proximitat està bé, però hi ha molts productes que es troben a faltar (menjar, però també roba, etc.).</p>		
Aspectes positius		<p>Es coneix menys gent però se la coneix més</p> <p>Hi ha més sinergies i relacions entre les persones.</p> <p>Els xiquets i joves tenen més llibertat</p>	

SERVEIS/MOBILITAT			
Aspectes negatius	Hi ha una falta generalitzada de serveis, sobretot de sanitat (salut mental, ginecologia, traumatologia...). Cal anar a Vinaròs.	Poc transport públic. Falten alguns serveis. Necessitat de cotxe per als desplaçaments. El clima dificulta els desplaçaments quan és extrem. Orografia complicada que dificulta la mobilitat.	
Aspectes positius		Gent més pròxima, la qual cosa és positiu en alguns serveis.	

MEDI AMBIENT/ ENTORN			
Aspectes negatius	Dificultat per a reciclar (hi ha serveis que existeixen en la zona però ni tan sols se sap que estan).		
Aspectes positius	Entorn natural molt ric; cal cuidar-lo i aprofitar-lo.	Entorn natural i relacions socials.	

Es demana als grups que prioritzen els factors pel que fa a la seua importància en la presa de decisions per a romandre o anar-se'n de la comarca.

En el grup 1, format per joves que actualment resideixen a la comarca tot i que anteriorment no havia estat la seua residència habitual, consideren important treball, habitatge i serveis (en aquest ordre).

En el grup 2, format per joves que viuen fora de la comarca actualment (són joves que han viscut al poble en alguna etapa de la seua vida i joves que mai han viscut a la comarca), consideren important treball, habitatge i serveis (en aquest ordre).

En el grup 3, format per joves que sempre han residit a la zona, excepte en el període d'estudis, consideren que les barreres citades són el principal obstacle, i l'aspecte positiu que més valoren és el sentiment de pertinença i identitat. Conclouen que «tornar al poble no és un fracàs, sinó una victòria (si pots treballar en la teua professió)».

En el debat posterior es comenta com la climatologia afecta els desplaçaments habituals, encara que aquells que han viscut a la comarca tota la vida ho assumeixen i ho viuen amb normalitat.

Per altra banda, es comenta que sent més joves impera la sensació d'haver d'anar-se'n de la zona, però després dels estudis hi ha dues postures diferents: els que desitgen tornar i els que es queden en el lloc en el qual han estudiat o se'n van a altres ciutats. En tot cas, canvia la percepció després dels estudis i es tendeix a tornar més al poble. Evidentment, a temporades la falta d'intimitat és aclaparadora i hi ha ganes d'eixir, però puntualment.

Es comenta que la pèrdua de costums, tradicions i el canvi de model de vida social en el qual s'han educat és una pena. El sentiment de germanor s'està perdent enfront d'actituds més aïllades, sens dubte reforçades pels períodes de confinament i l'impacte social de la presència del COVID. S'hauria d'incidir en l'enfortiment dels sentiments de comunitat i germanor entre els joves del poble.

Així mateix, s'haurien d'obrir noves formes d'oci: crear noves dinàmiques d'aficions comunes i fer més xarxa.

4.2.3. Conclusions

• Valoració de la participació

Aquest procés ha afavorit la trobada i el debat de veïns i veïnes amb la comunitat universitària a través de tallers participatius, els quals constitueixen un marc ideal de transmissió d'informació, debat i consens de la ciutadania i facilita la seua implicació activa en els factors que directament i indirectament els afecten. El projecte ha permès sensibilitzar la ciutadania en la filosofia de la participació activa en els assumptes públics i, a més, ha contribuït al disseny de dinàmiques per a enfortir les xarxes comunitàries.

A través de la participació s'ha produït un intercanvi de coneixements entre la comunitat local i la comunitat universitària i s'ha afavorit la generació

de noves dinàmiques i l'obertura de nous canals de comunicació.

Durant el procés participatiu s'ha garantit la participació plural, diversa i inclusiva i s'ha donat veu també als grups que habitualment no tenen veu o estan infrarrepresentats en els processos de participació ciutadana. Si bé el nombre de participants ha estat limitat, s'ha generat un marc propici per a un debat necessari entre ciutadania, entitats locals i organitzacions de major abast, per la qual cosa es considera que el procés ha aconseguit els objectius de partida establits per al procés participatiu.

La continuïtat de la participació dels agents locals més enllà d'aquest procés s'ha afavorit en la mesura que ha sigut possible i s'ha reforçat la xarxa ciutadana i la base comunitària existent mitjançant l'acció participativa duta a terme. Per a la comunitat universitària s'ha evidenciat la importància de treballar amb el territori i la ciutadania, i s'ha confirmat de manera directa un canvi de tendència respecte als motius que fan que els joves tornen al poble o decidisquen abandonar-lo, més enllà de les causes laborals, i s'afavoreix un canvi d'actitud social.

• Factors de tornada dels joves al rural

Tal com s'enunciava als objectius del projecte, s'ha tractat d'analitzar els motius que fan que els joves tornen al poble o decidisquen abandonar-lo, més enllà de les causes laborals, i contribuir al canvi d'actitud social.

Tanmateix, no s'han volgut obviar les **causes laborals** i, en efecte, aquestes es mostren com la principal barrera perquè els joves puguin viure a la comarca. S'esmenta la manca d'oferta qualificada i precariedad en les condicions laborals, de manera que molts joves amb suficient qualificació o bé no troben treballs en el seu sector o bé arriben a un punt en els quals no els és possible evolucionar laboralment. Així mateix, es detecta que en el sector primari els treballs no estan valorats i tenen condicions molt

precàries pel que fa a remuneració i horaris. Paradoxalment, es comenta que en un futur hi haurà problemes per cobrir certs oficis, ja que manca relleu generacional.

Com a factors positius del treball en les zones rurals es destaca com a positiu la proximitat de l'habitatge i el lloc de treball, el ritme de treball més tranquil i pausat que a les ciutats, i al tracte més pròxim i familiar que es produeix en treballs en contacte amb les persones. Els joves que han habitat sempre al poble destaquen el fet que les despeses en zones rurals són inferiors que en grans ciutats, amb la qual cosa, el salari dona més de si. També indiquen que la proximitat entre la gent produeix més sinergies i, a més, aquest fet fa que es valore més la gent a títol individual i no per les qualificacions (encara que en aquest punt, es comenta també que l'efecte pot ser negatiu).

Pel que fa als **estudis**, s'aprecia que hi ha una manca d'estudis superiors a la comarca, que fa que es perden moltes eixides professionals i, per altra banda, haver d'estudiar fora genera una fractura que provoca moltes vegades que la gent no torne a residir a la població d'origen.

Un altre aspecte amb molta rellevància és l'**habitatge**, ja que se situa com a segona preocupació després del treball. Hi ha un consens entre els joves que hi ha moltes cases buides en general envellides. Es comenta que hi ha manca d'inversió en la rehabilitació d'habitatges en mal estat de conservació i, per tant, moltes romanen tancades sense possibilitat de venda o lloguer. Així, es detecta que l'oferta d'habitatges és escassa. De fet, els joves consideren que comprar una casa en la zona és una inversió arriscada, ja que resulta més difícil recuperar la inversió en comparació a les ciutats, tenint en compte, a més, que les cases disponibles necessiten fortes inversions per a rehabilitar-les integralment. S'ha d'esmentar que entre els joves es percep que l'allotjament rural afecta el mercat de compra-venda i redueix l'oferta d'habitatges.

Per altra banda, es considera que al rural els habitatges ofereixen en general major qualitat de vida que a les ciutats i que els preus dels lloguers i l'habitatge són més barats. El grup de joves que viuen fora de la comarca indiquen que l'existència d'un habitatge familiar és positiva, ja que facilita l'accés a l'habitatge, malgrat que resta independència i privacitat als joves.

Un altre tema sobre els quals s'ha debatut durant el procés és l'**oci**. En aquest cas hi ha diversitat de mirades, ja que els joves que actualment resideixen a la comarca però que anteriorment no ho feien destaquen aspectes negatius, i els que no hi viuen i sempre hi han viscut destaquen majoritàriament aspectes positius. Entre els aspectes negatius es comenta que hi ha poca diversitat d'oferta i falten activitats adaptades a la joventut, i que hi ha poca cooperació entre les poblacions a l'hora de compartir recursos. Els joves també assumeixen una part d'autocrítica, ja que diuen que en ocasions manca iniciativa, una major mobilitat i una actitud proactiva per part dels joves. Proposen que hi haja monitors culturals per a promoure activitats i fera difusió d'aquestes als pobles de la comarca. Com a contrapunt, es considera que 'sí' que hi ha suficient oferta d'oci i cultura als pobles, i que l'argument contrari sovint s'utilitza com a excusa per a no participar en les iniciatives que es duen a terme. Els joves 'autòctons' destaquen que hi ha molt d'associacionisme i que és fàcil promoure iniciatives a títol personal, ja que la proximitat facilita el suport d'associacions i ajuntaments.

Quant als aspectes **socials**, la joventut 'nouvinguda' destaca majoritàriament aspectes negatius com per exemple la manca d'espais de reunió als pobles menuts, l'excessiva cultura de bar o la pressió social a la qual se'ls sotmet per a acudir a tots els esdeveniments de la comarca. Així mateix, esmenten la manca d'actualització dels comerços, els quals s'haurien de potenciar i adequar-los als gustos actuals. Així mateix l'oferta de productes s'hauria

d'ampliar perquè hi troben a faltar tipus de menjars i també de roba, etc. El grup dels joves que resideixen fora consideren que encara que es coneix menys gent que a les ciutats, el contacte és més proper; de fet, hi ha més sinergies i relacions entre les persones. També esmenten que els xiquets i joves tenen més llibertat que a les ciutats.

Els **serveis** i la **mobilitat** constitueixen el tercer factor més important per als joves pel que fa a les motivacions de romandre o eixir de la comarca. Per part dels joves 'novinguts' es considera que hi ha una falta generalitzada de serveis, especialment sanitaris. Igualment, els joves que resideixen fora, consideren aquesta qüestió un agreujant per a la vida del poble, però afegixen com a factor destacat la mobilitat. La manca de transport públic implica la necessitat d'un vehicle propi per als desplaçaments, a la qual cosa s'ha de sumar una orografia local complicada i la climatologia extrema de la zona que dificulten més la mobilitat.

Com a aspectes positius en l'àmbit dels serveis s'esmenta la proximitat de la gent que resulta positiva en alguns serveis.

Per a finalitzar, el **medi ambient i l'entorn**, constitueixen per als joves un aspecte positiu de la vida a la comarca, per la seua riquesa natural, encara que de cara al compromís ciutadà de cara a la natura, hi troben dificultats per a reciclar.

4.3. Joves i ruralitat

Anabel Ejarque

*Tècnica Experta. AODL de l'Ajuntament de Forcall.
Professora al Grau d'Humanitats UJI*

Taller amb joves a Forcall.

L'abandonament de la població jove dels municipis rurals ha estat una constant durant dècades per diferents causes, primer fugint d'un medi rural que pràcticament els expulsava, ja que no hi havia prou feina per a tots i marxaven cap a les ciutats atrets per la creixent necessitat de mà d'obra en les zones industrials, posteriorment buscant el progrés i la millora en la qualitat de vida que la emigració a les ciutats ofería junt a l'accés a nombrosos serveis amb què no es comptava en el medi rural i, finalment, cursar estudis superiors feia que un degoteig de joves abandonara any rere any el medi rural amb uns contingents que difícilment recuperava després del seu procés formatiu. Aquest abandonament ha estat encara més marcat en el cas de les dones: amb un reduït mercat laboral i fent front a la masculinització del medi rural, l'èxode ha estat especialment intents en el cas de les dones joves.

L'imaginar que durant molts anys relacionava el medi rural de manera negativa ha estat un llast contra el qual s'havia de lluitar i que a poc a poc s'ha anat trencant de la mà de moviments socials, culturals i polítics en els quals es reivindica l'opció de viure en el medi rural i es treballa per a fer front al desequilibri territorial amb la dotació de serveis i infraestructures que garantisquen la consolidació

de població i ajuden a fer front al fenomen de la despoblació. En els últims anys, i especialment a partir de la crisi de la COVID-19, s'ha visibilitat l'opció de viure al poble com una forma de recerca d'una qualitat de vida que no troben en la ciutat, sobretot per part de població jove i famílies.

D'aquesta manera, en la major part dels municipis de la comarca dels Ports, objecte d'aquest treball, s'ha produït un increment de població jove que ens els últims anys ha apostat per tornar o viure per primera vegada en el municipi. El perfil és molt variat, joves que fins el moment tenien la segona residència, joves que no tenen cap vinculació familiar en la localitat, joves que han considerat els beneficis de la criança en el poble quan han format una família, joves tant qualificats com no qualificats, joves amb interessos per la natura i el medi ambient i sense cap interès per aquestes temàtiques, de manera que es tracta de perfils molt variats i heterogenis que no responen a un patró determinat ni a unes demandes ni necessitats genèriques.

Pel dit motiu considerem aquest moment com una oportunitat sobre la qual cal treballar i dissenyar estratègies i línies d'actuació tant en l'àmbit local com comarcal i sense cap dubte territorial, amb l'acompanyament d'unes polítiques que ajuden a garantir la consolidació d'aquests joves i l'atracció de nous que veuen en el medi rural l'espai on desenvolupar el seu projecte de vida, un projecte que no oblidem que no ha de ser necessàriament definitiu, però que done resposta a les necessitats que hi pot haver a l'hora de fixar població.

A més a més, cal tenir en compte que en la comarca dels Ports s'ha vertebrat en els últims anys un important entramat tècnic adreçat als joves a través de la dotació d'un equip vinculat als serveis de joventut que des de la Mancomunitat Comarcal Els Ports s'adreça a tot el territori. En aquests moments l'equip està format per una tècnica de joventut coordinadora del programa, dos dinamitzadores juvenils i una psicòloga de joventut que treballen de manera

continuada en diagnòstic de la realitat, detecció de necessitats i a donar resposta a demandes puntuals al mateix temps que es vertebra un teixit associatiu juvenil que s'articula i canalitza també en els espais joves que s'han anat creant en els municipis. Aquesta dotació de professionals tècnics fa que per primera vegada s'hagen estructurat polítiques de joventut en els municipis, així com projectes territorials emmarcats en la existència d'un Pla de Joventut comarcal; es tracta, per tant, d'un actiu clau a l'hora d'emmarcar el projecte d'experiència de mobilització del coneixement pel paper en la difusió i contextualització de les dinàmiques portades a terme.

Dissenyar polítiques locals, comarcals i inclús plantejar necessitats i reivindicacions a entitats com la Diputació i la Generalitat ens va portar a plantejar la necessitat d'analitzar quins són els factors de tornada dels joves al rural, quines eren les demandes que tenien, les necessitats i les problemàtiques a què s'havien d'enfrontar a l'hora d'establir el seu projecte personal i professional en el medi rural. Estem en un moment decisiu en els municipis rurals, amb l'oportunitat d'atraure i fixar població, per la qual cosa cal ser el més efectius en tots els recursos disponibles i optimitzar les actuacions i propostes. Pel dit motiu vam considerar la importància de plantejar aquest projecte com una experiència de mobilització del coneixement considerant el punt de partida el fet de tenir en compte l'opinió dels joves que estan vivint en els nostres pobles a l'hora de dissenyar polítiques i programes enfocats a cobrir les seues necessitats.

Així, amb l'equip de tècnics de la Mancomunitat Comarcal Els Ports es va canalitzar l'activitat a través de l'Aplec dels Ports, entitat que actua com a paraigües a l'hora de visibilitzar demandes tant dels joves com d'altres col·lectius i que, a més a més, és una important ferramenta de difusió de propostes i activitats.

La dinàmica de joves a Forcall va reunir una important mostra representativa i diversificada del

jovent de la comarca dels Ports classificada en els següents segments:

- Grup de joves que viuen fora del medi rural, aquells que han nascut a la comarca però se'n van anar per a estudiar i desenvolupar-se professionalment fora.
- Grup de joves que viuen en el medi rural, aquells que han vingut a viure al territori però no han crescut ací.
- Grup de joves que viuen en el medi rural, aquells que sempre hi han viscut, encara que han marxat temporades a estudiar fora.

La finalitat era comptar amb un grup variat a l'hora d'identificar els factors de tornada i, especialment, les problemàtiques i necessitats per tal d'encarar possibles accions de resposta a aquestes, a banda d'identificar les causes i si es devien a motius estructurals com ara la necessitat d'equipament i serveis, o eren derivats de les mateixes expectatives causades pel lloc de provinença dels joves.

La dinàmica es va enfocar considerant l'opinió que els participants tenien al voltant d'unes temàtiques eixos de problemàtiques ja detectades prèviament i sobre les quals es va elaborar una anàlisi d'aspectes negatius i positius.

Els resultats oferits van girar al voltant de les següents temàtiques:

4.3.1. Educació / Treball

Els joves són conscients de la inexistència de relleu generacional en bona part del teixit laboral de la comarca, sobretot pel que fa als oficis i molts establiments comercials; es tracta d'activitats en les quals predomina l'autoocupació. Per altra banda, es queixen d'una manca de foment de l'emprenedoria encara que hi ha en la comarca moltes entitats que estan treballant en esta línia, CEDES i els Progra-

mes de l'Acord de l'Ocupació, principalment, amb la funció de suport a la creació de teixit empresarial; a més a més, per part dels AODL s'informa de les ajudes i subvencions per a la creació empresarial, la qual cosa manifesta que hi ha una absència de la coneixença d'aquests serveis i dificultats per part de les entitats de fer arribar la informació a la població jove.

La reivindicació de la precarietat laboral també figura en les problemàtiques detectades, no sols en el sector de la hostaleria sinó en molts altres. Una de les causes ha estat l'absència d'una representació sindical forta en el territori en tractar-se de petites empreses.

La manca d'oferta qualificada forma part del teixit laboral de la comarca, encara que en els últims anys, amb les possibilitats del teletreball, s'ha millorat un poc; no obstant, continuen trobant-se treballs qualificats sobretot en el sector sanitari sense cobrir i hi ha una necessitat constant d'infermeres i infermers i auxiliars d'infermeria en les ofertes laborals existents.

Per part de les entitats públiques s'ha treballat a potenciar la informació existent al voltant de les ofertes de feina, de manera que s'han creat diverses agències de col·locació en l'Ajuntament de Morella i el centre CEDES i, a banda, des de la Mancomunitat Comarcal Els Ports s'ha desenvolupat el web www.reactivaelsports.com que reuneix informació d'interès per a qualsevol persona que està interessada en establir-se en la comarca.

No oblidem en aquest punt la importància que la COVID-19 ha tingut en el canvi mental a l'hora de plantejar el medi rural com una opció real de futur. Aquesta idea la veiem en relació als joves que van marxar del poble per a estudiar i que ja no resideixen en la comarca, ells han estat molts hereus de la mentalitat d'abandonar el municipi buscant un desenvolupament professional i personal igual que van fer moltes generacions anteriors.

Pel que fa a alguns sectors econòmics com el primari, amb un pes important en la comarca, no resulta alentidor com a opció laboral amb condicions precàries pel que fa a salaris i horaris, està infravalorat i no compta amb models alternatius amb vista a noves fórmules i sistemes de producció i comercialització. Pot ser una via laboral i empresarial a tenir en compte. Hi ha diferents iniciatives diferenciades relacionades amb la producció de plantes aromàtiques i productes especialitzats com el safrà, tots ells per part d'empreses de gent jove, per la qual cosa podria ser una línia de treball vinculada a produccions ecològiques i de recuperació de variants tradicionals.

La dificultat de desenvolupar-se i promocionar professionalment en molts llocs de treball es reivindica per part dels joves, relacionada sobretot amb el fet es tracta d'empreses fonamentalment menudes; no obstant, les opcions de formació són abundants, ja no sols l'oferta reglada en línia que s'ofereix des d'institucions com les universitats, sinó que en la mateixa comarca existeix una formació constant en el centre CEDES, Escola Oficial d'Idiomes, Seu dels Ports de l'UJI, CDT en matèria turística i altres iniciatives com les Aules Mentor del Ministeri de Cultura en les localitats de Morella, Vilafranca, Forcall i la Mata amb una variada oferta formativa.

Finalment, no oblidem l'important pes que l'home té en les economies rurals, en les quals la masculinització és una constant; no obstant, en la comarca s'ha fet front a aquesta gràcies al pes que la indústria ha tingut, sobretot en Vilafranca, i de manera residual en altres municipis, així com a la creació de centres de la tercera edat, on la major part dels llocs de treball estan ocupats per dones, i l'important pes del turisme i el comerç, sobretot en Morella, on la major part dels llocs de treball són realitzats per dones.

Habitatge

L'habitatge és l'altra reivindicació dels nous pobladors, sobretot per als nouvinguts i per als joves que després d'haver-se traslladat a les cases familiars inicialment volen accedir a un habitatge propi i a una independència familiar. L'alt preu lligat al fet que la major part de les actuacions va acompanyada d'una important rehabilitació, comporta que comprar una casa siga una inversió arriscada i difícilment recuperable en el cas de canviar d'opinió. Les abundants cases rurals destinades al turisme amb uns beneficis majors per als propietaris fan que no interesse que moltes s'ocupen com a residència habitual en lloguer.

Es tracta d'una comarca on la segona residència té un pes important i que contribueix a la dinamització econòmica dels establiments els caps de setmana i en temporada estival, però, a banda, d'aquestes segones residències, hi ha un gran nombre de vivendes tancades que no s'utilitzen ni estan dins del mercat local; a més a més, moltes es troben en males condicions. Per part de la Generalitat Valenciana s'ha legislat per a la realització d'Informes d'Avaluació d'Edificis (IEE.CV) de tots els habitatges de més de cinquanta anys, però la realització d'aquests és encara residual i no ha suposat cap moviment en el mercat ni en la rehabilitació ni millora dels habitatges.

La recent posada en funcionament del Bo Lloguer Jove sí que ha suposat una ajuda als joves que han de fer front a lloguers cada vegada més elevats per la demanda existent de vivenda. Es tracta d'una important iniciativa que esperem que vaja acompanyada d'altres programes per a ajudar a fer front este problema generalitzat en la ruralitat.

D'altra banda, la Mancomunitat Comarcal Els Ports, dins del projecte Reactiva els Ports, comparteix en la seua pàgina www.reactivaelsports.com informació d'ofertes d'habitatge tant en lloguer com en compra i es preveuen en un futur diferents projectes que treballen en aquesta línia.

Finalment, hi ha en la localitat de Morella una oficina Xaloc amb una projecció comarcal per a ajudar a gestions en temes d'habitatge i informar de convocatòries de rehabilitació que pot esdevindre una ferramenta molt útil a l'hora d'incentivar la rehabilitació i canalitzar els programes de l'administració.

4.3.2. Oci i vida social

L'oci i la generació d'activitats esdevé clau a l'hora de fixar població en el medi rural, i en aquesta línia cal treballar de manera local i territorial ja que en aquesta escala resulta més viable canalitzar algunes activitats. L'oferta d'oci existent és insuficient per als joves i, tanmateix, es pensa que és difícil que pugui haver-n'hi més i més adaptada a les seues necessitats, perquè resulta complicat canalitzar les demandes dels joves: sovint els espais juvenils compten amb poca participació i escassa implicació dels joves en projectes de diferent àmbit. Resulta evident, per tant, que cal treballar més els canals de diagnòstic i participació.

Es manifesta la falta de cooperació entre joves de diferents localitats i que es podrien compartir recursos i activitats entre els municipis. Es troba a faltar un poc més de mobilitat i actitud proactiva per part dels joves que es podria canalitzar en activitats més variades i interessants. En aquesta línia alguns reivindiquen la figura laboral de monitors de dinamització cultural que promouen la generació d'activitats i les donen a conèixer en la comarca. Seguint aquestes reivindicacions s'està treballant en una agenda comarcal on s'aglutinen totes les actuacions promogudes per qualsevol entitat, de manera que siga més fàcil la participació en aquestes (<https://www.agendaelsports.es>).

Pel que fa a la vida social queda palesa l'absència d'infraestructures socials on reunir-se, encara que es disposa d'instal·lacions polifuncionals on es com-

parteixen recursos amb altres entitats i col·lectius locals.

4.3.3. Serveis

En relació amb els serveis encara hi ha mancança, malgrat que en els últims anys s'han millorat molts, com l'educatiu, de caire social i de conciliació familiar o el sanitari, però resulta complicat l'accés a especialistes de salut mental, ginecologia o traumatologia, i s'han de desplaçar a Vinaròs. No obstant, s'intenta resoldre aquesta mancança amb iniciatives com el taxi mèdic per a ajudar aquelles persones que no tenen vehicle propi, encara que la seua utilització per part dels joves és molt escassa. Pel que fa a la mobilitat es veu com a imprescindible comptar amb vehicle propi per qüestions laborals i socials. Els desplaçaments estan afectats pel clima i l'orografia. Resulta curiós en aquest punt adonar-se com aquesta dificultat del clima i de l'orografia afecta o es veu de manera negativa per aquells joves nous, mentre que no és tinguda en compte per aquells que han nascut en el territori, ja que ho consideren un element propi i característic dels Ports.

No obstant, hi ha una presència molt residual dels joves en els serveis educatius com l'Escola Oficial d'Idiomes, escoles de música, formació en el CEDES i el CDT, així com participació en tallers i activitats que generen altres col·lectius locals.

Respecte al comerç veuen com els establiments locals han millorat amb la variació dels seus productes arran de la COVID-19, però continua havent-hi una manca important de molts productes. No obstant, es tracta del segment de població on el consum en línia està més desenvolupat no sols com a consumidors sinó com a possibilitats d'emprenedoria, encara que hi ha moltes mancances per a ser competitiu en aquest àmbit. Per contra, es manté una forta consciència reivindicativa del comerç local i el consum de proximitat.

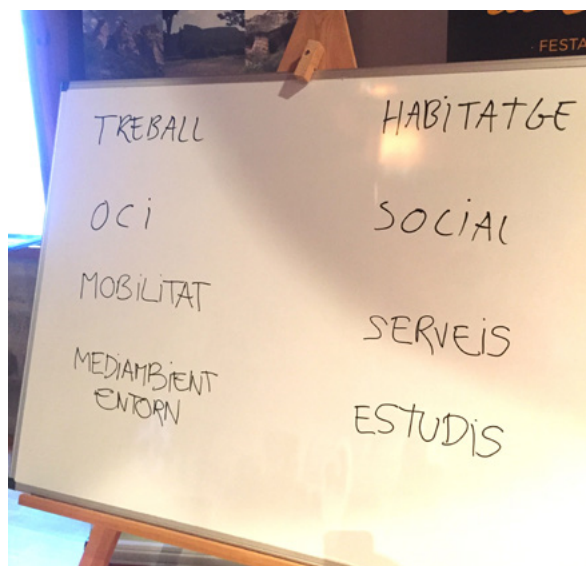
4.3.4. Medi ambient /entorn

Finalment, són conscients del gran valor que el medi natural ofereix al territori, tant com a recurs com per a la qualitat de vida i les opcions d'oci actiu. Coneixen, utilitzen i fomenten l'ús dels serveis de reciclatge i tenen iniciatives per tal de millorar les relacions de la comunitat amb la natura.

Per a concloure les dinàmiques es va voler anar més enllà i que concretaren els punts prioritaris o claus que necessiten per a viure en la comarca dels Ports.

Els tres grups van coincidir en prioritzar treball, habitatge i serveis. Destaca com a principal element positiu de viure en la comarca el sentiment de pertinença i identitat.

La identitat esdevé un factor clau a l'hora d'analitzar els processos, el lligam que els joves tenen amb la seua comunitat, amb el seu municipi, esdevé un dels principals elements que fa que en igualtat de condicions s'opte per un futur en els municipis, tal com es va veure en la dinàmica.

Pissarra amb temes centrals que afecten els joves.

Afortunadament, i com hem vist en el treball realitzat i que ja ha estat observat en altres anàlisis que s'estan portant a terme en altres zones rurals, el fet de tornar a viure al poble i establir en aquest el projecte de vida no està considerat com un fracàs per part dels joves ni de la resta de la comunitat, per la qual cosa ja no existeixen molts dels prejudicis i estereotips que durant anys han estat lligats al món rural; al contrari, ho consideren com un triomf professional el poder desenvolupar la seua activitat en el seu poble.

D'aquesta manera ens trobem amb la necessitat de donar resposta a tres necessitats claus:

- Treball, amb el suport al teixit empresarial i als emprenedors, difondre ofertes d'ocupació, fomentar la formació per a millorar l'ocupabilitat dels treballadors i fer més competitives les empreses, crear sinergies entre les entitats que treballen en el territori tant públiques com privades i generar dinamisme econòmic aprofitant els recursos disponibles en el territori.
- Habitatge, incrementar el parc públic d'habitatges disponibles a través de la rehabilitació d'edificis en desús per a la venda o lloguer, mantenir el paisatge urbà dels nostres pobles com un recurs identitari valuós d'aquests. En aquesta línia, les ajudes al lloguer i a la rehabilitació de les vivendes habituals són una de les principals mesures per a fer front a aquest problema.
- Serveis, cada dia ens trobem amb un major nombre de serveis en els nostres pobles adreçats a tots els segments de la població: xiquets, joves, tercera edat..., alguns d'àmbit local i altres comarcals. Es tracta de continuar treballant per a dotar la població de serveis bàsics adequats al territori, optimitzar els recursos disponibles i incentivar noves fórmules per a donar resposta a les necessitats detectades.

Finalment, no podem oblidar un dels elements claus, fer territoris actius amb activitats que donen

resposta a les necessitats dels joves i canalitzar les seues inquietuds a través dels mecanismes de participació adequats per a planificar accions reals i efectives que consoliden població en els nostres pobles.

Imatges dels tallers realitzats a Forcall.

Problemes del mercat d'habitatge rural

5.1. El factor de l'habitatge

Marta Urban

Tècnica de la Xarxa Experta. Grup d'Acció Local Maestrat-Plana Alta

Segons l'últim informe del Comitè Econòmic i Social de 2021, el medi rural comprèn el 85 % del territori i entorn del 20 % de la població, i alberga pràcticament tot el patrimoni ambiental i una part significativa de l'històric i cultural del nostre país. Això vol dir que una important extensió de territori acull una petita part de la població nacional.

La despoblació és un fenomen demogràfic i territorial que consisteix en la disminució del nombre d'habitants d'un territori o nucli amb relació a un període previ (Pinilla i Sáez 2017). La despoblació dels municipis rurals no té una única causa, sinó que és el producte de multitud de factors (accés a serveis bàsics sanitaris, educatius, de transport públic, així com xarxes de comunicació terrestres com a digitals, oferta laboral limitada, estructura demogràfica envellida i masculinitzada, entre d'altres) combinats al llarg del temps i acompanyats de polítiques públiques que a poc a poc han fomentat, i encara fomenten, la despoblació dels municipis rurals del territori espanyol.

El territori del Grup d'Acció Local (GAL) Maestrat-Plana Alta Leader 1420, en el qual se centra el procés de participació que s'exposa, està format per 24 municipis, tots situats a la província de Castelló. Aquest territori integra municipis de dues comarques com són el Baix Maestrat i la Plana Alta, encara que també s'inclou el municipi de Tírig, que forma part de la comarca de l'Alt Maestrat. El GAL Maestrat-Plana Alta Leader 1420 abasta una superfície total de 1.476,1 km², la qual cosa suposa el 22,3 % del territori de la província de Castelló. En el mapa s'observa que el territori manté una continuïtat geogràfica. Es tracta d'un territori format per municipis d'interior caracteritzats per la proximitat a la costa, la qual cosa presenta avantatges i inconvenients. Un dels principals inconvenients és que la població més jove emi-

Figura 11: Territori del Grup d'Acció Local Maestrat-Plana Alta Leader 1420 (Castelló). Font: Estratègia de desenvolupament local participatiu del GAL Maestrat-Plana Alta Leader 1420.

gra a les zones de litoral pròximes, econòmicament més dinàmiques, amb la finalitat d'optar a una millor oferta laboral (GAL Maestrat Plana Alta, 2016).

El territori del GAL és un territori rural afectat per la despoblació, especialment en els municipis més petits. La proximitat a la costa i unes bones xarxes de comunicació han provocat que la pèrdua de població haja sigut una mica més lenta i reduïda que en altres zones d'interior i amb carreteres més deficientes. Quan s'analitza l'evolució de la població aquest fet es fa palès, tot i que es manté l'esperança d'una possible aturada del fenomen lligada a la pandèmia de la COVID-19.

Tal com s'ha indicat, fins fa poc, els estudis dels factors que influeixen en la despoblació no s'havien fixat en el factor de l'habitatge. La falta de serveis bàsics —educació, sanitat, serveis socials, accessos, transport, etc.— havia ocupat les principals anàlisis. A

poc a poc s'ha observat que la falta de disponibilitat d'habitatge de qualitat i adequat a les exigències de la població actual, per a lloguer o per a venda, és un factor més que influeix en la despoblació de molts municipis, especialment dels més petits.

Una anàlisi breu del cadastre d'immobles urbans permet afirmar que al territori del GAL hi ha immobles i, de fet, la xifra d'aquests supera amb escreix el valor de població total. Un elevat percentatge d'aquests immobles es va construir abans de 1950. Aquest fet, combinat amb la important pèrdua poblacional que s'ha produït des del segle passat, ens permet suposar que molts d'aquests immobles es troben en un estat deficient.

La despoblació dels municipis rurals ha generat que en aquests municipis hi haja, en general, més immobles que habitants però, en moltes ocasions, no compten amb les prestacions òptimes: un gran nombre d'habitatges estan abandonats o no s'han mantingut degudament. Així, a l'hora d'emprendre, la cerca d'una nova llar en un poble és una tasca que en moltes ocasions es complica. A l'escassa oferta del mercat immobiliari en molts municipis rurals s'uneix el fet que els mètodes de cerca de les ciutats no són molt pràctics als pobles. Les plataformes digitals no són el mitjà més utilitzat pels possibles venedors o arrendadors de les zones rurals, i és més efectiu recórrer al mètode típic de boca a boca. Aquest mètode dificulta la tasca de buscar habitatge a les persones que sense ser del poble vulguen anar a viure-hi.

L'any 2021, GAL Maestrat-Plana Alta Leader 1420 i la Universitat Jaume I van plantejar l'elaboració d'un treball d'aproximació qualitativa a la problemàtica de l'habitatge al territori del Grup titulat «Actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge». Atesa la limitació pressupostària, es van seleccionar dos municipis dels vint-i-quatre que el conformen. Per a la selecció, es van tenir en compte característiques com ara la grandària, el nombre d'habitants o la proximitat a Castelló. Es van seleccionar els muni-

cipis de Canet lo Roig i Cabanes. El primer d'aquests és un municipi petit per nombre d'habitants (687, segons dades de l'INE de 2021) i allunyat de Castelló; el segon, Cabanes, posseeix un territori extens amb dos nuclis de població diferenciats, una població de 3.027 habitants (INE, 2021) i es troba a pocs quilòmetres de Castelló de la Plana.

Amb aquest treball es busca indagar els factors que puguen condicionar la disponibilitat d'habitatge al territori, com ara un parc d'habitatges envellit, una important desconfiança de la població local a l'hora de llogar el seu habitatge a persones desconegudes, o l'afecte que poden sentir pels habitatges familiars a l'hora de posar-los en venda, entre d'altres.

Un mercat immobiliari poc actiu, especialment en el cas dels lloguers, afecta negativament la lluita contra la despoblació. No hi ha habitatge per a oferir a nous pobladors, tampoc hi ha habitatge adequat perquè els joves que viuen als pobles puguen independitzar-se, la qual cosa, a vegades, els porta a mudar-se a capitals de comarca o a grans ciutats més allunyades. També s'hi veu afectat el paisatge, en la mesura que l'abandonament o descurança dels habitatges familiars degrada l'estètica local.

Bibliografia

CES. 2021. *Informe: Un Medio Rural Vivo y Sostenible*. Madrid.

GAL Maestrat Plana Alta. 2016. *Estrategia de Desarrollo Local Participativo del GAL Maestrat Plana Alta Leader*. Disponible en: <https://galmaestratplanalta.com/wp-content/uploads/2018/05/EDLP-MAESTRAT-PLANA-ALTA-LEADER.pdf>

Pinilla, Vicente i Luis Antonio Sáez. 2017. La despoblación rural en España: Génesis de un problema y políticas innovadoras. *Informes CEDDAR*, 2.

5.2. Dinàmiques per al diagnòstic dels problemes del mercat de l'habitatge a Cabanes

Pau Ginés

Expert en dinamització participativa i arquitecte

5.2.1. Introducció

El procés participatiu dut a terme entorn de les «Actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge» al poble de Cabanes, proposat com una primera aproximació a la problemàtica de l'habitatge, s'ha dut a terme entre els mesos d'octubre i desembre del 2021, i ha recopilat la visió de ciutadania en general, comptant també amb agents públics, a través d'un qüestionari, entrevistes telefòniques i una dinàmica participativa.

Les eines participatives han sigut desenvolupades i monitorades per l'equip tècnic Sostre, que ha constituït un enllaç entre els diferents agents i entitats implicats, i que ha actuat com a dinamitzador i catalitzador de les sinergies generades.

S'ha estructurat el present capítol en tres apartats. Com a inici es descriu la metodologia emprada en la participació així com els objectius del procés. En segon lloc, es recullen els resultats de les eines participatives i, com a conclusió, es valora la par-

ticipació en el procés participatiu i s'analitzen les problemàtiques relacionades amb la disponibilitat d'habitatge i les propostes sorgides des de la perspectiva de la participació.

El procés participatiu ha sigut dissenyat i implementat per l'equip Sostre Arquitectura i Cooperació, amb el seguiment de l'equip conformat per la Xarxa Experta de la Universitat Jaume I.

5.2.2. Metodologia

▪ Objectius

El problema de l'habitatge s'ha desvetllat com a factor de despoblació rural. Lluny del que fins fa poc es creia, els municipis rurals no disposen d'estoc suficient d'habitatge assequible i en condicions que pugui fer viable projectes de vida en les seues fases inicials.

Així, com a objectius específics es marquen els següents: identificar i analitzar els factors socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge en l'àmbit rural i proposar línies d'actuació per a estimular el mercat d'habitatge en l'àmbit rural.

Plaça a Cabanes.

El projecte participatiu s'ha fonamentat en la creació d'espais de trobada i de reflexió per a promoure un diàleg lliure, inclusiu i transparent entre els distints agents, acompanyats per la comunitat universitària.

S'ha treballat un enfocament metodològic inclusiu que ha tractat d'implicar la població en la seua diversitat, treballant de la mà dels agents públics locals per a arribar als col·lectius menys accessibles, integrant la pluralitat de visions i interessos que hi conviuen. A través dels tallers i tenint present l'ús del llenguatge inclusiu, s'ha integrat de manera transversal la perspectiva de gènere.

Amb aquestes premisses, s'han proposat dinàmiques dirigides a la població del municipi de Cabanes que en principi estaven estructurades en dos tallers participatius, el primer dels quals havia de servir com a presentació del projecte i diagnòstic participat de les actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge, per a buscar les percepcions

directes de la ciutadania sense la mediació dels experts. Donada la nul·la assistència enregistrada al primer taller, el projecte s'ha reconduït a través d'un qüestionari difós per l'Ajuntament de Cabanes i s'ha planificat un segon taller. Finalment, per motius externs a l'equip dinamitzador, s'ha consensuat amb tot l'equip coordinador la cancel·lació de la segona dinàmica i s'han dut a terme entrevistes telefòniques a agents clau.

Cal afegir que el procés participatiu ha tingut un caràcter prospectiu, a manera de projecte pilot, concentrat en un espai limitat de temps i amb un abast limitat pel que fa als agents participants i els resultats.

▪ Fases del projecte

El projecte s'ha estructurat en tres fases consecutives: una fase prèvia de preparació i contextualització del procés participatiu i coordinació de grup de treball, una següent fase de diagnòstic participat i elaboració/formulació de propostes i, finalment, una presentació dels resultats.

Aquestes fases han constituït la base d'un procés flexible, emmarcat en un teixit viu i dinàmic, i amb capacitat d'adaptar-se a les eventualitats sorgides en la seua implementació.

En el transcurs de cada etapa, i globalment durant el projecte, s'han adoptat enfocaments transversals per a la integració de la perspectiva de gènere en tot el procés, en la informació de les persones participants dins de cada activitat, en la comunicació i la difusió de tot l'esdeveniment i en l'establiment d'un diàleg constant amb l'equip coordinador, la xarxa experta i els agents públics.

• Fase 1: Preparació, contextualització del procés participatiu i contactes preliminars

Prèviament a la fase purament participativa, l'equip de treball de la Xarxa Experta de la Jaume I ha efectuat un estudi del territori basat en la recopilació

d'informació documental de l'entorn i estudi de les bases de dades existents amb la finalitat d'elaborar un diagnòstic tècnic preliminar.

Paral·lelament s'han dut a terme reunions de coordinació entre els membres de l'equip amb els agents locals per tal de preparar la fase participativa. En aquest punt s'han identificat els perfils d'interès per al procés participatiu i s'han creat les estructures de les dinàmiques participatives. Així mateix, s'han detectat les temàtiques entorn de les problemàtiques de l'habitatge al poble de Cabanes.

· Fase 2: Diagnòstic participatiu i propostes

Aquesta fase, que s'ha anat adaptant a les distintes eventualitats sorgides durant el projecte, es concreta en uns tallers participatius presencials per a detectar les problemàtiques associades a l'habi-

Local de l'Ajuntament de Cabanes on s'ha convocat el taller de diagnòstic participatiu.

tatge en el poble de Cabanes, un qüestionari en línia i unes entrevistes telefòniques a agents clau.

Les eines participatives han estat dissenyades i dinamitzades per l'equip tècnic i la difusió de les convocatòries i el contacte amb els agents clau ha quedat a càrrec de l'agent local d'enllaç al municipi.

· Fase 3. Elaboració de l'informe

Com a conclusió, s'ha aportat un informe amb la descripció del procés participatiu i els seus resultats.

· Eines participatives

· Tallers participatius

Els tallers de treball constitueixen els pilars principals en els quals es fonamenten els processos participatius, perquè suposen el marc ideal de transmissió d'informació, debat i consens de la ciutadania, amb la participació de l'equip tècnic com a dinamitzador i catalitzador de l'energia participativa.

S'han dissenyat dos tallers, un per a fer la presentació del projecte i el diagnòstic participatiu de les problemàtiques referents a la disponibilitat d'habitatge i un segon taller per a debatre propostes i línies d'actuació per a millorar la disponibilitat d'habitatge.

A través dels canals de l'Ajuntament de Cabanes s'ha convocat la ciutadania per a fer un primer taller el dimecres 29 d'octubre a les 18:30 h en un local de l'Ajuntament de Cabanes, equipat amb cadires i taules per al treball en grup. L'horari i el dia s'han pensat per tal de possibilitar la conciliació de les persones que treballen, però malauradament no hi ha hagut cap assistent.

S'ha fet un intent de convocar un segon taller, però per causa de la indisposició de l'agent d'enllaç de l'Ajuntament de Cabanes, aquest no s'ha pogut dur a terme.

Finalment, donades les dificultats trobades per a fer una nova convocatòria i per qüestions externes a l'equip dinamitzador, s'ha decidit de manera consensuada amb tot l'equip de coordinació, reelaborar la metodologia del procés participatiu i eliminar el segon taller.

· *Qüestionari*

S'ha dut a terme un qüestionari per a possibilitar la participació d'aquelles persones interessades en la disponibilitat d'habitatge i les problemàtiques relacionades, com a element complementari de la primera dinàmica dedicada al diagnòstic participat en la qual no hi hagué assistents. Aquest qüestionari s'ha transmés a través de les xarxes socials de l'Ajuntament de Cabanes, i ha sigut exclusivament en línia.

Les preguntes s'estructuren en tres apartats: en el primer es pregunta sobre l'estat del parc d'habitatges a Cabanes; el segon fa referència al lloguer d'habitatges, i el tercer i últim apartat es dedica a les qüestions relacionades amb la compravenda d'habitatges al municipi.

Els resultats del qüestionari s'han considerat com a complement del diagnòstic participat, encara que el seu abast no possibilita una anàlisi quantitativa d'aquestes dades. S'han recollit un total de 18 respostes als qüestionaris.

· *Entrevistes a agents clau*

A partir de la identificació i llistat dels agents proveït pels representants de l'Ajuntament de Cabanes, s'han realitzat entrevistes personals als representants i altres agents amb la finalitat d'obtenir una visió des dels distints sectors de la població sobre les problemàtiques associades a la disponibilitat d'habitatge.

En general, per a facilitar la logística i possibilitar la participació, les entrevistes s'han fet telefònicament

i s'han adaptat a la disponibilitat de les persones contactades.

Les entrevistes han servit per a presentar i explicar els objectius del projecte i comprovar la disponibilitat amb vista a futurs projectes relatius a l'habitatge.

· **Temàtiques identificades**

A partir del diagnòstic tècnic realitzat per l'equip de l'UJI i a través de les reunions prèvies de coordinació i preparació de les dinàmiques participatives, s'enuncien les següents temàtiques previstes per a tractar en les dinàmiques participatives:

- Reticències per part dels propietaris d'habitatge per a llogar i vendre.
- Disparitat entre els valors de venda i els valors de mercat real.
- Possibilitats i necessitats per a l'emancipació dels joves.
- Quina és la percepció d'existència d'infrahabitatge?
- Necessitat real d'habitatge – molts habitatges tenen altres usos com magatzem, aparcament...
- Quina és la percepció real de problema del desplaçament en relació a l'habitatge?

· **Agents participants**

A través de l'agent local s'han buscat perfils relacionats amb la disponibilitat i necessitat d'habitatge. Entre aquests podem detectar els demandants d'habitatge, els propietaris d'habitatge, els joves en situació d'emancipació, agents públics relacionats amb l'habitatge (polítics, tècnics municipals) i agents privats relacionats amb l'habitatge (corredors, immobiliàries, constructors).

- Comunicació

La comunicació i difusió del procés de participació ha estat a càrrec de l'Ajuntament de Cabanes, que ha fet la identificació dels perfils proposats

Cabanes.

per l'equip dinamitzador i els ha contactat personalment. S'han facilitat cartells per a difusió per xarxes socials i per tal de poder penjar-los en dependències municipals, i s'ha intentat arribar a la major part de la població de Cabanes, tant per mètodes en línia com per mètodes presencials o tradicionals.

5.2.3. Resultats de les eines participatives

- Dinàmica «Les problemàtiques associades a l'habitatge»

Data: 29 setembre 2021. 18:30 h

Durada: 1,5 h

Lloc: Saló de Cristall, c/ Fra Gabriel Ripollés, Cabanes

Assistents: cap assistent. Només es troba present l'equip dinamitzador i la representant de l'Ajuntament de Cabanes.

• Objectius i desenvolupament

El taller té com a objectiu reflexionar sobre les problemàtiques associades a l'habitatge. La convocatòria l'ha realitzada l'Ajuntament de Cabanes a través de les xarxes municipals (correus electrònics i grup de WhatsApp en el qual es troben 700 persones), mitjançant trucades telefòniques i personalment. I, encara que algunes persones havien manifestat intenció d'acudir, finalment no es va presentar ningú, per la qual cosa es reestructura el programa amb la finalitat d'obtenir una mica d'informació respecte a la qüestió estudiada amb una primera reunió amb la representant de l'Ajuntament de Cabanes i una passejada pel poble conjunta posterior.

• Resum

A partir de la conversa mantinguda amb la representant de l'Ajuntament de Cabanes es recullen les següents problemàtiques i reflexions.

Problemàtiques detectades i reflexions	
Parc d'habitatges	<p>La tipologia d'habitatge més abundant al poble és la de casa amb 3 o 4 dormitoris, que moltes vegades pertanyia a gent gran i queda disponible per defunció.</p> <p>Ni el centre històric, ni els seus habitatges, estan adaptats per als vehicles rodats. Aquest aspecte desincentiva l'interés de la gent per viure-hi.</p> <p>Molts habitatges no tenen les condicions d'habitabilitat demandades actualment.</p> <p>Existeixen dues urbanitzacions que en conjunt quasi presenten la mateixa superfície que el nucli de població</p>
Compra/Venda d'habitatges	<p>La tendència general de la gent de Cabanes és més a comprar que a llogar.</p> <p>Es venen parcel·les, a preus molt barats (en comparació amb anys arrere o preus de Castelló), donat que molta gent ven a preus reduïts perquè van quedar enxampats amb propietats devaluades després de la crisi.</p> <p>Oferta d'habitatges abundant, però en general de solars, cases en ruïnes i habitatges no acabats.</p>
Lloguer d'habitatges	<p>La gent que lloga solen ser més gent que ve a treballar al poble, moltes vegades en el polígon industrial. Aquesta gent treballa i dorm al poble, però no participa de la vida social de la població.</p> <p>El que es lloga a gent jove solen ser pisos, molts pertanyents a bancs, perquè la crisi va afectar molta gent que es va quedar amb propietats comprades per a invertir sense eixida. Es pot pagar entorn de 200 - 250 € de lloguer per un pis a Cabanes.</p>
Cases rurals	<p>Les cases rehabilitades al centre històric són majoritàriament per a turisme rural.</p>
Altres	<p>Cabanes no presenta la cohesió social i el sentit de pertinença presents en altres poblacions. L'ambient és més de ciutat, amb poca implicació dels seus habitants en les decisions que afecten la població. Aquesta tendència s'agreuja a poc a poc per la presència pròxima de Castelló, ja que la influència d'aquesta ciutat està desestructurant socialment Cabanes, amb la influència igualment de Marina d'Or.</p>

• Resum del qüestionari

A través de la convocatòria realitzada per l'Ajuntament de Cabanes s'han recaptat un total de 18 qüestionaris en línia amb respostes limitades.

Els resultats es presenten a continuació organitzats en tres blocs, un primer bloc sobre e l'estat del parc

d'habitatges, un segon bloc sobre les problemàtiques del lloguer a Cabanes i, finalment, un bloc amb les problemàtiques relacionades amb la compra-venda d'habitatges.

• *Estat del parc d'habitatges a Cabanes*

1. Consideres que l'estat dels habitatges en general és:

Pel que fa a l'estat dels habitatges, el 61,1 % considera que l'estat dels habitatges depèn de la localització dins de Cabanes, seguit per un 33,3 % que considera que estan en mal estat.

2. Consideres que hi ha suficient obra nova?

Les respostes assenyalen una igualtat entre la gent que considera que hi ha suficient obra nova (55,6 %) i la gent que considera que no (44,4 %).

3. Consideres que hi ha suficients solaris per a construir?

En general, es considera que hi ha suficients solaris disponibles per a construir (83,3 % de les respostes positives en aquest aspecte).

4. Consideres que hi ha habitatges que no reuneixen les condicions per viure-hi?

Un 61,1 % considera que n'hi ha molts, i un 27,8 % respon que sí, però en són pocs.

• *Lloguer d'habitatges a Cabanes*

1. Consideres que respecte al lloguer hi ha:

La major part dels participants, un 61,1 %, consideren que hi ha poca oferta de lloguer, un 22,2 % considera que hi ha suficient oferta de lloguer i només un 16,7 % considera que hi ha molta oferta de lloguer.

2. Consideres que el preu dels lloguers és...

Pel que fa al preu dels lloguers, un 61,1 % considera que els preus són normals, i un 22,2 % de gent que pensa que els preus són baixos. Un 11,1 % considera que els preus són molt alts i la resta que són alts.

3. Quines són les problemàtiques més importants per a una persona que busca un habitatge per llogar?

Un 38,9 % de les persones ha respost que els habitatges no s'adeqüen als requeriments actuals i en el mateix percentatge que els habitatges estan en males condicions. Un 16,7% considera que els preus del lloguer són massa alts i, en últim lloc, es considera que no hi ha habitatges de lloguer.

4. Quines són les problemàtiques més importants per a una persona propietària que vol llogar un habitatge?

El 55,6 % de les respostes corresponen a «Els llogaters no donen seguretat», mentre que un 38,9 % indica que «Cal fer una inversió molt gran per a adequar l'habitatge». En un percentatge molt inferior, s'assenyala que «Cal fer massa documents administratius i tècnics».

Cabanes.

Cabanes.

Cabanes.

5. Consideres que els allotjaments turístics (cases rurals, etc.) afecten l'oferta de lloguer?

La totalitat de les persones que han respost el qüestionari considera que els allotjaments turístics no afecten l'oferta de lloguer.

· *Compravenda d'habitatges a Cabanes*

1. Respecte a l'oferta de venda d'habitatges consideres que hi ha:

Respecte a la compravenda d'habitatges un 38,9 % considera que hi ha una oferta suficient de venda d'habitatge; un 33,3 % que hi ha poca oferta de venda d'habitatge i, finalment, un 27,8 % que hi ha molta oferta de venda d'habitatge.

2. Quines són les problemàtiques més importants a l'hora de comprar un habitatge?

El 50 % de les persones que han respost el qüestionari consideren que cal fer una inver-

sió molt gran per a adequar els habitatges; un 33,3 % responen que els habitatges estan en mal estat/no compleixen els requisits actuals, i un 11,1 % que el cost dels habitatges és massa alt. El percentatge restant dona com resposta que hi ha molt poca oferta.

3. Quines són les problemàtiques més importants que dificulten la venda d'habitatges?

El 44,4 % respon que els habitatges estan en mal estat, seguit per un 27,8 % que respon que els preus de venda són massa baixos i un 16,7 % que considera que no hi ha demanda per a comprar. Finalment, un 11,1 % respon que no hi ha necessitat de vendre.

▪ *Resum de les entrevistes als agents clau*

En total s'han realitzat cinc entrevistes a agents clau, entre els quals trobem els perfils de llogaters, constructors, agents immobiliaris, propietaris d'habitatges de lloguer i l'arquitecte de l'ajuntament.

A continuació, a manera de resum es recullen en una taula les problemàtiques detectades i reflexions referents a l'estat del parc d'habitatges, la compravenda d'habitatges, el lloguer, les cases rurals i altres aspectes. S'indica al costat dret qui ha fet esment de la problemàtica o reflexió.

Les sigles en la taula corresponen a (P) Propietària, (AI) Agent immobiliari, (L) Llogatera, (C) Constructor i (A) Arquitecte municipal.

Problemàtiques detectades i reflexions		Esmenat per				
		AI	L	C	A	
Estat del parc d'habitatges	Hi ha edificis amb habitatges en mans dels bancs que han sofert actes de vandalisme i els bancs, per la seua inoperància sobre aquest punt, impedeixen que altres propietaris puguin vendre o actuar sobre els seus habitatges.	x	x			
	Hi ha molt d'habitatge envellit al nucli antic de Cabanes que necessita reforma.		x		x	x
	Al nucli antic l'habitatge és principalment habitatge unifamiliar, tant al nucli antic com a la nova zona urbanitzable que està destinada a habitatges en filera.					x
	L'estat del parc d'habitatges és acceptable en general, encara que no s'han tramitat pràcticament cap IEE.CV i hi ha molt d'edifici amb més de 50 anys.					x
	Les tipologies que predominen al poble (cases de poble i cases en filera) no es troben a Castelló.		x			
	Les dimensions de les cases del nucli antic són suficientment amples per complir les normatives d'habitabilitat.					x
	Al nucli antic hi ha pocs solars, ja que el 98 % del sòl està construït. No és el cas dels dos sectors amb sol urbà que encara tenen ocupacions molt baixes i, per tant, disposen de molts solars amb condicions per a construir-hi.					x
	No es tenen dades d'infrahabitatge a l'ajuntament. En tot cas, hi ha pocs informes d'habitabilitat que siguin desfavorables.					x

Compravenda d'habitatges	Hi ha habitatges nous que estan en mans dels bancs.	x				
	Hi ha habitatges a la venda amb preus baixos que són propietat dels bancs, però no tenen els serveis bàsics, no estan donats d'alta i necessiten una reforma dels elements comunitaris.		x			
	Hi ha molt de solar per vendre, però com que cal finançament, no tenen massa eixida al mercat.		x			
	La venda d'habitatges sol ser de segona mà, no hi ha obra nova.		x		x	x
	Hi ha moltes cases a la venda, moltes d'aquestes heretades, però que necessiten treballs de millora.	x	x			
	Les cases en venda solen ser grans i necessiten reformes integrals prou costoses.	x	x		x	
	Hi ha suficient oferta de compravenda d'habitatges.		x			
	Hi ha un desfasament entre els preus de venda i els preus que la gent està disposada a pagar. La gent considera que al ser poble els preus haurien de ser més baixos.		x	x		
	Els compradors opten per cases noves en filera, ja que tenen el mateix preu que rehabilitar una casa de segona mà.	x				
	Les vendes costen molt de traure, són cases que s'han de reformar.		x			
Lloguer d'habitatges	No sol haver-hi lloguers amb opció a compra.			x		
	Els lloguers que es troben solen ser en edificis plurifamiliars (pisos), no es troben lloguers de cases de poble.			x		
	Hi ha habitatges que es podrien llogar, però els propietaris, per por a impagaments o que es deteriore l'immoble, no els posen al mercat. Consideren que llogar és un risc massa gran.		x		x	
	Hi ha poca oferta d'habitatges de lloguer en relació amb la demanda existent.	x	x	x	x	
	En general, hi ha suficient oferta de lloguer i poca demanda de lloguer: aquesta demanda en general prové d'estrangers que venen al poble a treballar.					x
	Les inversions en habitatges per a lloguer no ixen a compte per als propietaris.	x				
	Els sol·licitants d'habitatge de lloguer solen ser gent jove amb baix poder adquisitiu.	x	x		x	
Preus de lloguer baixos en comparació amb Castelló, però similars als de la comarca.	x	x				

Cases rurals	L'allotjament turístic no influeix en el mercat de compravenda i es concentra en el nucli antic.	x	x			x
Altres	Normalment, la gent jove del poble disposa de cases dels pares o familiars per a emancipar-se, però no disposen de finançament per a la seua adequació o rehabilitació.				x	
	Les operacions de compravenda se solen realitzar a través d'immobiliàries.	x				
	Hi ha una manca de treballadors de la construcció. La gent que treballava al sector es va col·locar en altres feines i els joves no s'han incorporat al sector.				x	

5.2.4. Conclusions

• Valoració de la participació

Aquest procés, adaptat a les circumstàncies concretes durant el període que s'ha dut a terme, ha aconseguit parcialment els objectius que s'havien marcat inicialment.

Si bé es considerava fonamental afavorir la trobada i el debat de veïns i veïnes amb la comunitat universitària a través de tallers participatius, que constitueixen un marc ideal de transmissió d'informació, debat i consens de la ciutadania, la manca d'assistents al taller dissenyat i la impossibilitat de fer una segona convocatòria han obligat a fer un redisseny de la metodologia emprada.

Així, ha estat necessari crear noves eines per tal de reconduir la participació, com el qüestionari difós per les xarxes socials municipals, que ha implicat un nombre significat de persones, possibilitant la transmissió d'informació de manera oberta i transparent per part de la ciutadania.

Durant tot el procés participatiu s'ha treballat per garantir la participació plural, diversa i inclusiva, donant veu també als grups que habitualment no tenen veu o estan infrarepresentats en els processos de participació ciutadana. Amb les entrevistes personals s'han volgut abastar els diferents perfils detectats, s'ha donat veu als diferents sectors i s'ha

sensibilitzat la ciutadania en la filosofia de la participació activa en els assumptes públics.

A través de la participació s'ha produït un intercanvi de coneixements entre la comunitat local i la comunitat universitària, amb la qual cosa s'ha afavorit la generació de noves dinàmiques i l'obertura de nous canals de comunicació.

La continuïtat de la participació dels agents locals més enllà d'aquest procés s'ha afavorit en la mesura que ha sigut possible, i s'ha reforçat la xarxa ciutadana i la base comunitària existent mitjançant les accions participatives dutes a terme. Per a la comunitat universitària s'ha evidenciat la importància de treballar amb el territori i la ciutadania, i s'ha treballat en la creació de factors que propicien un canvi en l'actitud de la població al voltant dels discursos dominants sobre la disponibilitat de l'habitatge.

Com a punt final s'ha d'afegir que seria positiu complementar aquest projecte amb un taller que possibilitara el debat obert entre la ciutadania i la comunitat universitària per a abordar les propostes de línies d'actuació per a estimular el mercat d'habitatge a Cabanes.

- Actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge

Cabanes disposa de dos nuclis de població: el principal i fundacional de la població està situat al pla de Cabanes, i n'hi ha un altre nucli a la ribera de Cabanes, també conegut com Marina d'Or, de caràcter turístic i allunyat físicament del primer. S'ha d'esmentar, igualment, que Cabanes se situa a una distància curta de Castelló, la qual cosa atrau sectors de població que estan desvinculats laboralment i socialment del poble, i que fa que actue com a població-dormitori de la ciutat. Encara que el projecte s'ha centrat en el nucli antic de Cabanes, aquests factors determinen unes característiques pròpies i diferenciades d'altres municipis rurals que trobem a les comarques interiors de Castelló pel que fa a la disponibilitat d'habitatge.

El següent apartat reprén els objectius específics del projecte d'identificar i analitzar els factors socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge en l'àmbit rural:

Cabanes.

- Diagnòstic participat

El diagnòstic participat ens permet identificar els factors que condicionen la disponibilitat d'habitatge en l'àmbit rural i analitzar les seues causes des del punt de vista de la ciutadania.

A continuació, s'analitzen i se sintetitzen les problemàtiques detectades i reflexions recollides amb les eines participatives.

En primer lloc, pel que fa al parc d'habitatges de Cabanes, tant en el qüestionari com en les entrevistes es mostra la percepció que hi ha nombrosos edificis en mal estat, majoritàriament al nucli històric. Així, molts habitatges manquen de les condicions d'habitabilitat demandades actualment, encara que s'ha de puntualitzar que, segons el tècnic de l'Ajuntament, no es té constància de l'existència d'infrabitatge.

Per altra banda, hi ha suficients solars per a construir, la major part en amplis sectors urbanitzats fora del nucli antic, però hi ha poca o nul·la obra nova. De fet, d'ençà de la crisi de la construcció, encara queden habitatges que no han estat ocupats, molts d'ells en mans dels bancs, als quals és difícil donar-los eixida al mercat de compravenda o lloguer perquè encara que tenen preus prou baixos, no compten amb els serveis bàsics i han sofert actes de vandalisme.

Sembla, per tant, lògic, que la major part de les operacions de compravenda són d'habitatges de segona mà. Segons l'opinió expressada a través de les eines participatives, en general aquestes són cases velles de grans dimensions, que en molts casos es posen a la venda per decés dels propietaris. Aquestes necessiten rehabilitacions integrals que comporten despeses importants i, sumant el cost de venda i de rehabilitació, el seu preu final s'equipara pràcticament a una obra nova.

Segons algunes fonts, malgrat que no hi ha manca d'oferta de compravenda d'habitatges, hi ha un desfasament important entre el preu de venda i el preu

que els compradors estan disposats a pagar. Hi ha la percepció que la gent considera que al poble els preus haurien de ser més baixos.

Per altra banda, dins de les problemàtiques associades al lloguer d'habitatges, hi ha un consens general que manca oferta d'habitatge de lloguer respecte a la demanda existent, encara que hi ha desacords en aquest punt: l'arquitecte municipal, per exemple, considera que hi ha suficient oferta i poca demanda.

En general, els demandants de lloguer són joves amb baix poder adquisitiu, als quals la manca de finançament i les condicions d'inestabilitat econòmica i laboral els impedeixen comprar o construir una casa nova. També s'afegeixen els joves que disposen d'una casa dels pares o de familiars però no disposen de finançament per a la seua adequació. En aquest punt tampoc existeix un consens general, ja que també l'arquitecte municipal considera que els principals demandants d'habitatge de lloguer són migrants que van al poble a treballar.

Per altra banda, segons les opinions recollides, es considera que fer inversions per a reformar cases per a lloguer no ix a compte. Així, l'oferta en el mercat de lloguer es compon principalment de pisos en edificis plurifamiliars (es pot suposar que de construcció més recent), de dimensions ajustades i condicions d'habitabilitat adequades. En general, es considera que el preu dels lloguers no és alt. S'ha esmentat en diversos casos que molts propietaris que disposen de pisos en condicions per a llogar, no els posen al mercat per por a impagaments o que es deteriore l'immoble. Finalment, com a exemple de manca de facilitats per al lloguer d'habitatges, es pot afegir que, segons la percepció de la llogatera entrevistada, no existeixen lloguers amb opció de compra.

Pel que fa a la influència de l'allotjament turístic en la disponibilitat d'habitatge al poble de Cabanes, s'assenyala unànimement que aquesta és negligible. Les cases rurals existents i en projecte es concen-

tren al nucli històric, on hi ha moltes cases buides per reformar. Aquesta zona, a més, té l'inconvenient que, tant les cases com els carrers, no permeten una accessibilitat idònia per als vehicles rodats. Segons algunes fonts l'accés amb vehicle privat, i la possibilitat d'aparcar en garatge o a la porta, són molt valorats per la ciutadania en general.

Finalment, s'ha d'esmentar que segons el constructor entrevistat hi ha una manca de treballadors de la construcció, pel fet que la gent que treballava al sector després de la crisi immobiliària es va col·locar en altres feines i pocs joves s'han incorporat al sector. Aquest fet condueix a un augment general dels costos de la construcció, fet que s'afegeix també com a factor que dificulta l'accessibilitat i disponibilitat d'habitatge.

Cabanes.

5.3. Dinàmiques per al diagnòstic dels problemes del mercat de l'habitatge a Canet lo Roig

Pau Ginés

Expert en dinamització participativa i arquitecte

5.3.1. Introducció

El procés participatiu dut a terme entorn de les «Actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge» al poble de Canet lo Roig, proposat com una primera aproximació a la problemàtica de l'habitatge, s'ha dut a terme al mes d'octubre del 2021 i ha recopilat la visió de ciutadania en general, comptant també amb agents públics, a través de dues dinàmiques participatives.

Les eines participatives han sigut desenvolupades i monitorades per l'equip tècnic, que ha constituït un enllaç entre els diferents agents i entitats implicats, que ha actuat com a dinamitzador i catalitzador de les sinergies generades.

El present capítol s'estructura en tres apartats. Primerament, s'inicia el document amb la metodologia emprada en la participació. En segon lloc es recullen els resultats dels tallers de participació i, com a conclusió, es valora la participació en el present procés i s'analitzen les problemàtiques relacionades

amb la disponibilitat d'habitatge i les propostes sorgides des de la perspectiva de la participació.

El present procés participatiu ha sigut dissenyat i implementat per l'equip Sostre Arquitectura i Cooperació, amb el seguiment de l'equip conformat per la Xarxa Experta de la Universitat Jaume I.

5.3.2. Metodologia

- Objectius

El problema de l'habitatge s'ha desvetllat com a factor de despoblació rural. Lluny del que fins fa poc es creia, els municipis rurals no disposen d'estoc suficient d'habitatge assequible i en condicions, que pugui fer viable projectes de vida en les seues fases inicials.

Així, com a objectius específics es marquen els següents: identificar i analitzar els factors socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge en l'àmbit rural i proposar línies d'actuació per a estimular el mercat d'habitatge en l'àmbit rural.

El projecte participatiu s'ha fonamentat en la creació d'espais de trobada i de reflexió per a promoure un diàleg lliure, inclusiu i transparent entre els distints agents, acompanyats per la comunitat universitària.

S'ha treballat un enfocament metodològic inclusiu que ha tractat d'implicar la població en la seua diversitat, treballant de la mà dels agents públics locals per a arribar als col·lectius menys accessibles, integrant la pluralitat de visions i interessos que hi conviuen. A través dels tallers i tenint present l'ús del llenguatge inclusiu, s'ha integrat de manera transversal la perspectiva de gènere.

Amb aquestes premisses, s'han proposat dinàmiques dirigides a la població del municipi de Canet lo Roig estructurades en dos tallers participatius, el primer dels quals ha servit com a presentació del projecte i diagnòstic participat de les actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge, per a buscar les percepcions directes de la ciutadania sense la mediació dels experts. La segona sessió ha tractat de trobar línies de treball o accions que afavorisquen o estimulen el mercat d'habitatge en la població, a partir d'una reflexió compartida entre la ciutadania i els experts.

Cal afegir que les dinàmiques han tingut un caràcter prospectiu, a manera de projecte pilot, concentrades en un espai limitat de temps i amb un abast limitat pel que fa als agents participants i els resultats.

• Fases del projecte

El projecte s'ha estructurat en tres fases consecutives: una fase prèvia de preparació i contextualització del procés participatiu i coordinació de grup de treball, una següent fase de diagnòstic participat i elaboració/formulació de propostes i, finalment, una presentació dels resultats.

Fase 1: Preparació, contextualització del procés participatiu i contactes preliminars

Prèviament a la fase purament participativa, l'equip de treball de la Xarxa Experta de la Jaume I ha efectuat un estudi del territori basat en la recopilació d'informació documental de l'entorn i estudi de les bases de dades existents amb la finalitat d'elaborar un diagnòstic tècnic preliminar.

Paral·lelament, s'han dut a terme reunions de coordinació entre els membres de l'equip amb els agents locals, per tal de preparar la fase participativa. En aquest punt s'han identificat els perfils d'interès per al procés participatiu i s'han creat les estructures de les dinàmiques participatives. Així mateix, s'han detectat les temàtiques entorn de les problemàtiques de l'habitatge al poble de Canet lo Roig.

• Fase 2: Diagnòstic participatiu i propostes

Aquesta fase es concreta en dos tallers participatius presencials: un primer per a detectar les problemàtiques associades a l'habitatge en el poble de Canet lo Roig, i un segon taller de formulació de propostes de línies d'actuació per a estimular el mercat d'habitatge en l'àmbit rural. Les dinàmiques han estat dissenyades i dinamitzades per l'equip tècnic, i la difusió de les convocatòries ha quedat a càrrec de l'agent local d'enllaç al municipi.

• Fase 3. Elaboració de l'informe

El procés participatiu i els seus resultats s'han recollit en un informe posterior.

• Tallers participatius

Els tallers de treball constitueixen els pilars principals en els quals es fonamenten els processos participatius, perquè suposen el marc ideal de transmissió d'informació, debat i consens de la ciutadania, amb la participació de l'equip tècnic com a dinamitzador i catalitzador de l'energia participativa.

Primer taller a Canet lo Roig.

Els tallers s'han realitzat en un local de l'Ajuntament de Canet lo Roig, equipat amb mobiliari i un equip de projecció. Amb la finalitat de facilitar la conciliació, i atenent als distints perfils detectats, s'ha convocat un primer taller el divendres 1 d'octubre a les 18:30 h i un altre el dijous 14 d'octubre a les 18.30 h, amb una durada d'aproximadament de dues hores cadascun. La seua convocatòria ha estat pública i oberta a tot l'espectre d'associacions i persones a través dels canals de difusió facilitats per l'agent local d'enllaç. Atés que durades superiors a dues hores suposen un gran esforç per a les persones participants, s'ha adoptat un format de taller que combina la transmissió d'informació per part de l'equip tècnic amb el debat grupal i les taules de treball amb la finalitat d'optimitzar al màxim el temps disponible sense que això supose una sobrecàrrega per a les persones assistents.

El primer taller s'ha estructurat de la següent manera:

- Presentació del projecte i procés participatiu.
- Presentació de la jornada i els seus objectius.
- Presentació de les persones assistents i comentaris particulars.
- Divisió de les persones assistents en grups heterogenis i formació de taules de treball entorn de les actituds que condicionen la disponibilitat d'habitatge en Canet lo Roig.
- Resultats de les taules i debat obert.

El segon i últim taller s'ha estructurat de manera similar:

- Presentació de la jornada i els seus objectius.
- Exposició de les dades referents a l'habitatge en Canet lo Roig per membres de la comunitat universitària.
- Resum de les problemàtiques identificades en el primer taller.
- Presentació de participants i comentaris particulars.
- Debat obert sobre les propostes per a estimular el mercat de l'habitatge en Canet lo Roig.

En els tallers s'han utilitzat suports visuals com ara projeccions de presentacions per a informar i discutir.

• Temàtiques identificades

A partir del diagnòstic tècnic realitzat per l'equip de l'UJI i a través de les reunions prèvies de coordinació i preparació de les dinàmiques participatives, s'enuncien les següents temàtiques a tractar en les dinàmiques participatives:

- Reticències per part dels propietaris d'habitatge per a llogar i vendre.
- Disparitat entre els valors de venda i els valors de mercat real.

- Possibilitats i necessitats per a l'emancipació dels joves.
- Quina és la percepció d'existència d'infrahabitatge?
- Necessitat real d'habitatge – molts habitatges tenen altres usos com magatzem, aparcament...
- Quina és la percepció real de problema del desplaçament en relació a l'habitatge?

• Agents participants

A través de l'agent local, s'han buscat perfils relacionats amb la disponibilitat i necessitat d'habitatge. Entre aquests podem detectar els demandants d'habitatge, els propietaris d'habitatge, els joves en situació d'emancipació, agents públics relacionats amb l'habitatge (polítics, tècnics municipals) i agents privats relacionats amb l'habitatge (corredors, immobiliàries, constructors).

• Comunicació

La comunicació i difusió del procés de participació ha estat a càrrec de l'Ajuntament de Canet lo Roig a través de l'agent de desenvolupament local (ADL), que ha fet la identificació dels perfils proposats per l'equip dinamitzador i els ha contactat personalment. S'han facilitat cartells per a difusió per xarxes socials i per a penjar-los en dependències municipals per a intentar arribar a la major part de la població de Canet lo Roig tant per mètodes en línia com per mètodes presencials o tradicionals.

5.3.3. Resum de les dinàmiques

• Dinàmica «Les problemàtiques associades a l'habitatge»

Data: 1 octubre 2021. 18:30 h

Durada: 1,5 h

Lloc: Llar del Jubilat, Plaça d'Espanya 1, Canet lo Roig

Assistents: 10 persones (7 dones i 3 homes)

• Objectius i desenvolupament

El taller té com a objectiu reflexionar sobre les problemàtiques associades a l'habitatge. El taller es desenvolupa en tres fases: una primera fase d'informació per part de l'equip dinamitzador on es presenta el projecte i les temàtiques detectades al diagnòstic tècnic previ; la segona fase de presentacions dels assistents i, per últim, la fase de discussió i debat, amb taules de treball i posada en comú de les problemàtiques detectades.

Les taules de treball s'organitzen de manera que els distints perfils detectats hi estiguen presents i es dinamitzen per l'equip tècnic que pren nota del que s'hi diu. Per a finalitzar, s'enceta un debat obert per a compartir les reflexions de les diferents taules.

Taller a Canet lo Roig

• *Taula 1*

Problemàtiques detectades en la taula 1 referents a:

Parc d'habitatges

- Els habitatges tenen preus assequibles per a la compra, però la majoria es troben en mal estat.
- El parc d'habitatges està envellit.

Compra/Venda d'habitatges

- Els preus de venda d'habitatges és baix.
- Les cases velles s'han d'enderrocar – s'assimila a la compra d'un solar.
- Hi ha un augment de la demanda de compra d'habitatges després de la pandèmia per part de població procedent de la Unió Europea i parelles de joves de l'Estat per a segona residència.
- Els preus de l'habitatge de segona mà se situen entre 20.000 i 60.000 euros.
- Hi ha poc habitatge nou, encara queden promocions prèvies a la crisi immobiliària del 2008 per vendre.

Lloguer d'habitatge

- Manca d'oferta de cases en bones condicions per a lloguer.
- Les cases que no estan reformades es lloguen a gent amb pocs recursos, generalment migrants.
- Massa riscos per al propietari de l'immoble en lloguer – es lloga a gent de confiança.

Rehabilitació d'habitatges

- El cost de reformar un habitatge no es recupera en la venda o lloguer.

Cases rurals

- La rehabilitació per a dedicar l'immoble a casa rural sí que ix a compte.

• *Taula 2*

Problemàtiques detectades en la taula 2 referents a:

Parc d'habitatges

- Hi ha un descens de població i, per tant, queden moltes cases buides.
- Les cases existents a Canet lo Roig no estan adaptades a les necessitats actuals.
- Hi ha poca construcció d'habitatge nou, aquesta es va aturar després del *boom* de l'habitatge.

Compra/Venda d'habitatges

- Després de la COVID-19, ha crescut la demanda d'habitatges a les zones rurals.

Lloguer d'habitatges

- Els preus de lloguer són molt inferiors als preus que es pagarien en altres municipis costaners. El lloguer mitjà a Canet lo Roig se situa en 300 €.
- No es pot amortitzar amb els lloguers la despesa associada a la rehabilitació o a l'adequació d'habitatges.
- És difícil emancipar-se per als joves, no hi ha oferta de cases de lloguer.
- Hi ha gent que demana llogar per provar com es viu al poble.

Rehabilitació d'habitatges

- La rehabilitació i construcció d'habitatges requereixen moltes gestions i documentació abundant, com ara certificats d'eficiència energètica o compliment de les normatives urbanístiques.
- Modificar una casa antiga pot ser més car que fer-se'n una nova.
- Invertir en una casa és una inversió difícil de recuperar.
- L'actualització dels habitatges als estàndards actuals.

Dinàmiques a Canet lo Roig.

Cases rurals

- Hi hagué una bombolla en la creació de cases rurals, però ara moltes d'aquestes s'han reconvertit en habitatges.

Canvi d'hàbits pel que fa a les necessitats d'habitatge:

- Abans convivia diverses generacions dins un mateix habitatge. Els joves ara volen anar-se'n de seguida de la casa familiar.

• Debat obert

Al debat obert, després d'exposar els resultats de les taules, s'afegeix:

- Hi ha poca cultura de lloguer, les cases no es lloguen en les condicions idònies i per tant els preus de lloguer són baixos.
- Percepció que la gent prefereix comprar a llogar.

- Gran diferència d'habitants entre el període estival i la resta de l'any, pèrdua de població.
- Les tipologies d'habitatge predominant al poble són cases de poble, no hi ha pisos.

• Resum

Problemàtiques detectades i reflexions	
Parc d'habitatges	<p>Hi ha un descens de població i, per tant, queden moltes cases buides.</p> <p>Les cases existents a Canet lo Roig no estan adaptades a les necessitats actuals.</p> <p>Hi ha poca construcció d'habitatge nou, aquesta es va aturar després del <i>boom</i> de l'habitatge.</p> <p>Els habitatges tenen preus assequibles per a la compra però la majoria es troben en mal estat.</p> <p>El parc d'habitatges està envellit.</p> <p>Les tipologies d'habitatge predominant al poble són cases de poble, hi ha pocs edificis plurifamiliars.</p>
Compra/Venda d'habitatges	<p>Els preus de venda d'habitatges és baix.</p> <p>Les cases velles s'han d'enderrocar – s'assimila a la compra d'un solar.</p> <p>Hi ha un augment de la demanda de compra d'habitatges després de la pandèmia per part de població procedent de la Unió Europea i parelles de joves de l'Estat per a segona residència.</p> <p>Els preus de l'habitatge de segona mà se situen entre 20.000 i 60.000 €.</p> <p>Hi ha poc habitatge nou, encara queden promocions prèvies a la crisi immobiliària del 2008 per vendre.</p> <p>Després de la COVID-19 ha crescut la demanda d'habitatges a les zones rurals.</p>
Lloguer d'habitatges	<p>Manca d'oferta de cases en bones condicions per a lloguer.</p> <p>Les cases que no estan reformades es lloguen a gent amb pocs recursos, generalment migrants.</p> <p>Massa riscos per al propietari de l'immoble en lloguer – es lloga a gent de confiança.</p> <p>Els preus de lloguer són molt inferior als preus que es pagarien en altres municipis costaners. El lloguer mitjà a Canet lo Roig se situa en 300 €.</p> <p>No es pot amortitzar amb els lloguers la despesa associada a la rehabilitació o a l'adequació d'habitatges.</p> <p>Es difícil emancipar-se per als joves, no hi ha oferta de cases de lloguer.</p> <p>Hi ha gent que demana llogar per provar com es viu al poble.</p>
Rehabilitació d'habitatges	<p>El cost de reformar un habitatge no es recupera en la venda o lloguer.</p> <p>La rehabilitació i construcció d'habitatges requereixen moltes gestions i documentació abundant, com ara certificats d'eficiència energètica o compliment de les normatives urbanístiques.</p> <p>Modificar una casa antiga pot ser més car que fer-se'n una nova.</p> <p>Invertir en una casa és una inversió difícil de recuperar.</p>

Cases rurals

La rehabilitació per a dedicar l'immoble a casa rural sí que ix a compte.

Hi hagué una bombolla en la creació de cases rurals, però ara moltes d'aquestes s'han reconvertit en habitatges.

• **Dinàmica «Com millorar la disponibilitat d'habitatge»**

Data: 14 octubre 2021. 18:30 h

Durada: 1,5 h

Lloc: Llar del Jubilat, Plaça d'Espanya 1, Canet lo Roig

Assistents: 5 persones (2 dones i 3 homes)

• *Objectius i desenvolupament*

S'inicia el taller amb l'exposició de les dades obtingudes per l'equip de la Universitat Jaume I de Castelló (UJI), que ha dut a terme un estudi d'investigació sobre el despoblament de la província de Castelló i ha analitzat el paper de l'urbanisme i l'edificació en possibles mesures d'actuació per a mitigar-lo, basant-se en dades macro, algunes d'aquestes no actualitzades.

Seguidament, en comptar amb cinc persones assistents, es crea un sol grup, que juntament amb les persones dinamitzadores i l'equip de l'UJI, debat sobre el nivell d'exactitud de les dades obtingudes així com possibles actuacions encaminades a mitigar el despoblament a través de la millora de la situació de l'habitatge en la zona.

A tall de resum, s'arreglen en la següent taula les propostes i línies d'actuació que donen resposta les problemàtiques detectades:

Segon taller a Canet lo Roig

Problemàtiques detectades	Propostes/línies d'actuació/Observacions
Els preus baixos de lloguer d'habitatges desincentiven l'oferta d'habitatges de lloguer.	Banc d'habitatges gestionat per l'administració (encara que hi ha persones que no confien en la intervenció de l'administració).
Ocupacions il·legals / indefensió dels propietaris d'habitatges.	Protegir els propietaris des de les lleis.
Excessiva càrrega en taxes i tràmits administratius per als propietaris d'habitatge.	Informar i ajudar la gent amb els tràmits administratius. Reducció dels impostos. Crear un servei d'assessorament.
El despoblament afecta la disponibilitat d'habitatge.	Creació de més treball als pobles. Millora dels serveis en general. Millorar de la mobilitat. Dispersió dels serveis en diferents localitats. El teletreball pot ser una oportunitat.
Parc d'habitatges cada vegada més obsolet – la gent no dona valor als immobles.	L'augment de compres per part dels estrangers pot canviar la tendència en la valoració dels immobles.
L'habitatge contribueix al despoblament.	Les solucions per a mitigar el despoblament han de ser generals i han d'estar interconnectades.
Canals de transaccions immobiliàries.	Les transaccions de compravenda i de lloguer es realitzen majoritàriament de boca-orella, molta gent al poble es mostra reticent a publicar les ofertes per Internet.

5.3.4. Conclusions

• Valoració de la participació

Aquest procés ha afavorit la trobada i el debat de veïns i veïnes amb la comunitat universitària a través de tallers participatius, que constitueixen un marc ideal de transmissió d'informació, debat i consens de la ciutadania i faciliten la seua implicació activa en la presa de decisions respecte al seu entorn pròxim. El projecte ha permès sensibilitzar la ciutadania en la filosofia de la participació activa en els assumptes públics i, a més, ha contribuït al disseny

de dinàmiques de funcionament dels espais comunitaris a Canet lo Roig.

A través de la participació s'ha produït un intercanvi de coneixements entre la comunitat local i la comunitat universitària i s'ha afavorit la generació de noves dinàmiques i l'obertura de nous canals de comunicació.

Durant tot el procés participatiu s'ha garantit la participació plural, diversa i inclusiva, i s'ha donat veu també als grups que habitualment no tenen veu o estan infrarepresentats als processos de participació ciutadana. Si bé, el nombre de participants ha estat limitat, s'ha generat un marc propici per a un

debat necessari entre ciutadania, entitats locals i organitzacions de major abast per la qual cosa es considera que el procés ha aconseguit els objectius de partida establerts per al procés participatiu.

La continuïtat de la participació dels agents locals més enllà d'aquest procés s'ha afavorit en la mesura que ha sigut possible i s'ha reforçat la xarxa ciutadana i la base comunitària existent mitjançant les accions participatives dutes a terme. Per a la comunitat universitària s'ha evidenciat la importància de treballar amb el territori i la ciutadania, i s'ha treballat en la creació de factors que propicien un canvi en l'actitud de la població al voltant dels discursos dominants sobre la disponibilitat de l'habitatge.

• Actituds socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge

Com a punt de partida, s'ha d'esmentar que els participants consideren positivament viure a Canet lo Roig, ja que consideren que el poble ofereix una bona qualitat de vida.

A partir dels objectius específics del projecte, d'identificar i analitzar els factors socials que condicionen la disponibilitat d'habitatge en l'àmbit rural i proposar línies d'actuació per estimular el mercat d'habitatge en l'àmbit rural, s'estructura el següent apartat.

• Diagnòstic participat

El diagnòstic participat ens permet identificar els factors que condicionen la disponibilitat d'habitatge en l'àmbit rural i analitzar les seues causes des del punt de vista de la ciutadania.

Pel que fa al parc d'habitatges hi ha consens que, fruit del descens de població, hi ha moltes cases buides a la població i que molts d'aquests habitatges no s'adeqüen als requisits demandats actualment.

El cost de la rehabilitació d'aquests habitatges és equiparable al de la construcció d'una edificació

nova, per això els preus de venda en general són baixos i es pot dir que corresponen al valor del solar. Aquests preus baixos fan en molts casos que els propietaris es mostren reticents a vendre els habitatges si no tenen una necessitat econòmica.

Per altra banda, es considera que el cost de construcció és similar al de municipis costaners malgrat que els preus de venda i lloguer són molt més alts en aquests llocs; es fa evident, per tant, que la rendibilitat de la inversió en la construcció en Canet lo Roig és inferior a la d'altres municipis. Així, hi ha molt poca construcció nova i la gent no està disposada a invertir en un habitatge per a dedicar-lo al lloguer.

A més a més, hi ha una percepció generalitzada que el lloguer té massa riscos; la suma d'aquests factors pot explicar la manca d'habitatge de lloguer.

Per altra banda, per part dels participants hi ha una percepció per la qual es considera que l'administració, en comptes de ser facilitadora, complica qualsevol acció relacionada amb la propietat, gestió o construcció d'habitatges.

Amb aquestes premisses, els joves que volen emancipar-se, tenen una gran dificultat per trobar habitatge de lloguer en condicions al qual puguem accedir. En el cas de tindre una suficient capacitat econòmica i seguretat laboral, opten per construir cases noves, ja que consideren que aquestes s'adeqüen més a les seues necessitats tenint el mateix cost que rehabilitar una casa antiga. S'ha d'assenyalar que en Canet lo Roig l'edificació residencial està composta majoritàriament per edificació de tipologia de cases de poble.

El mercat de les cases rurals i de les segones residències, en canvi, sí que s'interessa per la rehabilitació d'immobles de segona mà, ja que consideren que aquests, per les seues característiques i tipologia, aporten un valor afegit.

Per altra banda, falten professionals al poble, qüestió que incideix directament en les empreses de construcció.

• Propostes de millora

Els participants al projecte han proposat una sèrie de propostes de millora sorgides a partir del diagnòstic participat que se sintetitzen a continuació.

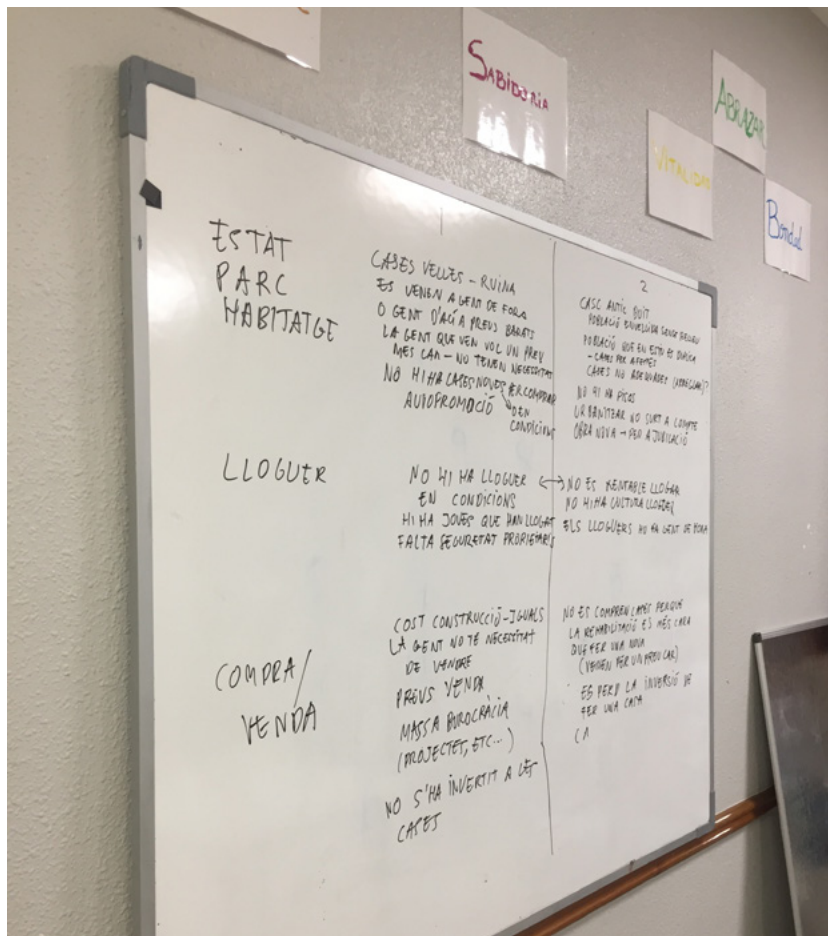
En primer lloc, amb vista a la millora en la disponibilitat de cases de lloguer, es demana una major protecció dels propietaris a través de la modificació de les lleis actuals.

Per altra banda, es proposa crear serveis d'assessorament municipals per a la gestió de subvencions i tràmits administratius referents a la construcció per a incentivar la rehabilitació d'habitatges i millorar així la disponibilitat d'aquestes per a lloguer o l'interès dels compradors. Així mateix, es considera que una reducció de les càrregues impositives aplicades a la construcció, el lloguer i l'habitatge milloraria la disponibilitat d'habitatge.

La creació de bancs d'habitatge, promoguts per l'administració no tenen una gran acceptació com a proposta per a la millora en la disponibilitat d'habitatge, ja que per part d'alguns participants es va mostrar certa desconfiança en la gestió de recursos privats per part de les institucions públiques.

La compra d'habitatges per part de població estrangera d'alt poder adquisitiu es considera una oportunitat per a millorar el parc d'habitatges del poble, ja que aquest sector s'interessa per habitatges que s'han de rehabilitar i als quals la gent del poble no dona tant de valor.

Finalment, es considera que si bé l'habitatge constitueix un factor més que contribueix al despoblament, aquesta qüestió s'ha de tractar des d'una mirada més global. De fet, es considera que la millora en la disponibilitat d'habitatge també passa per la millora en la dotació de serveis, l'increment del mercat laboral i la millora en mobilitat, entre altres qüestions.

Detall pissarra de treball a Canet lo Roig.

5.4. Anàlisi de l'habitatge a l'entorn rural. Factors associats que poden contribuir a millorar la qualitat de vida dels seus residents

María José Ruá Aguilar

Ángel M. Pitarch Roig

Patricia Huedo Dordá

*Departament d'Enginyeria Mecànica i Construcció,
Universitat Jaume I*

5.4.1. Introducció

En aquest treball s'analitza el parc edificat residencial en municipis i àrees de caràcter rural. L'estudi es realitza al context territorial de la província de Castelló, i profunditza en dos municipis en l'anàlisi: Canet lo Roig i Cabanes.

S'obté la informació genèrica dels edificis de fonts secundàries, com ara l'Institut Nacional d'Estadística (INE), el Portal Estadístic de la Comunitat Valenciana (Argos), el Visor d'Espais Urbans Sensibles de l'Institut Cartogràfic Valencià, i el Cadastre, amb la finalitat de realitzar un diagnòstic del parc edificat residencial per tal de conèixer les tipologies constructives dominants, l'antiguitat dels habitatges, les superfícies i característiques constructives més freqüents; també conèixer en quin estat es troben

actualment, si compleixen estàndards de qualitat mínims, establir la seua eficiència energètica i el seu nivell d'accessibilitat i conèixer si poden constituir un obstacle, o al contrari, un incentiu, per a residir en aquests llocs, i es manté una relació unívoca entre la millora de la qualitat de vida de les persones i la bona condició dels seus habitatges.

També es fa una anàlisi de caracterització sociodemogràfica i socioeconòmica de les poblacions per a identificar factors relacionats amb la necessitat d'habitatge. Per altra banda, s'analitza la informació immobiliària pública existent per a conèixer l'oferta i la demanda d'immobles en venda o lloguer i, per tant, la disponibilitat per a potencials residents en aquestes àrees.

Aquesta anàlisi es completa amb la informació de fonts primàries, que s'obté de les tècniques participatives que se desenvoluparen als municipis mencionats. Aquest tipus de font d'informació arreplega qüestions més subjectives i tracta d'esbrinar la percepció dels usuaris al voltant de la qualitat de vida en aquest entorn i els motius que condicionen les dinàmiques d'oferta i demanda d'habitatge en les poblacions situades a l'entorn rural.

5.4.2. Antecedents

El medi construït constitueix el medi físic on es concentren les persones ja que, d'aquesta manera, poden compartir els recursos al territori pròxim. L'Agenda 2030 de l'Organització de les Nacions Unides (ONU, 2015) posa de manifest a través de l'Objectiu de Desenvolupament Sostenible 11 (ODS11) el paper transformador que tenen les ciutats i comunitats sostenibles en el futur. La Nova Agenda Urbana (NUA) Habitat III, de les Nacions Unides (ONU 2017), s'alinea amb aquests objectius i apunta a la urbanització com a motor impulsor d'un creixement econòmic sostingut i inclusiu, el desenvolupament social i cultural i la protecció del medi ambient. Per a assolir l'ODS 11 es proposen deu metes, en què destaquen aspectes com ara l'edificació sostenible, la vinculació territorial entre l'àmbit urbà i el rural i la planificació participativa, directament relacionades amb aquest treball.

L'urbanisme que caracteritza als diferents assentaments urbans determinarà en gran mesura l'atractiu residencial de les diverses àrees. En referència a açò, freqüentment es troba que les àrees rurals s'enfronten amb un problema de despoblació davant l'augment en zones urbanes, segons dades de la World Organization Prospect⁴ (ONU 2018).

En la Unió Europea, l'article 174 del Tractat sobre el funcionament de la UE (TFUE), indica la necessitat de reduir les diferències en nivell de desenvolupament de les regions, i considera les zones rurals dins del grup de les més desfavorides. Espanya és un dels països més afectats, junt amb altres com ara Itàlia i Polònia, tal com manifesten diversos investigadors (Battino i Lampreu 2019; Bański, J. et al. 2020; Korcelli-Olejniczak 2020; Zoppi 2019).

4. World Urbanization Prospects The 2018 Revision (un.org), disponible en <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>, últim accés 18/05/22).

En Espanya, les conseqüències del fenomen migratori des dels entorns rurals cap a les ciutats més industrialitzades des de principis dels anys 60, s'observa hui en dia en regions diverses (Sanz 2016; Collantes i Pinilla 2019, Camarero i Sampedro 2019; Díaz-Saráchaga 2020). Aquest desequilibri territorial pot afectar adversament el món rural, al temps que la concentració de població en àrees urbanes també pot tenir conseqüències negatives, com és la falta d'habitatge assequible.

El repte demogràfic està en l'agenda política i, de fet, existeix com a referent normatiu la Llei 45/2007, de 13 de desembre, per al desenvolupament sostenible del medi rural. En aquesta es defineix:

Municipi rural de xicoteta grandària com aquell que posseeix una població resident per davall de 5.000 habitants i que, simultàniament, està en el medi rural. Entre els objectius d'aquest text normatiu, i en relació amb aquest treball destaca el f): Facilitar l'accés a l'habitatge en el medi rural, i afavorir una ordenació territorial i un urbanisme adaptats a les seues condicions específiques, que garantisca les condicions bàsiques d'accessibilitat que atenguen la conservació i rehabilitació del patrimoni construït, perseguisquen un desenvolupament sostenible i respecten el medi ambient.

L'informe del Banc d'Espanya 2020, després de la pandèmia del COVID-19, adverteix al voltant de la incidència negativa sobre l'economia del país que suposa el despoblament de les àrees rurals i la necessitat de revertir aquesta problemàtica per a l'adequat desenvolupament econòmic.

En la província de Castelló, segons INE 2019, 115 dels 135 municipis tenen menys de 5.000 habitants i, majoritàriament, en les comarques d'interior, estan integrats en el medi rural. S'observa un clar desequilibri entre els municipis de l'interior, generalment rurals, i les àrees urbanes i més industrials, situades al litoral. En 2017, el Govern autonòmic va crear la Comissió Interdepartamental per a la Lluita contra el Despoblament dels Municipis Valencians (Decret 58/2017, de 28 d'abril). Dins de les seues estratègies

d'actuació convé destacar l'Agenda Valenciana Antidespoblament (AVANT), com a programa promogut per la Generalitat per a combatre la despoblació. A la Comunitat Valenciana, 74 dels 143 municipis dins de l'agenda AVANT, el 52 %, es troben a la província de Castelló, la qual cosa posa de manifest la vulnerabilitat d'aquesta província.

Es tracta d'un problema complex i amb múltiples causes. Aquest treball se centra en l'anàlisi del parc edificatori residencial per tal d'analitzar com es pot influir en l'atractiu residencial d'aquestes zones i contribuir així, junt amb altres factors, a revertir la tendència al despoblament i activar el desenvolupament local (Girard, 2014; Krag, 2017). Per això, s'analitzen dos casos d'estudi, amb diferents condicions de partida, per tal d'aplicar el mètode analògic i poder extraure conclusions que aporten a la millora i activació de les zones rurals. Es prenen com a cas d'estudi les poblacions de Canet lo Roig i Cabanes.

5.4.3. Metodologia

La metodologia utilitzada parteix de la recopilació d'informació que permeta obtenir un diagnòstic del parc residencial en els municipis objecte d'estudi. Es mostra en la figura 12 com s'analitza informació tècnica de caracterització constructiva, així com informació del mercat immobiliari, des d'un enfocament de dalt a baix (*top-down*), que proporcionen les fonts secundàries i un enfocament de baix a dalt (*bottom-up*), que complementa a l'anterior amb recollida d'informació de camp, a través de les tècniques participatives. Es tracta de combinar ambdues visions tenint en compte les dades quantitatives i qualitatives de què finalment es disposa (Moffat, 2001).

A efectes de sistematització i practicitat, s'ha recopilat la informació en fitxes, que se mostren en l'apartat 4, i s'ha tractat la informació amb categories. Aquestes són: «Territori», «Medi construït», «Sociodemogràfica» i «Socioeconòmica». S'analitzarà en profunditat la categoria Medi construït per estar directament relacionada amb l'habitatge. No obstant, es presenta un resum de la resta de categories, ja que complementen la contextualització del cas d'estudi, per a conèixer les característiques físiques del territori així com les socials, demogràfiques i econòmiques.

5.4.4. Resultats

• Presentació dels casos d'estudi i diagnòstic tècnic

S'ha recopilat la informació de les fonts secundàries més rellevants, resumida en les següents taules. La Taula 2: Categoria Territori presenta dades polítiques i físiques, relacionades amb el territori, dels dos municipis objecte d'estudi.

El municipi de Canet Lo Roig està enclavat en la comarca del Baix Maestrat, mentre que Cabanes

Figura 12: Esquema metodològic de l'estudi.

MUNICIPI	CANET LO ROIG		CABANES	
COMARCA	El Baix Maestrat		La Plana Alta	
MANCOMUNITAT	BAIX MAESTRAT		...	
ALTITUD (m.s.n.m)	329,00		290	
SUPERFÍCIE 2012	69,24 Km2		131,64 Km2	
SUPERFÍCIE URBANA - 2012 (%)	0,20		9,43	
SUPERFÍCIE RÚSTICA - 2012 (%)	99,80		90,10	
1. CATEGORIA TERRITORI (T)	RISC DE DESPOBLAMENT (VEUS)			
			MOLT ALT	
			SENSE RISC	
	ESPACIS PROTEGITS (%)	Ha	%	Nom
	ZONA D'ESPECIAL PROTECCIÓ PER A LES AUS (ZEPA)	598,70	99,88	L'Alt Maestrat, Tinença de Benifassà, Turmell i Vallivana
	LLOCS D'INTERÉS COMUNITARI (LIC)	598,69	99,88	Tinença de Benifassà, Turmell i Vallivana
	PARATGE NATURAL (PN)	0,00	0,00	
	MICRORESERVA (Mcr)	0,73	0,12	Barranc de la Cova Alta
	Cueva (Cv)	.	.	
	ZONA ESPECIAL DE CONSERVACIÓ (ZEC)	.	.	

Taula 2: Categoria Territori.

3. CATEGORIA SOCIODEMOGRÀFICA (SD)	3.1. DEMOGRÀFICA	Comarca Baix Maestrat		Comarca La Plana Alta		Província	Comunitat
		Canet Lo Roig	Maestrat	Cabanes	Plana Alta		
	VULNERABILITAT VEUS	Q3 (48,544)		Q2 (39,82)			
	POBLACIÓ (habitants, Padró21)	687	83143	3027	256413	587064	5058138
	DENSITAT POBLACIÓ (hab/Km²)	10	68,08	22,99	267,85	88,52	217,51
	PER SEXE, dones/homes	71/104	0	71/104	0	0	0
	<16 anys (%)	10,92	15,32	15,46	15,78	15,51	15,28
	16-29 anys (%)	10,33	13,62	11,96	14,2	14,09	14,33
	30-64 anys (%)	45,41	49,74	49,92	51,38	50,78	50,7
	>64 anys (%)	33,33	21,33	22,66	18,63	19,63	19,69
	ÍNDEX DE DEPENDÈNCIA (%)						
	(Pobl<16+Pobl>64)*100 / (pobl 16-64)	79,37	57,84	61,61	52,47	54,2	53,83
	ESTRANGERS (%)	9,02	21,56	21,64	17,15	15,18	14,86
3.2. TEIXIT SOCIAL	ASSOCIACIONISME (nº associacions)	(canetloroig.es, 01/02/22)		(cabanes.es, 04/04/22)			
		11		34			

Taula 3: Categoria sociodemogràfica.

pertany a la comarca de la Plana Alta. S'observa que el territori urbà és tan sols el 0,20 % del territori en el primer cas, i arriba al 9,43 % en el segon. És destacable la gran quantitat d'àrea protegida degut a l'entorn forestal a Canet Lo Roig. Respecte al risc de despoblament, tal com consta en el VEUS, és «Molt alt» a Canet Lo Roig i «Sense risc» a Cabanes. Es pot destacar que, en el cas de Cabanes, el municipi presenta trets molt diferenciats entre el nucli urbà tradicional, situat a l'interior, i la zona litoral (Torre la Sal, El Ventorrillo, Venta de Sant Antoni-Estació), en la qual, a més, han intervingut altres factors relacionats amb el turisme residencial, amb característiques urbanes molt diferents.

La Taula 3: Categoria sociodemogràfica presenta les dades de tipus sociodemogràfic. Aquesta categoria s'ha subdividit en dos àrees: *Demogràfica* i *Teixit social*, on s'ha recopilat informació relativa al nivell d'activitat social de la població.

La població de Cabanes quadruplica la de Canet. Destaca la densitat poblacional, de 10 hab/km² a Canet Lo Roig i 23 a Cabanes, la qual cosa és coherent amb el problema de despoblament que presenta el primer municipi (la UE indica que una densitat de 12 hab/km² indica despoblament i per davall de 8, un despoblament sever). Als dos municipis, especialment a Canet s'observa un elevat índex de dependència, molt superior als valors mitjans de les respectives comarques, de la província, o de la Comunitat Valenciana. Aquesta situació posa de manifest l'elevat percentatge de persones majors. De fet, la vulnerabilitat detectada al VEUS és de Q3 a Canet lo Roig i Q2 a Cabanes, en gran mesura degut a aquest aspecte.

La Taula 4: Categoria econòmica presenta les dades de la categoria Econòmica, agrupats en una sola àrea. Destaca l'elevat nombre d'empreses a Cabanes davant Canet lo Roig (248 vs 33); altres dades, com ara el percentatge d'atur i d'afiliació a la Seguretat Social, són similars. El dos municipis pre-

	Canet Lo Roig	Comarca Baix Maestrat	Cabanes	Comarca La Plana Alta	Província	Comunitat
	Q2 (34,827)		Q2 (26,901)			
VULNERABILITAT (VEUS)						
DESOCUPACIÓ REGISTRADA 30/11/2021 (persones)	34	5214	163	17753	35688	359296
Desocupació registrada en menors de 25 anys - 30/11/2021 (%)	2,94	7,59	3,68	8,1	7,79	6,66
Desocupació registrada en Dones - 30/11/2021 (%)	50	60,97	55,83	61,68	61,77	60,4
Taxa - 30/11/2021 (%)	8,88	9,9	8,7	10,56	9,37	10,92
Taxa d'afiliació SS- 30/09/2021 (%)	40,05	46,8	67,75	75,55	66,23	61,01
Règim Especial. Treballadors Autònoms - 30/09/2021 (%)	61,74	26,83	21,51	13,26	16,43	17,96
Total d'afiliats SS residents al municipi - 30/09/2021 (persones)	208	27326	1187	100133	229708	1868648
Dones afiliades - 30/09/2021 (%)	45,19	45,46	43,98	46,51	45,66	46,41
Taxa d'afiliació - 30/09/2021 (%)	55,91	52,26	63,37	59,54	60,49	56,84
Pressupost mitjà per habitant - 2021 (euros/habitant)	1218,35	1370,65	1207,06	1198,64	1220,84	1024,21
Valor cadastral mitjà - 2021 (€)	17850,28	36632,64	47963,52	57404,26	48746,86	49118
Nombre total d'empreses - 2020 (empreses)	33	5978	248	19166	40796	370645
Empreses en el sector Indústria - 2020 (%)	<4	5,15	12,5	5,62	7,17	6,66
Empreses en el sector Construcció - 2020 (%)	<4	12,33	9,68	11,46	12,69	12,28
Empreses en el sector Serveis - 2020 (%)	<4	74,76	77,82	82,24	80,14	81,06

Taula 4: Categoria econòmica.

2.1. ÀREA PLANEJAMENT-URBANISME	COMUNICACIONS	CV 10 y CV 113			
	DISTÀNCIA A CAPITAL PROVÍNCIA	78,6 km	1h 5 min per CV 10	1h 24 min CV 15	
	NUCLIS DE REFERÈNCIA	Morella	46,2 km	43 min per N-232	
	Rosell	14,9 km	19 min per CV 100	15 min per Ctra Vinaroz	
	San Rafael del Río	20,1 km	19 min per CV 11	19 min per CV 11	
	Traiguera	8,7 km	10 min per CV 113		
	La Jana	6,4 km	8 min per CV 113		
	Chert	11,1 km	20 min per C/Sant Mateu	15 min per Placeta de la Font	
	Vallibona	50,7 km	52 min per CV 111 y N 232	54 min per CV 111	
	DADES PLA GENERAL	any 1988	.	.	
NUCLIS POBLACIONALS	.	.	.		
2.2. INFRASTRUCTURES I EQUIPAMENT	DEPORTIUS	C PB San Miguel. Camp de fútbol les comes			
	BIBLIOTEQUES	.			
	MUSEUS	.			
	EDUCATIUS	CRA Araboga Educació Infantil i Educació Primària			
	SANITAT	Consultori Auxiliar de Canet lo Roig	Farmacia: C/ Falco y Blanco, 13	Consultori: C/Vinalopó, 9	
	CENTRES DE BENESTAR SOCIAL	Club de Convivència de la Tercera Edat "San Miguel Arcangel"			
	POLÍGONS INDUSTRIALS	.			
DEPURADORS (EDAR)	Canet lo Roig 400 m3/d				
2.3. PATRIMONI CULTURAL		Nom	Número		
	MONUMENTS	MURALLAS	1		
	CONJUNTS HISTÒRICS	0	0		
	ESPAIS ETNOLÒGICS	0	0		
	PARCS CULTURALS	0	0		
	TOTAL		1		
	2.4. EDIFICACIÓ	VULNERABILITAT RESIDENCIAL	59,906	Q3 (molt pròxim a Q4, deficient accessibilitat i baix valor cadastral: R1 0; R2 3 i R3 2.91)	
ANTIGUITAT EDIFICACIÓ		>80% supera 50 anys	0 IEE		
CERTIFICATS ENERGÈTICS		43 Etiquetes	1B; 1C; 11D; 27E; 1F; 2G		
CENS HABITATGE		Municipi	Comarca	Província	
Total d'habitatges familiars - 2011		734	76142	420.421	
Habitatges principals - 2011		337	33534	233.871	
Habitatges secundaris - 2001		0	14731	82.486	
Habitatges buits - 2001		205	19313	62.046	
Total habitatges col·lectius 2001		0	0	1	
Transaccions immobiliàries 2a mà (2017)		7	1843	8.196	
Transaccions immobiliàries nova (2017)		1	131	741	
Informació portals immobiliaris (01/02/2022)		34 en venda	1 en lloguer		
PREU LLOGUER ZONA		ZONA 11			
euros/m2		40-75 m2	76-100 m2	101-200 m2	
Inferior	4,2	3	2,54		
Mitjà	5,31	3,97	3,36		
Superior	3	4,88	4,17		
NECESSITAT D'HABITATGE (VEUS)	SENSE DEMANDA				

Taula 5: Categoria Medi Construït, Canet lo Roig.

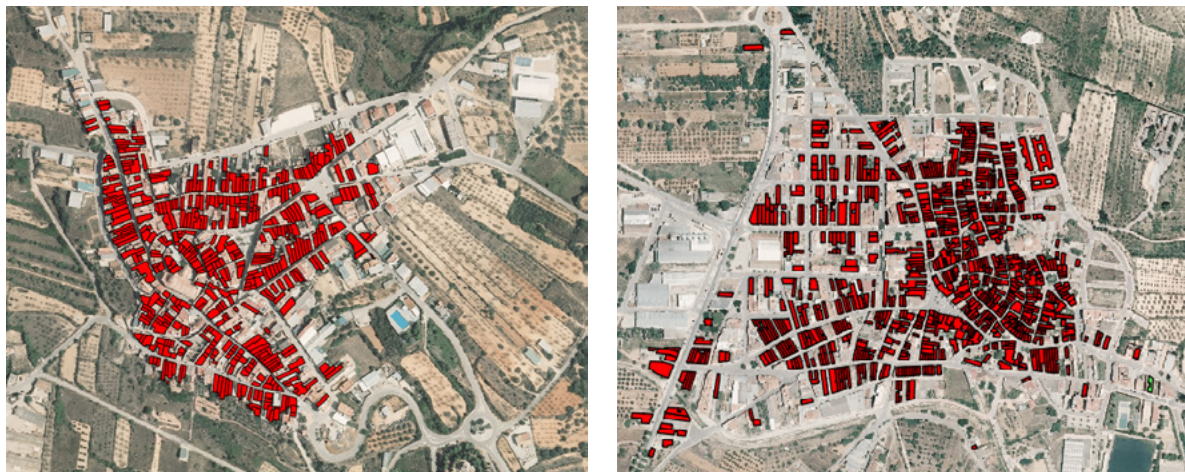

Figura 13: Edificació residencial de més de cinquanta anys a Canet Lo Roig (esquerra) i a Cabanes, en el nucli urbà (dreta) (Font: <https://visor.gva.es/visor/>, 15/04/2022).

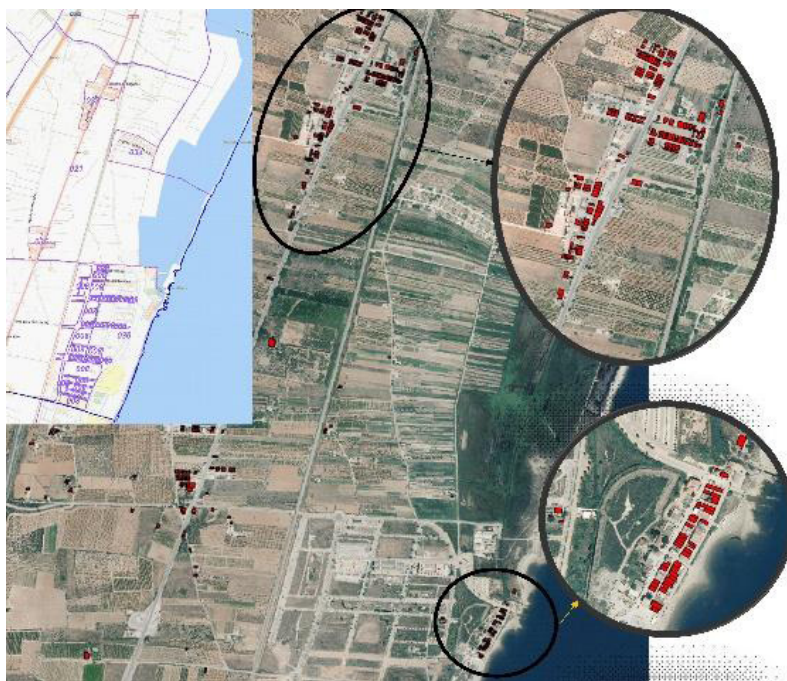

Figura 14: Edificació residencial de més de cinquanta anys als nuclis cap al litoral de Cabanes (Font: <https://visor.gva.es/visor/> i Seu Electrònica del Cadastre, 12/05/2022).

senten un índex de vulnerabilitat Q2 per a aquesta categoria, segons el VEUS.

La categoria medi construït s'ha subdividit en quatre àrees: Planejament-Urbanisme, Infraestructures i Equipaments, Patrimoni Cultural i Edificació. Es mostra una fitxa independent per a cada municipi.

Les taules Taula 5: Categoria Medi Construït, Canet lo Roig i Taula 6: Categoria Medi Construït, Cabanes presenten les dades per a Canet lo Roig i Cabanes, respectivament, els més directament relacionats amb aquest treball.

Destaca l'índex de vulnerabilitat residencial «alt» (Q3), a l'extrem superior de l'escala, pròxim al valor «molt alt» (Q4), situació que es dona en els dos municipis. Els censos d'habitatge estan desactualitzats, però en els dos casos, s'observa un elevat nombre d'habitatges buits (205 a Canet lo Roig i 1.025 a Cabanes, segons dades de 2017).

En el VEUS es mostren els edificis de més de cinquanta anys d'antiguitat que apareixen en color roig si tenen pendent la realització de l'IEEV.CV, i en color

verd si ja han realitzat aquest informe. L'EEV.CV es una ferramenta disponible a la Comunitat Valenciana per a «diagnosticar l'estat del parc construït d'habitatge i propiciar la seua adaptació a la normativa actual. Aquest informe és preceptiu per als edificis de més de cinquanta anys i necessàriament ha de ser realitzat per un tècnic qualificat i inscrit en un registre específic de la Generalitat Valenciana. Els edificis amb més de cinquanta anys constitueixen més del 80 % del parc edificat residencial en els municipis analitzats, tal com mostra el visor de l'ins-

titut Cartogràfic Valencià en la Figura 13: Edificació residencial de més de cinquanta anys a Canet lo Roig (esquerra) i a Cabanes, en el nucli urbà (dreta) (Font: <https://visor.gva.es/visor/>, 15/04/2022). La imatge també posa de manifest que l'aportació de dades a través dels IEEV.CV és encara una tasca pendent ja que, cap habitatge de més de 50 anys apareix colorada en verd en Canet lo Roig tan sols s'observa un registre a Cabanes. L'escenari no és molt diferent en les zones cap al litoral de Cabanes (Figura 14: Edificació residencial de més de cinquanta anys als nuclis cap al litoral de Cabanes (Font: <https://visor.gva.es/visor/> i Seu Electrònica del Cadastre, 12/05/2022)).

Aquesta situació és habitual en la majoria dels municipis, raó per la qual l'Administració està promocionant la realització d'aquests informes tècnics. De fet, és obligatori disposar de l'IEE-CV per a la sol·licitud de qualsevol ajuda pública relacionada amb la rehabilitació i/o actualització d'edificis (article 3.b del DECRET 53/2018), independentment de la antiguitat de l'edifici, ja que és una de les formes de fomentar la seua realització i inscripció en el registre corresponent (Registre Electrònic de la Generalitat Valenciana).

Respecte a l'àrea *Planejament-Urbanisme*, l'observació directa de l'estat actual de l'espai urbà permet apreciar un bon estat general del paviment, però amb algunes dificultats d'accessibilitat pel pendent natural del terreny, com s'observa en la Figura 16: Categoria Medi Construït, Canet lo Roig.

En tots dos casos hi ha un nucli històric organitzat al voltant de l'església amb un traçat urbà molt irregular i carrers estrets d'entre 3 i 6 m amb recorreguts relativament curts que alberguen habitatges entre mitgeres en illa. Aquests nuclis històrics han patit una expansió posterior amb carrers que guarden un major paral·lelisme i major longitud, la qual cosa permet el desenvolupament d'habitatge entre mitgeres amb façanes a un o dos carrers. En el cas de Cabanes s'aprecia una tercera expansió que pre-

2. CATEGORIA MEDI CONSTRUÏT (C)					
2.1. ÀREA PLANEJAMENT-URBANISME	COMUNICACIONS				
	DISTÀNCIA A CAPITAL PROVINCIAL	36 km	A 34 min per N-340	A 34 min per AP-7 i CV-10	
	NÚCLEOS DE REFERENCIA	Castelló de la Plana	36 km	A 34 min per N-340	
	Torreblanca	17 km	A 22 min per N-340	A 29 min per AP-7	
	Benlloch	19,3 km	A 23 min per CV-148	A 28 min per CV-156 i CV-148	
	Vall d'Alba	20,2 km	A 24 min per CV-159 i CV-148	A 27 min per CV-15 i CV-148	
	Vilafamés	22,3 km	A 27 min per CV-148	A 30 min per CV-159 i CV-148	
	Puebla-Tornesa	22,7 km	A 21 min per CV-148	A 28 min per CV-5 i CV-148	
	Benicasim	17,1 km	A 20 min per N-340	A 23 min per N-340 i CV-1485	
	Oropesa del Mar	11,1 km	A 18 min per N-340	A 20 min per CV-1485	
2.2. INFRAESTRUCTURES I EQUIPAMENT	NÚCLEOS POBLACIONALES				
	ESPORTIUS	El Borseral, El Empalme, Más de Equeixa, El Polido, Les Santes, Torre la Sal, El Ventorrillo, Venta de San Antonio-Estació			
	BIBLIOTEQUES	La Font Tallà			
	MUSEUS	Camping Torre la Sal, Campo Torre la Sal, CD Municipal Borriol			
	EDUCATIUS	Agència de Lectura Cabanes			
	SANITAT	0			
	CENTRES DE BENESTAR SOCIAL	CP Nuestra Señora del Buen Suceso; IES de Sant Mateu			
	POLÍGONS INDUSTRIALS	Consutorio Auxiliar de Cabanes, Consutorio Auxiliar de Cabanes La Ribera			
	DEPURADORES (EDAR)	Club de Convivència L'Arc Roma, Club de Convivència T.E. "Sant Pere" de Cabanes", Residencia P.M.D. Savia Cabanes			
		Sector S-3 103.041 m2, Zona Industrial de Cabanes 56.495 m2, Zona Pont 923.115 m2			
2.3. PATRIMONI CULTURAL	MONUMENTS				
	CONJUNTS HISTÒRICS	Cabanes 1000 m3/d			
	ESPAIS ETNOLÒGICS	Nom			
	PARCS CULTURALS	Número			
	TOTAL	Arco romano, Castillo de Albalat, Castillo de Mirave, Ermita fortificada de Albalat, Palacio Municipal, Torre Carmelet, Torre de la Sal/Torre de Cabañas, Torre del Carmen/Torre Mañez, Torre dels Gats/Torre Falcó			
		9			
		0			
		0			
		0			
		0			
2.4. EDIFICACIÓ	VULNERABILITAT RESIDENCIAL (VEUS)				
	ANTIGÜTAT EDIFICACIÓ (VEUS)	59,293	Q3 (molt pròxim a Q4, bàsicament per deficient accessibilitat i baix valor cadastral: R1 0; R2 3 y R3 2.91)		1
		>80% supera 50 años	IEE		143
			Etiquetas 3A; 2B; 3C; 32D; 79E; 7F; 17G		
	CERTIFICATS ENERGÈTICS (VEUS)				
	CENSO HABITATGE	Municipi	Comarca	Província	
	Total d'habitatges familiars - 2011	2820	170209	420.421	
	Habitatges principals - 2011	1230	101761	233.871	
	Habitatges secundaris - 2001	565	35980	104547	
	Habitatges buits - 2001	1025	29053	82003	
Total habitatges col·lectius 2001	2	25	94		
Transaccions immobiliàries 2 mà (2017)	20	3580	8196		
Transaccions immobiliàries nova (2017)	0	333	741		
Informació portals immobiliàries (Abril 22)	134 en venta, 4 en renta				
PRECIO ALQUILER (VEUS)					
	Zona 11				
	Construïts abans de 1980	40-75 m2	76-100 m2	101-200 m2	
Inferior	3,04	4,31	5,56		
Mitja	2,3	3,23	4,28		
Superior	1,87	2,49	3,39		
	Construïts després de 1980	40-75 m2	76-100 m2	101-200 m2	
Inferior	4,2	5,3	6,67		
Mitja	3	3,98	4,88		
Superior	2,54	3,36	4,17		
NECESSITAT D'HABITATGE (VEUS)					
	SENSE DEMANDA				

Taula 6: Categoria Medi Construït, Cabanes.

senta illes d'habitatges unifamiliars en retícula, tipus eixample, i urbanitzacions d'habitatges en filera.

L'edificació residencial és majoritàriament de tipus unifamiliar, composta per planta baixa més dos altures. El sistema constructiu predominant és el de mur de càrrega amb teulada inclinada de teula sobre bigues de fusta. En la majoria de casos estan ben conservades, si bé s'han observat en la visita algunes que necessiten ser rehabilitades.

5.4.5. Anàlisi del mercat immobiliari

Respecte a les transaccions immobiliàries són escasses en lloguer, però sí que hi ha oferta de venda, segons la informació recopilada del portal

immobiliari Idealista. La situació és diferent a les dos poblacions.

Les gràfiques de la Figura 17 representen l'oferta d'immobles en venda a Canet lo Roig. S'observen vint ofertes d'unifamiliars en venda, amb un valor mitjà al voltant de 70.000 euros i amb valors unitaris entre 145 i 863 €/m², amb una mitjana de 350 €/m². En la visita s'ha pogut corroborar l'existència de diverses ofertes de venda.

Respecte a Cabanes, una primera cerca indica que existeixen 128 immobles en venda. No obstant, es pot diferenciar de forma molt clara els valors de les ofertes entre la zona del nucli urbà (situat a l'interior), on l'oferta es redueix a 55 immobles, i les zones del litoral. Dels 55, n'hi ha 20 en el nucli urbà, amb tipologia de casa de poble tradicional, 19 pisos en

Figura 15: Categoria Medi Construït, Canet lo Roig.

Figura 16: Traçats parcel·les cadastrals (Canet lo Roig, esquerra i Cabanes nucli urbà, dreta). Font: adaptat de la Seu Electrònica del Cadastre.

Tipologia residencial característica.

edificis plurifamiliars i 9 tipo xalet o masia en zona rural. Els preus unitaris oscil·len des de 200 €/m², en habitatges que requereixen reforma integral, fins als 800 €/m² en unifamiliars seminoves, amb un valor d'oferta mitjà al voltant dels 80.000 € i un valor unitari mitjà de 500 €/m², com s'observa en les gràfiques de la Figura 17.

S'ha confeccionat una fitxa tipo per a cada mostra de mercat, on es recopilen les principals característiques de l'immoble. La Figura 19: Exemple de fitxa de mostra d'habitatge en venda a Canet lo Roig mostra un exemple d'habitatge ofert en venda, com a mostra d'habitatge vacant que requeriria una intervenció de rehabilitació i condicionament per al seu ús residencial.

5.4.6. Fonts primàries: tècniques participatives

En línia amb l'ODS11 es considera imprescindible en qualsevol procés urbanístic la planificació participativa. En concret, la meta 3 indica que cal «Augmentar la urbanització inclusiva i sostenible i la capacitat per a la planificació i la gestió participatives, integrades i sostenibles dels assentaments humans en tots els països». Mitjançant la participació dels diferents agents s'obté una visió més integral de com afrontar les intervencions urbanes.

En el marc d'aquest projecte s'han dut a terme tècniques participatives en els dos municipis objecte d'estudi.

A l'octubre de 2021 es dugueren a terme dos tallers amb el nom «Les problemàtiques associades a l'habitatge». El detall de les tècniques realitzades es mostra en els capítols «8.2. Dinàmiques per al diagnòstic dels problemes del mercat de l'habitatge a Cabanes» i «8.3 Dinàmiques per al diagnòstic dels problemes del mercat de l'habitatge a Canet lo Roig». L'objectiu dels tallers era generar canals de comunicació entre la comunitat universitària i la població dels municipis i generar debat des de les dos perspectives amb la finalitat de buscar possibles causes i solucions a la falta d'habitatge.

A tall de resum, s'extrauen algunes conclusions derivades d'un dels tallers, en concret, a Canet lo Roig. Hi van assistir 10 persones, habitants del municipi, 7 dones i 3 homes. Algunes persones estaven relacionades professionalment amb el mercat immobiliari i altres eren propietàries d'habitatge o l'havien adquirit o llogat recentment. Els temes tractats foren diversos:

Respecte a l'oferta i assequibilitat de l'habitatge, l'opinió general era que el deficient estat de conservació de molts dels edificis feien poc rendible la inversió, ja que la rehabilitació i

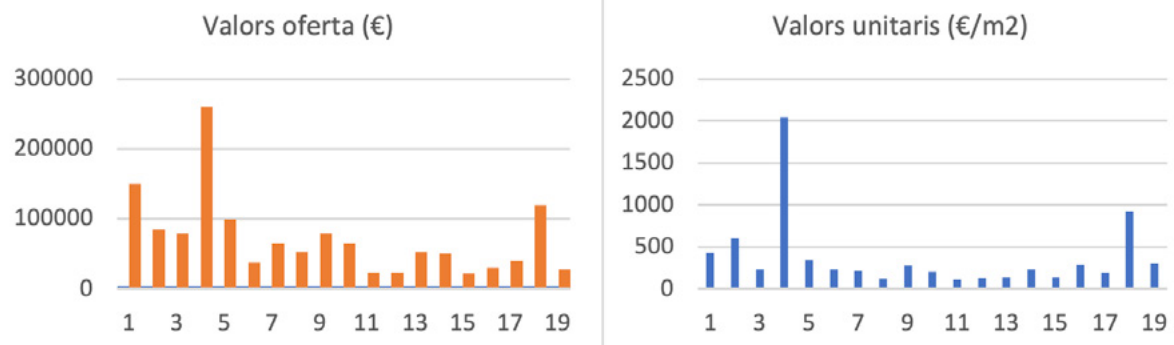

Figura 17: Ofertes de venda Canet Lo Roig. Font: a partir de dades d'Idealista, març de 2022.

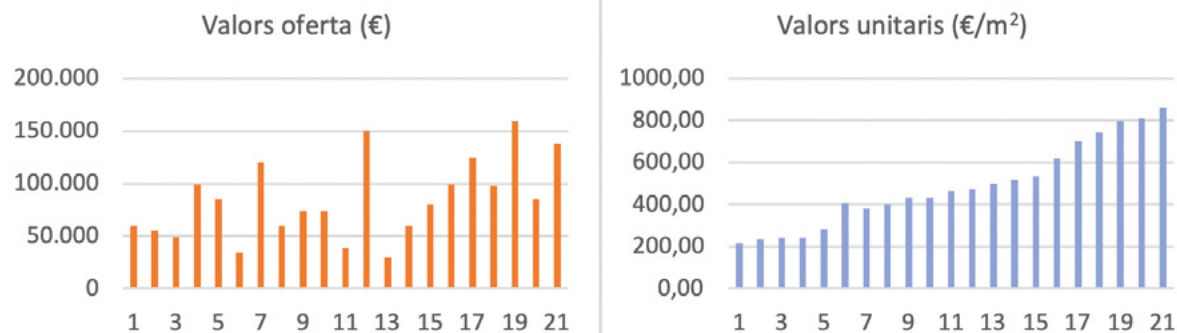

Figura 18: Ofertes de venda a Cabanes. Font: a partir de dades d'idealista, marc 2022.

SITUADO DE MERCADO DEL MUNICIPIO DE		CANET LO ROIG		FECHA DE DATOS INDIVIDUALES	
	Nº MUESTRA	SITUACIÓN			
	201	REF. CATASTRAL			66295298E6962N0001T5
		NOMBRE VÍA:	CALLE CRUZ		
		Nº VÍA:	51	PLANTA	3
		POLÍGONO		FECHA DATOS	viernes, 25 de febrero de 2022
CARACTERÍSTICAS					
	USO:	vivienda unifamiliar	CONSERVACIÓN		Bueno
	TIP. OLOGÍA:	residencial	ANTIGÜEDAD		196
	REFORMA:		AÑO:		1987
SUPERFICIES (m²)					
	VIVIENDA:	Sup. constr. total (incluidap/p elem. comunes)	104	Nº de habitaciones	0
				Nº de baños	1
	ANEJOS:	Garaje	0	Nº de ascensores	0
		Trastero	1	Calefacción	no
		Almacén	1	Agua caliente	
		Otros	Terraza	Zonas deportivas	
	PARCELA:	Sup. de suelo		Zonas ajardinadas	
DATOS DE OFERTA					
	FUENTE	INMOBILIARIA		Tipo de Oferta	NUOVA
	Val. cat. 06	90.000,00 €		Val. cat. 06/Val. ofert.	288,46
	Valor oferta:				
FUENTE					
https://www.idealista.com/inmueble/95433547/					
CROQUIS DE SITUACIÓN					
					

Figura 19: Exemple de fitxa de mostra d'habitatge en venda a Canet lo Roig.

adequació requeren un elevadíssim cost d'inversió que els propietaris no estan disposats a assumir, ja que el valor de mercat és inferior al cost de la rehabilitació. Aquesta conclusió s'extrau també de la participació a Cabanes. En tots dos casos, l'oferta d'obra nova és escassa. A Canet lo Roig hi ha una promoció seminova, de 2006, de 8 adossats, dels quals alguns encara estan en venda. L'últim es va vendre per 120.000 €, preu molt elevat per al mercat local. Els preus de parcel·la oscil·len entre 90-100 €/m². Els preus d'habitatge en ruïnes estan al voltant dels 20.000 €, i d'habitatge amb alguna reforma, en uns 60.000 €. Es destaca el fet que les distribucions dels habitatges antics no compleixen els requeriments actuals i que serien necessàries actualitzacions per tal d'adaptar-les. És especialment problemàtic el cas dels habitatges tradicionals amb façanes estretes («cases tub»). Això posa en perill l'emancipació de les persones joves que tenen interès a romandre al municipi.

Respecte de la falta de sòl urbà pendent d'edificar no es percep com un problema, ja que en tots dos casos hi ha solars disponibles, en menor mesura a Canet i més a Cabanes.

Es destaca el fet que el lloguer és molt escàs. Les persones assistents indiquen que els riscos del

lloguer (impagaments, males experiències amb els inquilins, etc.), dissuadien els propietaris de traure l'oferta dels seus immobles en aquesta modalitat. A això se suma el fet que tradicionalment a Espanya es prefereix l'opció de propietat front a la del lloguer. Distingeixen entre immobles en molt bon estat, que es lloguen ràpidament i altres en deficient estat, que són llogats majoritàriament per immigrants sense recursos. En aquest sentit, es destaca la presència cada vegada major, de migrants de la Unió Europea (França, Bèlgica, Holanda...), amb un alt poder adquisitiu que sí que estan comprant i rehabilitant, la qual cosa és positiva, però que, encara que respecten la cultura del lloc, no s'integren en el teixit social del poble i moltes vegades adquireixen l'habitatge com a segona residència i per a ús temporal. Respecte als valors de mercat, els preus de lloguer que les persones estan disposades a pagar en el municipi estan al voltant dels 300 €/mes, la qual cosa fa poc rendible la potencial inversió. Segons indiquen les persones assistents, els adossats seminous s'han llogat recentment per 450 €/mes. Com a dada positiva cal indicar que sí que s'han detectat recentment tres casos de persones interessades a llogar per a «provar l'estil de vida al poble», la qual cosa pareix indicar que sí que hi ha demanda, però no oferta atractiva. Davant de la pregunta que va plantejar una de les tècniques a la reunió de si estarien disposats a cedir immobles vacants per a lloguer, gestionat per l'administració local, amb una quantitat garantida de cobrament en concepte de lloguer, no va resultar una opció atractiva per a la majoria de les persones assistents.

5.4.7. Conclusions i discussió

• De l'anàlisi territorial, sociodemogràfica i socioeconòmica

Les categories estudiades prèviament a l'anàlisi de l'edificació permeten contextualitzar els casos

d'estudi. En general, s'observa que la disponibilitat de sòl urbà és escassa, principalment al municipi de Canet Lo Roig, situat en una comarca interior, a l'àmbit rural. Això posa de manifest la necessitat de l'adequació i rehabilitació dels edificis ja existents en zona consolidada.

En el cas de Cabanes, hi ha dues situacions diferenciades: el nucli urbà interior i la zona de costa. El cas del nucli urbà és similar al de Canet lo Roig, però amb majors dimensions i major disponibilitat de sòl i edificacions buides, mentre que la zona de costa segueix majoritàriament una dinàmica de segona residència turística.

Les característiques són semblants en els dos municipis quan es tracta dels nuclis urbans tradicionals. L'escassa població i la seua baixa densitat reflecteixen la caracterització de Canet Lo Roig com a població en risc de despoblament, la qual cosa pareix enfortir la idea que s'hauria d'incrementar l'oferta residencial com a mitjà d'activació del municipi.

En relació amb l'activitat econòmica, com era d'esperar, s'observa una major activitat empresarial i econòmica a Cabanes davant Canet lo Roig.

• De l'anàlisi de l'edificació

Els dos municipis presenten un índex de vulnerabilitat residencial «alt», segons la valoració del VEUS, bàsicament per baixos valors cadastrals dels béns immobles i per una accessibilitat deficient dels edificis, la qual cosa deixa palesa la conveniència d'intervenir en aquest àmbit. En els dos casos, i pel que fa al nucli urbà, l'antiguitat de l'edificació és destacable. La tipologia predominant és l'habitatge unifamiliar entre mitgeres amb 2 o 3 altures i de planta rectangular, amb façanes estretes i profundes, a la qual cosa s'uneix freqüentment diferència de nivell entre façanes, fet que genera molts problemes d'accessibilitat, moltes vegades de difícil solució. No obstant, la necessitat d'habitatge fa necessari buscar solucions de rehabilitació que permeten assolir

un nivell de confort tèrmic i unes condicions d'habitabilitat adequades als estàndards actuals. La realització de l'IEE-CV en aquells edificis que superen els cinquanta anys seria una molt bona iniciativa per a disposar d'un diagnòstic tècnic per tal de conèixer en detall l'estat del parc edificat local. A partir d'aquesta informació seria més fàcil emprendre intervencions integrals i plantejar possibles plans de millora i criteris de prioritització de les intervencions.

• De l'anàlisi immobiliària

No s'ha trobat oferta d'habitatges en lloguer, no obstant això, sí que hi ha oferta d'habitatges en venda, amb un mercat més actiu a Cabanes. L'habitatge tradicional vacant en el nucli urbà, similar en tots dos casos, requereix en general d'actualització per a reunir condicions adequades d'ocupació. Els preus de venda són molt variables i dependents de l'estat de conservació i de la superfície.

Amb l'anàlisi realitzada es dedueix que hi ha habitatge vacant i amb necessitat d'actualització que amb una adequada rehabilitació podria suplir les mancances d'habitatge en els municipis i podria contribuir a l'afluència d'habitants en aquests nuclis urbans. Seria convenient disposar d'habitatges en règim de lloguer, potser de lloguer social, promogudes des de l'administració local, i donar opcions diferents a la venda, que suposa una necessitat d'inversió per als nous propietaris. Això podria influir positivament en l'activació d'aquests municipis.

• De les tècniques participatives

Respecte als tallers participatius, s'ha pogut completar la informació recopilada amb la percepció subjectiva dels assistents, tots veïns dels municipis o relacionats amb aquests i, per tant, amb coneixement de la problemàtica real que pateixen les localitats en matèria d'habitatge.

En general, l'oferta en venda és molt major que en lloguer, i l'oferta d'habitatge nou molt escassa, i

quasi tot l'habitatge és de segona mà. El lloguer sí que sembla una opció demandada, però l'oferta és quasi inexistent.

Des de la perspectiva dels participants en els tallers, la disponibilitat de l'habitatge buit per a la seua posada a disposició en el mercat troba la dificultat que necessita grans inversions per a la seua actualització. Això és un obstacle per a molts propietaris que no creuen que recuperaran la inversió en un termini raonable, la qual cosa fa que el lloguer no es veu com una inversió atractiva.

En suma, s'observen reticències per part dels propietaris a vendre o llogar, bàsicament pels baixos valors de mercat en aquestes àrees i les elevades inversions necessàries per a condicionar els immobles, per ser en la seua majoria edificacions amb una elevada antiguitat.

En relació amb la qualitat de vida dels ciutadans a l'entorn rural, si bé els seus habitants són conscients de la carència d'alguns serveis, consideren que en aquestes poblacions es pot gaudir d'una bona qualitat de vida.

• Oportunitats de millora

A partir de tota la informació recopilada es podria concloure que el principal obstacle detectat en tots dos municipis és l'elevada antiguitat de l'edificació i els problemes de conservació, accessibilitat i eficiència energètiques que fan que siguin necessàries importants intervencions de rehabilitació amb una escassa viabilitat econòmica.

Les ajudes públiques serien una bona manera d'incentivar i dinamitzar aquestes intervencions.

L'administració local podria optar a certes ajudes adreçades a municipis, com ara el Pla Convivre per a la rehabilitació d'edificis i l'adequació de l'entorn construït en municipis, o el Pla Recuperem Llars, per a la rehabilitació d'habitatges o edificis residencials d'entitats locals per a destinar-los a habitatge de llo-

guer amb fins socials (Ordre 1/2022 i Ordre 2/2022 de 17 de gener, respectivament).⁵

També seria interessant disposar d'un llistat d'habitatge vacant actualitzat, així com d'un diagnòstic tècnic fiable que permetera conèixer amb major exactitud l'estat del parc edificat als municipis analitzats. La realització dels IEE-CV preceptius suposaria una ferramenta molt valuosa. Hi ha també ajudes públiques per a la seua realització, com consta en la Resolució de 17 de gener de 2022, de la Direcció General de Qualitat, Rehabilitació i Eficiència Energètica.

Altres ajudes públiques destinades als propietaris, com ara el Pla Renhata per a la reforma interior d'habitatge o el Programa d'ajudes per a la rehabilitació energètica d'edificis i habitatges (*Next Generation*) permetrien una millora important del parc edificat (Resolució de 14 de gener de 2022 i Resolució de 23 de març de 2022 de la Vicepresidència Segona i Conselleria d'Habitatge i Arquitectura Bioclimàtica). Potser això suposaria un incentiu perquè els propietaris actualitzen els seus habitatges buits i els oferiren en lloguer o els posaren en venda directament perquè els nous propietaris puguin portar a terme la i rehabilitació amb aquestes ajudes.

Seria important involucrar la població com a part actora i que contribuïra a la presa de decisions. Les reticències trobades per a posar en venda o lloguer les propietats disponibles és un aspecte clau per a disposar d'una oferta immobiliària que responga o, inclús que fomenti, la demanda. Perquè aquest canvi es produísca és necessària la realització d'accions i polítiques de conscienciació perquè els propietaris puguin percebre els beneficis personals i col·lectius d'aquest canvi de dinàmica.

La informació de les fonts secundàries permet obtenir una estimació de les condicions residencials

dels municipis, però no es disposa en moltes ocasions d'informació actualitzada ni prou detallada. Les tècniques participatives i l'estudi detallat de les edificacions constitueixen una eina fonamental per a obtenir una imatge més precisa de la situació edificatòria i immobiliària en la zona d'anàlisi, en comptar amb la informació de primera mà dels immobles i de persones residents en aquestes poblacions.

En fases futures d'aquesta investigació seria interessant recopilar informació o realitzar IEE-CV en uns certs habitatges representatius amb la finalitat de disposar d'un diagnòstic tècnic detallat i poder proposar solucions de millora d'aquestes.

Un parc edificat en bones condicions pot contribuir a l'activació del mercat immobiliari d'aquests municipis i potenciar així l'increment del nombre d'habitants i atraure majors oportunitats per als ciutadans i ciutadanes d'aquests llocs.

- Agraïments

Aquesta investigació ha comptat amb el suport de la Universitat Jaume I a través del Pla de Promoció de la Investigació a l'UJI 2020, Projecte «Diagnòstic per a regeneració urbana amb criteris de sostenibilitat en xicotets nuclis rurals en risc de despoblació en Castelló (SOS_RUR)» [UJI-A2020-05].

5. <https://habitatge.gva.es/es/web/arquitectura/ajudes-convocatories-2022>.

Bibliografia

- Bański, Jerzy, Monika Wesołowska, i Krzysztof Łoboda. 2020. Disappearing villages – Identification and analysis of selected socioeconomic features. *Przeład Geograficzny*, 92 (2), pp. 175-189.
- Battino, Silvia, i Salvatore Lampreu. 2019. The role of the sharing economy for a sustainable and innovative development of rural areas: A case study in Sardinia (Italy). *Sustainability*, 11 (11), 3004.
- Collantes, Fernando i Vicente Pinilla. 2019. *¿Lugares que no importan? La despoblación de la España rural desde 1900 hasta el presente*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- Camarero, Luis i Rosario Sampedro. 2019. Transnational rurality and depopulation: Recession and settle down in rural Castilla y León. *Economía Agraria y Recursos Naturales*, 19 (1), pp.59-82.
- Díaz Saráchaga, José Manuel. 2020. Combining participatory processes and sustainable development goals to revitalize a rural area in Cantabria (Spain). *Land*, 9(11), 412, pp.1-29.
- Girard, Luigi Fusco. 2014. Creative initiatives in small cities management: The landscape as an engine for local development. *Built Environment*, 40 (4), pp. 475-496.
- Korcelli-Olejniczak, E. 2020. Functional differentiation of small towns in north-eastern Poland under a depopulation trend. *Przeład Geograficzny*, 92 (2), pp. 191-212.
- Krag, Mo Michelsen Stockholm. 2017. Encountering rural transformation: A catalyst for exchanging narratives of place? *Architecture and Culture*, 5 (1), pp.135-156.
- Moffatt, Sebastian. 2001. *Methods for the evaluation of the environmental performance of building stock*. Ontario: Canada Mortgage and Housing Corporation.
- ONU. 2017. *Nueva Agenda Urbana*. Disponible en <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Spanish.pdf>.
- ONU. 2021. *Transformar nuestro mundo: la Agenda 2030 para el Desarrollo Sostenible*. Disponible en: <https://undocs.org/en/A/RES/70/1>.
- Sanz, María Alexia. 2016. Discourses about depopulation in Teruel from newspaper sources. *Ager*, 20, pp.105-137.
- UE. 2010. *Tratado de Funcionamiento de la Unión Europea*. Diari Oficial de la UE C83/47.
- Zoppi, Marco. 2019. The European territorial patchwork. An analysis of territorial cohesion challenges for the post-2020 period between demography, migration and inequality. *Rivista Italiana di Politiche Pubbliche*, 14 (1), pp. 129-153.

Reflexió final

Albert López Monfort

Director del Programa d'Extensió Universitària

Ho hem aconseguit! Ara fa poc més d'un any que ens plantejàvem un nou repte en el si del Programa d'Extensió Universitària: alterar els fluxos que segueixen les línies d'investigació i transformar la transferència de coneixement amb una mobilització de coneixement. En el que podia semblar una bogeria —en part ho era—, i com que totes les bogeries es contagien, vam trobar el suport necessari i incondicional en el Departament de Filosofia i Sociologia de la nostra universitat.

Aquest suport venia de la mà de la convicció metodològica i, el més important, del compromís i la complicitat que naixen després d'anys treballant a l'altre costat, en un ajuntament rural, des del desenvolupament local i amb la participació activa, i en molts dels projectes que han passat pel PEU. Xavier Ginés, coordinador de la publicació, ha sigut una de les peces clau d'aquest projecte, però no l'única i segurament tampoc la més important.

El veritable valor d'aquest projecte no és un altre que el treball cooperatiu, col·laboratiu i igualitari entre tots els actors que hi han participat, fet que referma les paraules d'Aristòtil: «El tot és més que la suma de les parts». Això és el que ocorre quan formes un equip multidisciplinari en què l'acadèmia conviu amb les expertes, els veïns i veïnes dels pobles, i que compta amb el treball tècnic dels agents dinamitzadors. Per a molts, era una combinació que assumia un risc i apostava per transformar una forma de mirar, observar i, sobretot, d'escoltar.

Aquesta nova forma d'apropar-se a l'objecte d'estudi pot ser una de les respostes al que ens va dir un veí de Cinctorres: «Estem farts que ens analitzeu, volem que ens escolteu!» Clar i net. Aquesta reclamació simbolitza el cansament d'una part important de la població, esgotada de ser objectes d'estudi al servei d'interessos aliens a les dinàmiques rurals.

Després de llegir l'obra, arribem a la conclusió que una altra forma de fer és possible i el resultat no pot ser més engrescador. Agents culturals, equips investigadors, les expertes, dinamitzadors, veïns i veïnes, han conformat una xarxa generadora de coneixement amb el valor afegit de la proximitat. Amb aquesta iniciativa continuem avançant cap a un model cada vegada més descentralitzat i més democràtic en què la cultura esdevé l'eix central de desenvolupament sostenible al món rural.

Els projectes de Mobilització del Coneixement impliquen tres agents perquè operen coordinadament en la ruralitat fent emergir problemes i aportant idees per contribuir a la seua solució. Els primers són, no cal dir-ho, les comunitats locals, que troben un espai adient per a la reflexió sobre les problemàtiques que s'aborden en cada projecte. Els segons són els equips investigadors de l'UJI i els professionals formats a la nostra casa, que tornen la mirada experta cap al territori rural de forma que posen el seu coneixement a disposició de l'anàlisi científic dels temes d'interés per a la comunitat local. Finalment, hi ha la Xarxa Experta, un grup de professionals del desenvolupament local que destaquen per la seua experiència i que estan coordinats pel Programa d'Extensió Universitària de l'UJI. Aquests tenen la missió d'identificar possibles intervencions en el territori, fer tasques de seguiment i coordinació dels projectes, i supervisar els treballs dels equips de dinamització que treballen sobre el terreny.

Tot plegat es tracta de fer emergir coneixement en el nostre territori rural que contribuïska a enfortir la seua resiliència davant d'escenaris presents i futurs on la incertesa pot fer descarrilar projectes vitals personals i projectes comunitaris de poble que són necessaris per ells mateixos i per què el conjunt del territori tinga a mà respostes potents a aquests futurs incerts.

Aquesta publicació plasma els 4 primers projectes que s'han posat en marxa de forma experimental. Han aportat claus per entendre problemàtiques relacionades amb l'escassetat d'habitatge, la fugida dels joves, les noves formes de generació i distribució de l'energia o la recuperació de l'agricultura basant-se en la sostenibilitat. Les aportacions dels i de les autores dels capítols il·lustren molt bé el seu rol en aquestes iniciatives i, tot plegat, fan veure el profit que té posar en comunió les comunitats locals amb l'acadèmia.